

PROGRAM

Nezavisno društvo novinara Vojvodine,
članica Koalicije za REKOM, organizuje

Regionalne konsultacije s novinarima o inicijativi REKOM

26. septembar 2009.
Hotel „Novi Sad“, Novi Sad, Srbija

Agenda

- 9:45-10:00 **Zašto REKOM:** Dinko Gruhonjić, Nezavisno društvo novinara Vojvodine
- 10:00 – 10:15 **Iskustvo drugih**
Predavač: Bogdan Ivanišević, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu (ICTJ)
- 10:15 – 11:30 **Tok konsultativnog procesa o inicijativi REKOM**
Dokumentarni film: Inicijativa REKOM
Izveštaj: Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija;
Vesna Teršelič, Documenta, Hrvatska
- 11:30 – 12:00 Pauza
- 12:00 – 13:30 **Diskusija o modelu REKOM**
Moderator: Aleksandar Trifunović, medijski projekat Buka, Banjaluka
- 13:30 – 15:00 Ručak
- 15.00 – 16:30 **Diskusija o modelu REKOM**
Moderator: Eugen Jakovčić, Documenta, Zagreb
- 16:30 – 17:00 Pauza
- 17:00 -18:00 **Strategija medijske kampanje za pridobijanje podrške za REKOM**
Moderator: Dinko Gruhonjić, Nezavisno društvo novinara Vojvodine

Organizatori:

Dinko Gruhonjić, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Srbija

Maja Ledenac, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Srbija

Nedim Sejdinović, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Srbija

Eugen Jakovčić, Documenta, Hrvatska

Besarta Vasija, Fond za humanitarno pravo Kosovo

Emir Salihović, Fond za humanitarno pravo, Srbija

Tijana Rolović, Fond za humanitarno pravo, Srbija

Suzana Vidović, Fond za humanitarno pravo, Srbija

Dinko Gruhonjić: Dobar dan i dobrodošli. Pozdravljam vas ispred Nezavisnog društva novinara Vojvodine i Koalicije za REKOM. Dobrodošli u Novi Sad i hvala vam što ste se odazvali u ovom velikom broju. Sala je malo skućena, ali je meni drago pošto je vaše interesovanje, na našu sreću, prevazišlo naša očekivanja. Siguran sam da ćemo danas imati da kažemo štošta jedni drugima, da čujemo vrlo korisne savete od vas, a što je, u stvari i svrha svih ovih konsultacija koje se prave. Pre nego što pređemo na uvodni deo naših konsultacija, mi imamo dobar običaj da se na početku predstavimo, kako bismo kasnije olakšali komunikaciju i kako bi sve ovo šta ćemo danas govoriti bilo transkribovano. Te transkripte ćete svi dobiti na svoje email adrese, pa ćete moći s njima da slobodno raspolazete. Evo, krenućemo s leva na desno.

Bogdan Ivanišević: Ja sam Bogdan Ivanišević, saradnik Međunarodnog centra za tranzicionu pravdu. To je međunarodna organizacija sa sedištem u Njujorku, ja živim i radim u Beogradu.

Daliborka Uljarević: Daliborka Uljarević, Centar za građansko obrazovanje iz Podgorice.

Aleksandar Trifunović: Dobar dan svima. Ja sam Aleksandar Trifunović, učesnik sam ispred medijskog projekta Buka i član Koordinacijskog veća Koalicije za REKOM

Zoran Ilić: Ja sam Zoran Ilić, glavni i odgovorni urednik Federalne novinske agencije Fena.

Nenad Lučić: Dobar dan, Nenad Lučić, Internet portal bitno.ba, Bosna i Hercegovina.

Petar Komnenić: Petar Komnenić, novinar televizije Vijesti iz Podgorice.

Mladen Milutinović: Mladen Milutinović, dnevni list Dan, Podgorica.

Senad Pećanin: Senad Pećanin, nedeljnik Dani Sarajevo.

Ljiljana Spasić: Ljiljana Spasić, Građanska akcija Pančevo i saradnica Radio Pančeva.

Bekim Pupina: Bekim Pupina, gazeta Koha Ditore,

Jasna Fetahović: Jasna Fetahović, Oslobođenje, Sarajevo.

Damir Šimić: Damir Šimić, TV Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Sanja Škuletić: Sanja Škuletić, Dnevni avaz, Sarajevo.

Budimir Raičević: Budimir Raičević, direktor Radija Crne Gore.

Ardiana Thaqi Mehmeti: Ardiana Thaqi Mehmeti, KOHAVISION, Kosovo.

Ljiljana Smajlović: Ljiljana Smajlović, predsednica Udruženje novinara Srbije.

Safeta Biševac: Safeta Biševac, članica Izvršnog odbora Nezavisnog udruženja novinara Srbije i novinarka dnevnog lista Danas iz Beograda.

Sanda Savić: Dobar dan, Sanda Savić, urednica B92.

Zoran Sekulić: Dobar dan, ja sam Zoran Sekulić, glavni urednik novinske agencije Fonet.

Gordana Igrić: Gordana Igrić, BIRN.

Branislava Opranović: Branislava Opranović, Nezavisno društvo novinara Vojvodine.

Petar Petrović: Dobar dan, Petar Petrović, Nezavisno društvo novinara Vojvodine.

Halaš Enike: Halaš Enike, zamenica glavnog urednika dnevnog lista na mađarskom jeziku, Mađar So.

Dženana Karup Druško: Dženana Karup Druško, novinarka nedeljnika Dani, Sarajevo

Aleksandar Reljić : Aleksandar Reljić, dopisništvo televizije Pink za Vojvodinu.

Luka Brailo: Dobar dan, Luko Brailo, novinar Novog lista, potpredsednik Hrvatskog novinarskog društva.

Željko Hodonj: Dobar dan, Željko Hodonj, savjetnik za razvoj informacijske baze podataka HINA.

Rajko Šebek: Dobar dan, Vlajko Šurbek, urednik Informativnog programa TV IN Podgorica.

Rezak Hukanović: Dobar dan, urednik Nezavisne televizije 101, Sanski Most, još uvijek Bosna i Hercegovina.

Aleksandar Tešić: Dobar dan, Aleksandar Tešić, Radio 101, Zagreb.

Jelena Svirčić: Dobar dan, Jelena Svirčić, zamjenica urednika H-altera.

Vesna Teršelić: Dobar dan, Vesna Teršelić iz Documente i članica Koordinacijskog vijeća Koalicije za REKOM.

Nataša Kandić: Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo.

Željko Tvrđišić: Željko Tvrđišić, Društvo novinara Kosova i Metohije.

Željko Tica: Željko Tica, Federalna Televizija iz Sarajeva.

Branko Mandić: Branko Mandić, dnevni list Vijesti, Podgorica.

Milanka Šaponja-Hadžić: Milanka Šaponja-Hadžić The Crimes of War Project.

Zoran Pejčić: Zoran Pejčić, Radio–televizija Republike Srpske.

Nemanja Krančić: Nemanja Krančić, novinar Radio Pančeva i urednik omladinske emisije Improvizacija, na istom radiju.

Nenad Živković: Dobar dan, moje ime je Nenad Živković. Ja sam aktivista Građanske akcije iz Pančeva i novinar iz Pančeva.

Idriz Seferi: Dobar dan, ja sam Idriz Seferi, dopisnik Koha Ditore iz Beograda.

Besarta Vasija: Besarta Vasija, Fond za humanitarno pravo Kosovo.

Fadil Luka: Pozdrav svima, ja sam Fadil Luka, novinska agencija Tanjug.

Eugen Jakovčić: Eugen Jakovčić, Documenta Zagreb.

Milan Bojović: Milan Bojović, Glas Slavonije, Osijek.

Krešimir Grgić: Krešimir Grgić, Glas Slavonije Osijek.

Mirjana Jeftinić: Dobar dan, Mirjana Jeftinić, Radio Novi Sad.

Slobodan Kovačević: Slobodan Kovačević, agencija SRNA. SRNA će inače predstavljati Dubravka Blagojević, glavna i odgovorna urednica.

Olivera Nikolić: Dobar dan, Olivera Nikolić, novinska agencija BETA, dopisništvo u Podgorici.

Dragan Popović: Dobar dan, Dragan Popović iz Fonda za humanitarno pravo.

Sonja Radošević: Dobar dan, ja sam Sonja Radošević, novinar iz Podgorice i član Koodinacionog vijeća Koalicije za REKOM.

Uvodne reči

Dinko Gruhonjić, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Srbija

Dinko Gruhonjić: Ja sam Dinko Gruhonjić, Nezavisno društvo novinara Vojvodine i član Koordnacijskog veća Koalicije za REKOM. Još nekoliko tehničkih detalja u vezi sa agendom. Dakle u ovom prvom delu, nekih sat vremena, čućete uopšte o Inicijativi za REKOM, o iskustvima drugih i pogledaćemo jedan kratki dokumentarni film u trajanju od 16, 17 minuta sa Petog regionalnog foruma za tranzicionu pravdu koji je održan u Budvi u Crnoj Gori, potom ćemo imati jednu kafe pauzu od pola sata, potom krećemo sa diskusijom šta je zapravo i najdragocenije. Što se tiče ručka, svi oni koji su vegetarijanci ne treba da brinu, kuhinja je obavještena i svi oni koji ne jedu svinjetinu, svinjetine

neće biti na meniju tako da se ne brinete oko tih stvari. Potom sledi posle ručka diskusija, a šta, naravno, neće biti lako i koja će trajati, kako je predviđeno, do 18.00, uz jednu kraću kafe pauzu. U 19.30 svi ste pozavni na jednu zajedničku večeru u restoranu Filija, na dunavskom keju u Novom Sadu, sa pogledom na Petrovaradinsku tvrđavu, tako da ćemo tamo nastaviti druženje na marginama ovog skupa. Evo, meni je pripalo u zadatak da i ovako tehnički, a i kroz formalni uvod otvorim današnje Regionalne konsultacije sa novinarima. Ja neću dužiti, za početak ću citirati članicu Koordinacijskog veća Koalicije za REKOM koja danas nije s nama jer ima velikih obaveza, Šukriju Gaši, o tome šta je za nju REKOM: "Neophodno je stvaranje jednog javnog prostora za žrtve, članove porodica gde bi oni mogli da iznose svoje lične ispovesti, da kažu ono šta imaju u duši i da im se ne oduzima ni jedna sekunda. Oni ne mogu da vrate svoje članove porodica koje su izgubili, ali bar da im se da mogućnost da govore o svom bolu. Druga potreba je da izvršiocima zločina budu kažnjeni, da se identifikuju i da se kazne, kako bi mirovale duše onih koji su nestali i takođe da nađu duševnu utehu članovi njihovih porodica. Treća potreba se odnosi na sve, bez ikakvih razlika, da članovi porodica svih žrtava iz čitave bivše Jugoslavije nastoje da pokažu empatiju ili saosećanje za ono šta se dogodilo svima njima bez razlike. Svima njima gde god da se dogodio zločin je jednako zločin i ima istu težinu". Ono šta ja hoću da kažem kada je u pitanju Zašto REKOM je upravo ovo šta sam citirao. REKOM je, po našem mišljenju, potreban pre svega zbog žrtava. Na prostorima bivše Jugoslavije je prema procenama život izgubilo više od 130.000 ljudi i danas se kao nestali vode njih više od 16.000, najviše od toga u Bosni i Hercegovini. Sudska pravda ne može da zadovolji porodice žrtava i žrtve na mogu da nađu spokoj samo na osnovu sudske pravde. Pomoću sudova, počev od Haškog tribunala, pa preko sudova za ratne zločine u zemljama regiona, biće procesuiran samo jedan vrlo mali broj okrivljenih. Zbog toga smatramo da je REKOM neophodan kao platforma za glas žrtava, kao platforma gde će žrtve biti konačno u prvom planu. Od završetka ratova, pa na ovamo, u javnom mnjenju regiona glavni glumci su zapravo optuženi ili okrivljeni ili na kraju osuđeni za ratne zločine, čije se izjave mahom citiraju, s kojima se javno mnjenje mahom identifikuje, dok se glas žrtava i potresna svedočenja svih tih žrtava vrlo teško i slabo probija u javnost. Dakle, do kraja 2010. godine naša namera je da predamo model REKOM-a parlamentima i vladama država u regionu sa milion potpisa. Naša namera je da izvršimo pritisak na njih i da čitav ovaj konsultativni proces koji traje već, evo, tri i po godine, ide u tom pravcu. Kada smo odlučili da organizujemo Regionalne konsultacije sa novinarima, sa vama, cenjene kolege, imali smo na umu činjenicu da se uloga medija u ratovima koji su prošli ponekad možda precenjuje, ponekad možda potcenjuje. Ali ono šta ostaje činjenica jeste da su, na žalost, pojedini mediji u državama regiona dali svoj krvavi doprinos stvaranju platforme za rat i kako je to rečeno, krv je prvo potekla sa televizijskih ekrana, pa tek onda na ratištima širom bivše nam države. Mi danas smatramo da mediji treba da naprave platformu za mir i da učesvuju u kreiranju javnog mnjenja koje će biti spremno da prihvati, da čuje glas žrtava. Čini nam se da je atmosfera u društvu takva da empatija, odnosno saosećanje sa žrtvama ne postoji i da toliko ne postoji da se ne oseća ni saosećenje sa žrtvama sopstvenih naroda, a kamo li sa žrtvama "onih drugih". Danas će nam od vas trebati pre svega savet, pošto ćemo uskoro krenuti u medijsku kampanju koja će biti neizostavni deo pritiska na vlasti u regionu da prihvate inicijativu o formiranju Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima na prostoru bivše

Jugoslavije. Dakle, za mene je REKOM isto što i glas žrtve. Ma koliko nam se činilo danas i ma koliko to patetično zvučalo da nema šanse da privolimo vlasti u regionu da osnuju takvu komisiju, ja sam potpuno siguran da je to moguće i potpuno sam siguran da će bez medija to vrlo teško ići. Još jednom vam se zahvaljujem što ste u Novom Sadu, u Vojvodini, u Srbiji, a sada ću prepustiti reč Bogdanu Ivaniševiću koji će vam u kratkim crtama ispričati kakva su iskustva drugih kada su u pitanju slične komisije koje se obično nazivaju komisijama za istinu i pomirenje. Ono što je dodatna "otežavajuća okolnost" za ovu inicijativu jeste, kao što ćete čuti od Bogdana, činjenica da će ovo biti prva Regionalna komisija ili, pošteno govoreći, prva međudržavna komisija u istoriji postojanja ovakvih tela.

Najbolja iskustva drugih

Bogdan Ivanišević, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu

Bogdan Ivanišević: Hvala i dobar dan još jednom. Dinko je rekao da ću ja to kratko izneti, predočiti iskustva drugih, ja ću se truditi da to bude kratko, nadam se da ću i uspeti ali ovakvih komisija je bilo do sada 37, 38, tako da nije jednostavno sažeti njihova iskustva u 15 minuta koliko je meni dato. Tačan broj komisija zapravo i nije lako odrediti zato što ne postoji konsensus oko toga šta neko telo čini komisijom za istinu. Ja ću navesti četiri elementa koji se najčešće navode u literaturi. Izneti su u knjizi Prisile Hejner "Neizrecive istine" koja je prevedena i kod nas, mislim da je B92 preveo tu knjigu, edicija Samizdat. U više tekstova sam nailazio na prihvatnije tih elemenata koje je ona navela u toj knjizi, a to su sledeći: Komisija za istinu se fokusira na prošlost, dakle ona se ne bavi aktuelnim kršenjima ljudskih prava. Reč je o telu koje istražuje obrazac kršenja prava tako da one komisije, kao što je na primer u Bosni i Hercegovini bila Komisija za Srebrenicu ili kao što je trebalo da bude, pa nikada nije zaživela, Komisija za Sarajevo, to nisu komisije koje bi se smatrale komisijama za istinu, to su istražna tela koja su se bavile jednim lokalitetom ili događajem, dok se komisije za istinu bave kršenjima ljudskih prava kroz duži period, obrascima kršenja, najčešće na području cele zemlje na kojoj su osnovane. Kao treći elemenat, radi se o vansudskom privremenom telu, dakle obično postoji od godinu dana do tri godine i onda okončava svoj posao izdavanjem finalnog izveštaja – ili je bar to ideja. Neke komisije nisu došle do te faze da izdaju finalni izveštaj, ali najveći broj komisija jeste. I, četvrti elemenat je da je reč o zvaničnim telima, dakle komisije za istinu su osnovane od strane vlasti, bez obzira na to što, o tome ću reći nešto kasnije, u njima po pravilu ne sede predstavnici vlasti i političari. Dinko je rekao, za njega je REKOM glas žrtve i zaista, ideja komisije – za istinu za razliku od krivičnog suđenja – je da se fokusira prvenstveno na žrtve. Ali, recimo u Rumuniji je 2006. godine radila i okončala posao jedna komisija koja u sva ova četiri elementa koja sam ja naveo jeste bila komisija za istinu, ali ona uopšte nije slušala žrtve tako da recimo za tu komisiju nije jasno da li spada u komisiju za istinu ili ne. Ona se dakle u izveštaju os 600 strana o kršenju ljudskih prava za vreme komunizma, bazirala na dokumentarnim izvorima. Trenutno u svetu postoje četiri komisije za istinu. U Kanadi, Keniji, na Solomonskim ostrvima i u Togou, a u poslednjih dvadesetak godine, kao što rekoh, blizu 40 komisija je delovalo. Najveći broj njih u Latinskoj Americi gde su i počele i potom u Africi, pa u Aziji, a u Evropi su postojale tri komisije, ako prihvatimo da je ova rumunska takođe komisija za

istinu. Jedna od te tri je osnovana 2001. godine, ako se ne varam, od strane predsednika Koštunice, i nije imala nikakve aktivnosti u smislu javnih slušanja ni sačinjavanja izveštaja. Ona je ipak postojala. To nije bila dobra Komisija, nije uradila ništa ali je i to jedna od komisija koje spadaju u ovih četrdesetak. Kao što rekoh, komisije su zvanična tela. Možda to pred ovim auditorijumom nije potrebno isticati, ali u toku konsultativnog procesa dolazi do nerazumevanja, pa ljudi misle da nevladine organizacije koje su krenule sa ovom idejom i one nevladine organizacije koje su se pridružile tome, da će te organizacije napraviti komisiju za istinu, da će to biti taj REKOM. Međutim, ideje je da i REKOM bude zvanično telo kao što su i sve ostaje komisije za istinu bila zvanična tela. To jeste deo definicije, konstitutivni elemenat komisija za istinu. Dinko je rekao da bi ovo bila prva komisija na regionalnom, međudržavnom nivou, a sve dosadašnje komisije su bile nacionalne komisije, na nivou jedne države, osim bilateralne komisije koju su osnovali Istočni Timor i Indonezija sredinom ove decenije, koja je prestala sa radom prošle godine. Možda je ključno pitanje od koga zavisi uspeh rada neke komisije, ko su komesari, članovi komisije. Obično je broj članova od tri, pa mislim da je najveći broj bio 17 u Južnoj Africi i Maroku. Dakle po pravilu u tim komisijama ne sede predstavnici vlasti. Često je prisustvo verskih lica, recimo komisije su imale i za predsednike verska lica. Takođe su predstavnici organizacija žrtava, nevladinih organizacija često sedeli u komisijama, a i razni drugi, filozofi, lekari, pravnici, novinari, dakle osobe različitog profila. Važno je da oni uživaju kredibilitet u javnosti kako bi i sama komisija imala kredibilitet. U nekim slučajevima, u komisijama za istinu su bili i strani državljani, čak je jedna komisija isključivo imala strance kao članove komisije za istinu, to je bila tročlana komisija. Većina komisija sastojala se samo od domaćih članova ali bilo je i primera kada je iz raznih razloga – da bi postojalo veće poverenje u rad komisije ili da bi ti stranci eventualno moderirali odnose unutar same komisije – bilo je dakle i primera da su i stranci bili članovi komisija za istinu. Kao što će verovatno biti slučaj i ovde, ako dođe do ustanovljivanja REKOM-a, bilo je primera da su komisije pored centralnog ureda imale i lokalne urede širom zemlje. U Južnoj Africi četiri ureda, u Nigeriji čak 15, u Argentini četiri, u Šri Lanci tri. Tu je onda pitanje kakav odnos postoji između centralnog i tih lokanih ureda. Postoji rizik da lokalni uredi, ukoliko imaju preveliku samostalnost, praktično deluju kao komisije za sebe. Takav je bio slučaj u Šri Lanci i to je jedno od pitanja kojima bi se morali pozabaviti i oni koji bi stvarali regionalnu komisiju na području bivše Jugoslavije. Osim članova komisije, komesara, kojih ima od tri do 17, takva su dosadašnja iskustva, postoje stotine ljudi koji rade za komisiju, koji su osoblje i oni su ti koji u stvari obavljaju lavovski deo posla, uzimanje izjava od svedoke, počinioca, do prolaženja kroz dokumentacioni materijal, i raznih drugih stvari. Od broja osoblja koje je na raspolaganju zavisi to šta bi neka komisija mogla realno da uradi, koliko daleko bi mogla da ide u istraživanju kršenja ljudskih prava, koliko sveobuhvatno bi to istraživanje bilo i koliko bi sveobuhvatan bio i konačni izveštaj. Jedno od pitanja koje se u dosadašnjem toku konsultacija vezanih za osnivanje REKOM-a pokazalo kao pitanje oko koga ne postoji konsensus je pitanje da li da se komisija bavi samo činjenicama o kršenju ljudskih prava ili i o uzrocima koji su doveli do oružanog sukoba i do kršenja prava. Iskustva drugih komisija su takva da se najčešće pitanje uzroka ne zaobilazi, dakle najveći broj komisija se bavio ispitivanjem uzroka onog stanja u kome su kršena ljudska prava. Jedan od izuzetaka je recimo Maroko gde do toga nije došlo, po pretpostavci zato što je

osnivaču komisije, a to je kralj Maroka – komisija je delovala u prvoj polovini ove decenije – verovatno nije odgovaralo da se komisija bavi utvrđivanjem uzroka kršenja ljudskih prava za vreme vladavine njegovog oca, prethodnog vladara u Maroku. Takođe se komisije u Argentini i Šri Lanci nisu bavile utvrđivanjem uzroka, njihov mandat je bio ograničen, bavile su se samo pitanjem nestalih osoba. Gotovo sve ostale komisije su se bavile i pitanjem uzroka, čak je i komisija u Čileu koja je bila sastavljena na paritetnoj osnovi u smislu da su četiri člana bili simpatizeri Pinočeovog režima, a četiri člana pristalice antipinočeovskih političkih snaga, čak je i ta komisija uspela da dođe do nekog konsensusa u analizi uzroka koji su doveli do puča 1973. godine i kršenja ljudskih prava. Pri tome je komisija, ja ću to citirati kratko iz tog izveštaja, utvrdila da je "utvrđivanje suštinskih uzroka ove krize veoma kompleksno i otvoreno je za brojne interpretacije. Nije uloga Komisije da prosuđuje koje su od tih interpretacija korektne i da dublje ulazi u njih ali Komisija bi ipak trebalo da ukaže na one faktore za koje smatra da su bili najvažniji u stvaranju polarizacije i krize u zemlji". Dakle to je jedna formulacija kojom se komisija na neki način ograđuje i kaže da neće ulaziti u interpretaciju ali kasnije ona u stvari, u prezentovanju činjenica kako je došlo do krize u Čileu negde locira odgovornost raznih političkih aktera, pri čemu ta odgovornost nije stavljena samo na račun jedne strana nego je komisija pronašla da su odgovorni za ono što se događalo u Čileu praktično bile i vlasti Aljendea, dakle levičarska vlast pre puča 1973. godine, i opozicija. Glavni način rada komisija za istinu je uzimanje izjava, kao što je Dinko rekao od žrtava, ali i od drugih osoba koje imaju saznanja. U nekim slučajevima i od počinitelaca, mada ređe. To je bio slučaj u Južnoj Africi, u Sijera Leoneu, u Istočnom Timoru. Postoje neki posebni razlozi i dinamika koji su doveli do toga da počinioci smatraju da je u njihovom interesu da i oni daju izjave komisiji. Međutim u ogromnom broju slučajeva žrtva su pre svega te koje daju izjave komisiji i to najveći broj njih u zatvorenom kontekstu, a samo manji broj na javnim slušanjima, "public hearings". U početku komisije nisu ni imale tu komponentu rada, ta javna slušanja, ali danas je po pravilu tako da postoje javna slušanja. Samo mali broj, od 1 do 10 posto, na kraju svedoči javno. Međutim upravo su ta javna slušanja sada onaj glavni razlog zbog koga je broj komisija ovako naglo porastao. Ta su slušanja bitno dugačija od svedočenja žrtava i svedoka u krivičnim postupcima, utoliko što oni koji svedoče pred komisijom na javnim slušanjima nisu izlagani unakrsnom ispitivanju već je reč o tome da te osobe slobodno, spontano iznose iskaze o onome što im se događalo kao žrtvama, a članovi komisije su tu samo da postavljaju neka potpitanja radi daljeg pojašnjenja. Ovo naravno ne znači da svako može javno da svedoči i da pre toga komisija ne proveriti u kojoj meri je verodostojno ono o čemu će ta osoba javno svedočiti, kako bi se sprečilo da se iznose neke neistine. Sada bih se zadržao na dve teme. Jedna je ovlašćenja komisije. Često se u toku ovog konsultativnog procesa može čuti da je važno, ako dođe do osnivanja REKOM-a, da to telo ima puna ovlašćenja u smislu pristupa dokumentaciji, i da ima moć da praktično prisili osobe da svedoče pred komisijom. Razne komisije su imale različita ovlašćenja po ovim pitanjima, dakle po pitanju pristupa dokumentaciji i po pitanju pristupa svedocima. U onim slučajevima kada su osnivački akti, statuti, predviđali takva ovlašćenja za komisije, ne znači da je u praksi uvek bilo tako. Vlasti su po pravilu nalazile načina da komisiji ne učine dostupnim dokumenta iz arhive, ili da ne učine sasvim dostupnim, dokumentaciju. Međutim i u takvim primerima komisije su uspevala da na kraju izrade kredibilan, verodostojan

izveštaj. Recimo, gvatemalska komisija koja nije imala pristup arhivi od strane Vlade, imala je pristup civilnim dokumentima, odnosno američke vlasti su stavile na raspolagnje obimnu dokumentaciju tako da je na kraju toga mnogo toga što je Komisija htela da sazna, mogla da sazna na osnovu tih dokumenata, a takođe i na osnovu iskaza svedoka. U ovom primeru kod nas, naravno, postoji obimna haška dokumentacija, haška arhiva, čije postojanje jednostavno ukazuje na to da države nemaju monopol na posedovanje relevantnih dokumentarnih izvora. Na kraju bih još da ukažem na značaj neidentifikovanja komisija za istinu sa telima koja su davala amnestiju. Komisija u Južnoafričkoj Republici je najznačajnija komisija za istinu, a s obzirom da ona jeste imala to ovlašćenje da upravo daje amnestiju počiniocima koji su joj se obratili i koji su davali iskaze o kršenju ljudskih prava za koje su bili odgovorni, postoji široko uverenje da komisija za istinu implicira davanje amnestije raznim zločincima. To u stvari, ne samo da nije tačno, nego je veoma netačno, zato što je komisija u Južnoafričkoj Republici jedina od svih komisija koja je imala to ovlašćenje. Neke od komisija su imale ovlašćenje da preporuče amnestiju za neke koji su joj se obratili, ali to nije obavezujuća preporuka. Čak je vrlo malo njih koristilo to ovlašćenje ako ga je imalo. Recimo ova bilateralna komisija koju sam pomenuo, između Istočnog Timora i Indonezije, je imala to ovlašćenje ali nikog nije preporučila da bude amnestiran. Južnoafrička komisija koja jeste imala tu moć, od nekih 7.000 aplikacija za amnestiju, pozitivno je odgovorila na nešto više od 1.000. dakle i ona je u manjem broju slučajeva odobrila amnestiju. U drugim primerima to nije uradila jer je smatrala da lice koje joj se obratilo nije dalo pun iskaz, istinit iskaz o kršenjima ljudskih prava za koje je odgovorno. U svakom slučaju samo sam to hteo da poentiram da treba zaboraviti na tu vezu komisija za istinu s jedne i amnestiranja zločinaca s druge strane, što naravno ne znači da tako nešto nije moguće. Recimo ako je amnestija ili značajno ublažavanje kazne način da počinioci komisiji saopšte gde se nalaze neke masovne grobnice onda je legitimno razmišljati o tome da li tu vrstu „šargarepe“ trebalo dati takvoj osobi. Dobro, možda bih kasnije u toku diskusije rekao nešto o odnosu medija i komisija za istinu, u oba pravca: načinu na koji su se mediji bavili komisijama za istinu, načinu na koji su mediji saradivali ili nisu saradivali sa komisijama za istinu, i načinu na koji su se komisije bavila medijima. Dakle niz komisija se jeste bavio utvrđivanjem, ne odgovornosti, nego... su analizirali rad medija u periodu u kome su kršena ljudska prava koja spadaju u mandat dotične komisije, pri čemu su se komisije bavile kako doprinosom medija kršenju ljudska prava, tako i gušenjem slobode štampe od strane vlasti, odnosno načinom na koji su vlasti koristile medije ili sprečavala medije da rade svoj posao. Dakle to je jedno dosta kompleksno pitanje, kompleksna slika. Ovo ističem, jer su u dosadašnjim konsultacijama, REKOM konsultacijama, mnogu istakli da bi bilo od krucijalne važnosti da se komisija bavi i ispitivanjem uloge medija tokom dešavanja 90-ih. Evo ovde bih završio sa prezentacijom iskustava drugih komisija za istinu. Ako bude kasnije potrebe u toku diskusije, moći ću nešto da dopunim.

Dinko Gruhonjić: Hvala, Bogdanu. Inicijativu za REKOM su 2006. godine zapravo pokrenule tri nevladine organizacije. Istraživačko-dokumentacioni centar iz Sarajeva, Documenta iz Zagreba i Fond za humanitarno pravo iz Beograda. Inicijativa je u međuvremenu prerasla i koaliciju koju čini više od 200 nevladinih organizacija iz regiona i više od 200 pojedinaca. Organizacije osnivači danas su samo članovi i njihove direktorice su danas članice Koordinacijskog veća. Ja bih

sada, zapravo u sledećem delu, zamolio Natašu Kandić da ispriča nešto o toku konsultativnog procesa, potom ćemo pogledati film sa Petog regionalnog foruma za tranzicionu pravdu u Budvi koji ste dobili u vašim materijalima i koji mogu naročito da koriste televizije. Potom će i Vesna Teršelič da se posle filma nadoveže, da kaže nekoliko reči o konsultativnom procesu. Nataša, izvoli.

Tok konsultativnog procesa

Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija

Nataša Kandić: Moj zadatak je da pokušam jednostavno, kratko da vam ispričam kako je to uopšte došlo do te inicijative za osnivanje Regionalne komisije i kako teče taj konsultativni proces. Na početku, u jednom trenutku, Dinko Gruhonjić je rekao da je prošlo tri godine od početka našeg konsultativnog procesa. Ali od tri godine, dve godine je proteklo u raspravi između te tri organizacije za ljudska prava o tome šta mi, zapravo, hoćemo i šta je moguće uraditi s obzirom da je rat, da su ratni zločini doneli nove države, nove politike, nove strategije i šta mi kao organizacija za ljudska prava i nevladine organizacije i civilno društvo možemo da učinimo u odnosu na prošlost, kada evidentno ne postoji politička volja da se države, da se vlade, da se parlamenti bave i zapravo uzmu u svoje ruke taj proces suočavanje sa prošlošću. Počevši od septembra 2005. godine mi smo počeli da razgovaramo o tome kako nadomestiti nedostake suđenja za ratne zločine, kako podstaći civilno društvo u nedostatku političke volje da se organizuje na regionalnom nivou i da pokuša da pripremi uslove koje bi u jednom trenutku doveli države, vlade, parlamente u regiji, da pred sobom imaju jedan veoma argumentovan i ozbiljan predlog prema kome moraju ozbiljno i odgovorno da se odnose. Reč je o organizacijama i Dinko je pomenuo, koje se bave dokumentovanjem ratnih zločina, praćenjem suđenja za ratne zločine i uopšte pokretanjem raznih inicijativa koje se tiču suočavanja sa prošlošću. Videli smo brojne nedostatke suđenja za ratne zločine u okviru pojedinačnih država. Videli smo da, da bi ta suđenja bila efikasna, neophodna je regionalna saradnja i to se stvarno moglo videti u svakom posebnom predmetu: ukoliko ima regionalne saradnje, ta suđenja za ratne zločine su efikasnija i profesionalnija, ukoliko je nema, postoje veliki problemi. Postoje čak i neke političke odluke donete u vezi sa tim predmetima. To je bio jedan od razloga da mi odmah na početku razgovaramo i pitamo se kako zapravo doći do nekih regionalnih instrumenata koji bi nadomestili sve nedostatke nacionalnih instrumenata, nacionalnih pristupa i nacionalnog pogleda na prošlost i počinjene ratne zločine. Naša interna rasprava završena je u maju 2008. godine saglasnošću da treba da izađemo sa predlogom o formiranju Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i za javno saopštavanje tih prikupljenih i utvrđenih činjenica o ratnim zločinima. I veoma je značajan skup u maju 2008. godine u Podgorici sa predstavnicima udruženja žrtava, veterana, ratnih vojnih invalida, zatim žrtava koje nisu članice i nisu u okviru udruženja porodica žrtava. Na tom skupu mi izlazimo sa predlogom o osnivanju Regionalne komisije i moram priznati sa velikim strahom kako će zapravo udruženja porodica žrtava reagovati na taj predlog organizacija za ljudska prava, posebno s obzirom na činjenicu da organizacije za ljudska prava i udruženja žrtava bar do tada nisu živeli ili saradivali u najboljem skladu. To se naročito odnosilo na organizacije za ljudska prava, posebno Fond za humanitarno pravo i udruženje žrtava koja imaju sedište u Srbiji. Ta inicijativa značajno menja odnose i organizacije za ljudska prava i udruženja žrtava i porodica žrtava.

Inicijativa je jednoglasno prihvaćena i odmah, na tom skupu u Podgorici, počinje rasprava o tome kako organizovati taj intenzivni konsultativni proces, kako uključiti različite grupe civilnog društva u proces regionalne debate, kako od običnih ljudi učiniti kvalifikovane učesnike u tom procesu, kako pokušati nadomestiti ili prevazići i rešiti probleme koji su se već tada pojavili. A to je da sa tim konsultativnim procesom ostajemo u okviru prostorija, zgrada u kojima razgovaramo, da nismo nikakav događaj, nikakva vest za medije, da isto tako intelektualci baš nemaju neku zainteresovanost, da se u tom konsultativnom procesu nalaze i najviše učestvuju oni koji su direktne žrtve, da uspevamo da postignemo da povežemo one za koje smo mislili da je nemoguće povezati, udruženja žrtava sa Kosova, kosovskih Srba, raznih udruženja žrtava i da svi oni zajedno učestvuju i da dođu do nekih prvih zajedničkih stavova i preporuka u odnosu na počinjene ratne zločine i na rešavanje pitanja i problema kao što je sudbina nestalih i pitanje masovnih grobnica. Ja ponovo pominjem taj maj 2008. godine kada mi počinjemo jednu seriju konsultacija koje su rezultirale posle godinu dana, rekla bih, ozbiljnim stavovima, preporukama u odnosu na tu Regionalnu komisiju. Ono šta je bitno i čini mi se važno za vas da znate, da apsolutno postoji potpuno slaganje kod svih učesnika konsultacija da je najvažnije pitanje da se reši sudbina preostalih nestalih, njih više od 16.000, da postoji potreba i vera da REKOM može da pomogne u otkrivanju tajnih lokacija masovnih grobnica i, naravno, razbacanih pojedinačnih grobova i da može takođe da pomogne da se dođe do podataka o onim nestalim čije posmrtno ostatke verovatno nikada nećemo naći. Ono šta je takođe karakteristično u tim raspravama o prošlosti, to je da se velika nada polaže u to da će u jednom trenutku početi da se menjaju te brojke o nestalim. Ta brojka 16-17.000 se jako sporo menja i mi smo zaključili na konsultacijama da ne postoji više politički interes za otkrivanjem podataka koje mogu dovesti do lociranja masovnih grobnica. Ono šta je takođe zajedničko svim učesnicima u tim konsultacijama, uključujući i mlade, uključujući i predstavnike ženskih grupa, uključujući i istoričare, svi smatraju da je najvažniji zadatak da se prikupe i utvrde činjenice o tome šta se desilo i da je to jedini način da se stane na put ratu sa podacima i raznim interpretacijama o tome šta se desilo. U toku te rasprave bilo je i udruženja porodica žrtava i organizacija za ljudska prava koje smatraju da nije dovoljno samo da se prikupe, utvrde i javno iznesu činjenice o tome šta se desilo, da se mora ići korak dalje, da se mora odgovoriti na pitanje zašto se to desilo i da se konačno otvori pitanje uzroka rata i uzroka počinjenih masovnih zločina. Ta rasprava o tome da li samo činjenice, da li uzroci, da li tome treba pridodati uzroke rata još uvek traje i postoje dobri relevantni argumenti i za jedno stanovište i za drugo stanovište. Ono šta je takođe relevantno je što se na brojnim konsultacijama i u Bosni i Hercegovini i u Srbiji, na Kosovu i u Crnoj Gori i u Hrvatskoj, ponavlja pitanje kako doći do kriterijuma za izbor članova komisije, pošto gradimo model, a taj model treba da je jedan vrlo precizan model REKOM koji će imati svoj statut. Zamisao je da decembra 2010. godine taj model sa milion potpisa predamo parlamentima u regiji na razmatranje. I sada sledi nova faza, faza pritiska da se model Regionalne komisije prihvati. Mnogi učesnici smatraju da svi članovi komisije treba da dobiju priznanje u svim državama. Da u komisiji ne treba da bude članova država, institucija, ali da onaj ko bude predložen iz Srbije, on treba da bude prihvaćen i u Hrvatskoj i obrnuto. Ima predloga i o tome da je možda regionalni pristup, Regionalna komisija jedan suviše veliki i preuranjen korak i da bi zapravo trebalo ići formiranjem

nacionalnih komisija, pa onda te nacionalne komisije da učestvuju u radu Regionalne komisije. Međutim taj predlog nema neko veće uporište, on se čuje na Kosovu od jednog broja udruženja porodica žrtava i čuo se dva puta na skupovima, čini mi se u Crnoj Gori i jednom u Hrvatskoj, ali većina smatra da ta Regionalna komisija treba da ima jednu centralnu kancelariju i da odluči o tome na koji način će se odvijati aktivnosti Regionalne komisije: da li preko kancelarija u svim državama naslednicama bivše Jugoslavije, da li preko podkomisija. Dakle, uglavnom svi se slažu da ta Regionalna komisija treba da ima nadležnost da dodeljuje bilo kancelarijama, bilo podkomisijama aktivnosti kojima će se baviti. U raspravama širom regije se videlo koliko značajno može da bude to prikupljanje i utvrđivanje činjenica. Posle čitavog procesa ta ogromna građa, da kažem nasleđe koje će biti obeleženo činjenicama, treba da ostane svakoj državi i treba zapravo da posluži da se napravi jedan relevantan istorijski zapis o prošlosti. Pitanje učešća veterana takođe je bila jedna od tema u konsultacijama. Imamo različita mišljenja, ali se svi slažu da veterani treba da učestvuju u raznim aktivnostima koje se tiču ovog procesa konsultacija, a podeljena su mišljenja da li veterani treba da budu članovi Regionalne komisije. Pitanje amnestije je stavljeno na dnevni red, ali još uvek nemamo iskristalisane stavove o tome da li amnestija treba da bude deo čitavog ovog procesa koji će nositi Regionalna komisija. Porodice žrtava su u više navrata na raspravama u različitim državama postavljale pitanja da li one imaju moralno pravo da zbog toga što je najvažnije da se otkriju masovne grobnice ili razne druge lokacije na kojima su posmrtni ostaci, da li oni imaju moralno pravo da traže, čak i da predlažu i amnestiju samo da bi došli do posmrtnih ostataka. Rekla bih da je to naišlo na nerazumevanje učesnika konsultacija koji smatraju da stvarno porodice nestalih treba pitati i o njihovom stavu u vezi sa amnestijom. Danas smo sa ovim konsultacijama, rekla bih, daleko odmakli, ali ono šta je najvažnije je da smo uspeli da napravimo nešto šta se prvi put javlja i od završetka rata u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i na Kosovu. Imamo regionalnu debatu, imamo otvoreno pitanje prošlosti, imamo vrlo aktivno učešće u debati kakva na ovim prostorima nije viđena. Svi učesnici učestvuju u izgradnji tog modela REKOM-a. Imamo rekla sam, dva problema i jedan od problema rekla bi da se zapravo može videti i naći i u slučajevima drugih postkonfliktnih društava. Kako zapravo intelektualce uključivati u ovaj proces koje se zapravo najviše tiče žrtava, mimo nekih akademskih rasprava nego sada govorimo o vrlo teškim stvarima, o patnjama, o nečemu šta je promenilo život velikog broja ljudi i da li mi možemo dobiti intelektualne elite u regiji da jednako učestvuju u raspravi, kao što učestvuju i žrtve i kao što učestvuju i organizacije za ljudska prava. Drugo pitanje, problem koji nam se javlja i nadam se da će danas biti prilike da nam svojim znanjem i iskustvom u tome pomognete, a to je da mi vodimo ovu debatu, ona nije neki događaj za medije, ona ne zanima novinare zato što je u pitanje proces. Nismo uspeli da od toga pravimo događaje i jedna od tema danas upravo će biti i to, kako da nam pomognete, kako da nas uputite da ovo postane važno za vas, da postane tema koja se tiče čitavog društva i da polako gradimo naše strategije prema političarima. Još uvek nismo uključili predstavnike verskih zajednica, nismo uključili političke partije, zato što nam je cilj da ova debata u okviru civilnog društva bude toliko jasna, da rezultira tim dobrim predlogom, da imamo jedno osećanje da smo sigurni i jaki i da imamo vrlo jaku argumentaciju kada počnemo da se upuštamo u raspravu sa institucijama, parlamentima i predstavnicima drugih institucija. Ja mislim da bi bilo dobro da u jednom

trenutku pogledamo, to nije nikakav profesionalni film, to mi sami radimo, a on pokazuje kako teče ta rasprava baš na tom nivou predlaganja mandata, sadržaja mandata, nadležnosti REKOM-a, šta bi zapravo trebalo da bude glavna komponenta, glavna aktivnost, kako idu ta saslušanja. Mislim da to može da vam pomogne da steknete malo bolji uvid u to šta smo mi radili ovih godina, da nam posluži da damo svoje mišljenje zato što je apsolutno sve otvoreno. Ne postoji ništa što je unapred utvrđeno, mi smo još u procesu izgradnje tog modela.

Film

Dinko Gruhonjić: Izvinjavam se zato što nije bilo prevoda na albanski odnosno titla na albanski, ali u pitanju je stvar koja će biti ispravljena u vrlo skoro vreme. Na žalost nije bilo vremena da se to uradi, do ovih konsultacija. Sada bih zamolio Vesnu Teršelić da nam se obrati, a posle ćemo da čujemo i vas, konačno.

Vesna Teršelić: Dobar dan još jednom svima. Ja bih se osvrnula malo na medijsko izveštavanje o dosadašnjem procesu konzultacija, više iz perspektive izvještavanja u Hrvatskoj, a djelomično i s pogledom na regionalno izvještavanje utoliko što nisam uvijek u mogućnosti pratiti regionalno izvještavanje, jer se, na žalost, elektronski mediji ne vide, nit su često novine fizički dostupne na kioscima. Možda na početku moja konstatacija da ima malo, a možda i sve manje medijskog prostora ne samo za izvještavanje o ovoj inicijativi nego i za izvještavanje o sudbini pojedinca, o sudbini pojedine žrtve i da je možda to i neki odgovor na pretpostavljeni zamor javnosti i možda potrebu da se javnost kako na nacionalnoj, lokalnoj razini, tako i na regionalnoj okrene manje potresnim i manje frustrirajućim temama. Ali čini mi se da unatoč tom izazovu još uvijek postoje i mediji kao što su postojali u prošlosti, i novinari koji sustavno prate sudbinu nekih pojedinaca i stalno upozoravaju da su neke žrtve oatale potpuno frustrirane, a generalno zato što nemaju tako puno prostora za sudbinu žrtve. Recimo u Hrvatskoj prostora za žrtve iz Vukovara ili sa Ovčare za koje bi pretpostavili da ga ima, zapravo ima povodom godišnjica stradanja, a u tijeku godine vrlo malo, eventualno kroz izvještavanje o suđenju. Ako suđenja nema, onda nema ni prostora za glas žrtve. Meni je vrlo zanimljivo kako je niz medija odgovarao na konzultacije koje su u tijeku u Hrvatskoj i na forume i neki su mediji pronalazili načina, posebno oni u kojima novinari i urednici sustavno prate sudbinu nekih žrtava. Riječ je o tome da jedna grupa žrtava nikada nije stupila ni korak bliže kaznenoj pravdi, niti je zapravo dobila bilo kakvo obeštećenje. I u prošlosti je bilo riječi o novinama kao što su Feral koji se ugasio, Arcin koji se davno ugasio, danas je riječ mahom o dnevniku Novi list koji je zapravo kroz cijele 90-te pratio sudbinu žrtava. No, ima prostora u drugim medijima i tiskanim i elektronskim medijima, međutim tu uvek iznova imate fenomen da puno više medijskog prostora ide osumnjičenima za ratne zločine nego žrtvama. I to je velika prepreka, jer su ona centralna događanja o kojima se može izvještavati suđenja za ratni zločine gdje je daleko više medijskog prostora posvećeno glasu odvjetnika osumnjičenih, optuženih i samih osumnjičenih i optuženih. Na valikim suđenjima za ratne zločine mi govorimo o žrtvama koje su mrtve ili nestale. Oni sami ne mogu reprezentirati sebe, a za njihove obitelji mjesta jedva da ima. No, meni je zanimljivo da su, primjerice, novinari Novog lista, kao Boris Pavličin, Zorana Deljanin, koji godinama izvještavaju o sudbini nekih određenih žrtava, spajali praćenje nepravde koja se njima događa, izvještavanjem s

konzultacija. Imali smo konzultacije o ovoj inicijativi u Kninu u avgustu ove godine, što je, recimo, Zorana Deljanin dao priliku za tekst od jedne stranice u kojem se vratila sudbini žrtava koje su tamo govorile o svom stradanju. I ja bih rekla da, analizirajući medijsko praćenje inicijative, zapravo u Hrvatskoj bilježimo najsustavnije izvještavanje, po pravilu nakon konsultacija, bile one lokalne ili konzultacije ženskih organizacija, u Novom listu i još po nekim novinama. Nekad je to Slobodna Dalmacija, jednu stranicu, ponekad čak i dvije stranice, što je primjer sustavne usredotočenosti redakcije na razini urednika i novinarki i novinara, baš na praćenju pojedinačnih žrtava. I čini mi se da je tu neki put koji smo mi primjetili da se može izvještavati o ovoj inicijativi, ali jako me zanimaju vaša mišljenja. Jer izuzev koju svakako vidim je da je, recimo, na konzultacijama u Hrvatskoj Krno Kardo postavio pitanje "a gdje je ta regionalna javnost?" Dakle postoje naše lokalne i nacionalne javnosti, ali je pitanje šta je ta regionalna javnost i sad se u njoj treba izvještavati o ovoj regionalnoj inicijativi. U hrvatskim se medijima, recimo sa foruma u Budvi izvještavalo, na primjer i u elektronskim medijima. Primjerice, HTV događanje prati sada, to je kroz dve emisije, to je Dosijs HR i Hrvatska uživo, drugde ga skoro nema, mada je u prošlosti Latinica bila ta kroz priloge Saše Koasnovića, pa prije Borisa Rašete i koja je otvarala puno pitanja isto prateći sudbinu žrtava. I možda je neka verovatna šansa koju smo primjetili zapravo izveštavanje sa komemoracija. Tu sam primjetila da posebno Dani u Bosni i Hercegovini, kad izveštavaju o obeležavanju i odlascima žrtava na mjesta stradanja, a i čitala sam prilog o posjeti žena u Foči, zapravo uspejavaju stvarno ponovo skrenut pozornost javnosti i mislim stvarno dobit suosjećanje čitatelja za sudbinu žrtava koje još uvijek traže pravdu. I ne znam hoće li uvijek biti moguće povezivati sudbinu pojedinačnih žrtava sa ovom inicijativom, jer ova inicijativa jeste prostor za stvaranje dodatnog prostora za glas žrtava u javnosti i u cijelo to vrijeme do prosinca, do decembra, kada ćemo predat naš prijedlog za osnivanje REKOM-a parlamentima u regiji ... Stvarno me zanima koja su vaša razmišljanja i kako eventualno možete dati podrški stvaranju dodatnog prostora za glas žrtave izvještavajući i o pojedinačnim sudbinama i ovoj inicijativi. Možda je to jednostavnije sa forumom gdje uvijek imamo slušanje žrtava i gdje se direktno čuje sudbina nekih izdvojenih žrtava koje jedne pored drugih svjedoče o svojoj sudbini. U Hrvatskoj doduše slušanje ponekad analiziramo u kontekstu konsultacija, ali to možda nisu pitanje za nas, kako konzumirat slušanja sa procesom konsultacija i tako možda stvoriti atraktivniju mogućnost za medije. Primjerice, spomenuli smo konzultacije u Kninu, izvještavala je TV Nova koja inače izvještava ... Ja mislim da je to bilo zahvaljujući javnom slušanju žrtava i mi ne možemo uvijek staviti javno slušanje žrtava u tekst konsultacija baš zato što to posve mjenja ozračje. Ljudi kad slušaju što se ljudima dogodilo, posle nisu u stanju govoriti i voditi racionalnu debatu o ovoj inicijativi. Zato je za nas baš veliki izazov povezati jedno i drugo, ali zanima me što vi o tome mislite i tu ću diskusiju vjerujem posle pauze voditi Aleksandra Trifunović.

Dinko Gruhonjić: Hvala, Vesna. U svakom slučaju mislim da imamo dve suštinske teme o kojima bismo trebali danas da razgovaramo. Prvo je ono šta je Nataša govorila, a što ste videli i na filmu, a to je da model REKOM-a još uvek ne postoji i da je ono šta je svrha svih ovih konsultacija, ne da donesemo neke zaključke kao na nekim partijskim sastancima, nego da nam vi sugerirate, da preporučite, ono šta je zapravo po vašem mišljenju nužno da se ugradi u model

REKOM-a. To je, dakle, jedna stvar. Ja bih počeo diskusiju pre kafe pauze na tu temu i naravno, šta mislite o Inicijativi za REKOM, mislim što se tiče svega onoga šta smo rekli tokom naših uvodnih izlaganja. Pretpostavljam da imate i sugestija i mišljenja, pa, evo, dajemo vama mikrofon. Molim vas samo da se predstavite pre nego što počnete da govorite.

Milanka Šaponja-Hadžić: Ja nisam, zapravo, sigurna da sam uspela da uhvatim kakva je uloga vlasti, posle usvajanja, eventualnog usvajanja inicijative od strane parlamenata. Kakva će uloga vlasti biti u tome?

Vesna Teršelič: Posle predavanja, posle usvajanja inicijative, parlamenti i vlade će raspravljati o inicijativi i u tom bi času mi željeli imati milion potpisa podrške i to bi ih trebalo obavezati da o tome raspravljaju. Naravno da to nije nikakva garancija za procesuiranje ratnih zločina. Znači da samo iznimno i ponekad ima političke volje, ali koalicija je tu da prati što rade vlade, javnost je tu, kritična javnost će biti tu da vrši pritisak da se te diskusije provedu, da vlade i parlamenti donesu odluku o formiranju REKOM-a. I kad se REKOM jednom formira, pred nama su kao pred građanima i građankama pitanja nominiranja kandidata za članove komisije u pojedinim zemljama i regionalno i onda će svakako biti važno javno raspraviti kakvi su ti kandidati, koje su njihove kvalifikacije, što su oni u vrijeme ratova i sve ove godine učinili da bi doprinijeli približavanju pravde za žrtve. I koalicija koja već sada broji preko 400 organizacija i pojedinaca i pojedinki će pratiti što vlade rade i približavaju li se koaliciji. Kad se komisija već jednom formira, podržavaće rad, jer će se on vjerovatno temeljiti i na radu organizacija za ljudska prava i njihovoj dokumentaciji. Jednom kad komisija predstavi svoj izvještaj, biti će tu da vrši pritisak da se preporuke iz tog izvještaja primene.

Nataša Kandić: Postoji mogućnost da države, na primer, jedna, kaže „ne, nećemo to“. Ali to šta će biti rezultat ove regionalne debate je osvojen prostor za raspravu o prošlosti. Nikad više niko neće moći da isključi, da zatvori, da kaže „nema te rasprave“. Jednom stvorena Koalicija za REKOM je takva snaga da više nikada neće dati mira ni jednoj vladi, u odnosu na ono šta je ta koalicija tražila, a to je osnivanje zvanične Regionalne komisije koja bi se bavila utvrđivanjem činjenica o ratnim zločinima. Nikada mi posle ratova nismo imali ni jednom jednu priliku da se na regionalnom nivou, u svim državama, u okviru civilnog društva diskutuje to pitanje potreba žrtava i društva u odnosu na počinjene ratne zločine i ratove. Prema tome mi ćemo imati tu dovoljnu snagu da vršimo pritisak i kada ne znam koja država kaže „ne“, u ovom trenutku su prioritet evropske integracije ... Mi imamo onda dovoljno snage, milion potpisa podrške, pa to daje kredibilitet, to daje legitimitet inicijativi i niko se više neće miriti s tim da toga nema. Otvorena debata je stvorila prostor za nas, za žrtve, za civilno društvo, za društvo uopšte i za saopštavanje da je sazrela društvena potrebna da države, parlamenti, moraju da preuzmu proces suočavanja s prošlošću upravo na ovaj način, formiranjem Regionalne komisije.

Rajko Šerek: Rajko Šebek, Televizija IN Podgorica. Imam jedno pitanje: da li ste razmišljali eventualno o udruženju ili mrežnoj podršci medija REKOM-u? Znači da kada se sve to konstituiše, da li postoji neka varijanta da određeni mediji, recimo iz Crne Gore i ostalih zemalja potpišu ugovor sa vama i time se,

da kažem, obavežu da emituju neke specijalne emisije ili nešto slično tome? Znači govorim o efektu onoga što ste vi prije rekli, znači kako ćemo mi vama da pomognemo u priči da žrtva dobije više gledaoca, da kažemo tako.

Nataša Kandić: Mi smo sve ovo vreme radili na pravljenu ove koalicije. Nije bilo jednostavno praviti regionalnu koaliciju i učiniti da sve članice koalicije postanu odgovorne za proces. Znači jedan učesnički odnos. To je nešto šta je prvi put izgrađeno. Ali ono šta se pokazuje je da mi nismo dorasli tome da mi sada kreiramo neke strategije za pridobijanje podrške medija, ali napravili smo jedan mali korak i to se činilo da je dobro. Na primer, mi smo tokom leta obišli veliki broj televizija, novina, u Bosni i Hercegovini i svuda smo naišli na spremnost, da svi hoće da pomognu, da hoće da podrže, govorili su nam koje su njihove mogućnosti: poslaće novinare koji će pratiti proces. Neke televizije imaju mogućnost za uključivanje ovog pitanja u neke njihove tematske emisije, ali je sve to neki prvi korak i ovo je danas dobra prilika da mi čujemo nešto od vas, ali isto tako mi moramo da imamo tu stalnu interakciju sa medijima. Ali, na primer, ja lično ne znam kako se od procesa dobija vest. Kada vidim, na primer, koga zanimaju žrtve ... To nije nešto šta mediji prate. Oni prate političke događaje, a slušanje ili ispovesti žrtava je već nešto daleko od neke situacije koja je u fokusu medija.

Vesna Teršelić: Meni se to čini dobrom idejom i ovo je baš mjesto da razgovaramo o takvim idejama.

Rajko Šebek: Postavio sam ovo pitanje zbog toga što slična situacija, naravno ne na regionalnom nivou, nego na nivou same države, liči na priču o ARD-u, ZDF-u nakon Drugog svjetskog rata u Njemačkoj. Tako da su oni imali neku varijantu koju kod nas na regionalnom nivou može biti *copy-paste* varijanta kada su u pitanju mediji. Jer su se oni bili obavezali da, ja mislim, svakodnevno ili svaki drugi dan, imaju 15-to minutnu emisiju o zločinima, tako da je to verovatno postiglo efekta nakon pedesetak godina u Njemačkoj, da javnost bude takva kakva je sada tamo.

Dinko Gruhonjić: Pošto mi se čini ... Dobijam signale sa raznih strana da je vreme za kafu i za nikotinsku pauzu, onda ćemo nastaviti nakon dvadesetak minuta. Molim vas da se pridržavamo agende. U 12.00 nastavljamo. Putne troškove možete uzeti napolju, dakle kad izađete, pa levo. Ili sada ili na pauzi za ručak.

Pauza

Dinko Gruhonjić: Možemo da nastavimo posle obećanih pola sata pauze, ja vas prepuštam u sigurne ruke Aleksandra Trifunovića iz medijskog projekta Buka, pa pretpostavljam da će moderacija biti u skladu sa imenom projekta.

Aleksandar Trifunović: Hvala, Dinko, pozdrav svima. Ono šta je sugerisano na ovoj pauzi je da nam je jako bitno da dobijemo od vas povratnu informaciju kako vam izgleda sve ovo šta ste čuli. Pre nego što počnete da nam dajete predloge, savete, sugestije kako bismo najbolje mogli da promovišemo REKOM putem medijskih alata, možda bi bilo dobro da oslušnemo i od vas kako vam ceo ovaj

proces izgleda, do sada, naravno svako mišljenje, posebno konstruktivnu kritiku kako bismo mogli da ispravimo neke greške. U drugom delu današnjeg rada govorićemo o upotrebljivosti medija u procesu konsultativnog procesa. Još samo jedan tehnički detalj. Pošto se ceo ovaj skup snima, znači i telefon smanjen na beščujno nam smeta, pa bih molio da isključite svoje mobilne aparate i kod javljanja, ono šta je Dinko malopre sugerisao, kad se javite za reč da se predstavite pošto se ceo ovaj tok diskusije prekucava, pa da olakšamo identifikaciju govornika. Dakle, otvaram drugi deo današnjih konsultacija i ponovo bih vas zamolio da nam date neko svoje razmišljanje o svemu onome šta se do sada čuli.

Dinko Gruhonjić: Kako se prijavite za diskusiju, mi ćemo vas obeležiti, pa ćemo po redu da vas prozivamo.

Luka Brailo: Dobar dan, Luka Brailo novinar Novog lista, inače sam iz Dubrovnika, a i potpredsjednik sam Novinarskog društva, pa sam i u njihovo ime ovdje. Pozdrav i iz Zagreba i Dubrovnika. Što se tiče ideje REKOM-a tu zapravo nema nikakvoga spora. Ja sam bio na nekoliko ovakvih skupova i tu se uvijek vidi da među ljudima i u zraku i oko ideje postoji dobra vibracija, da ovo o čemu pričamo uopće nije sporno, makar u ovakvim krugovima. Međutim po meni je problem medijskog i ostaloga odjeka kasnije, nakon ovakvih skupova. Čuli smo danas, a čuli smo i prethodnih godina da je puno puta spominjana politička volja. To je zapravo strašno, ali živimo u zemljama u kojima politička volja još uvijek određuje gomilu toga što pokazuje da još uvijek nismo uređena i demokratska društva. Što se tiče ove ideje, ja uopšte ne sumnjam da će se skupiti milion potpisa, ali mi se čini, da kasnije, kad se to prikupi, ako vlade zemalja u regionu, što bi rekao moj odlazeći predsjednik Mesić, u istovjetnom tekstu ne prihvate ovu inicijativu, onda se bojim da će to slabo proći. Dakle moj je prijedlog da REKOM vladama ponudi prihvaćanje deklaracije ili već, nisam uopće opterećen nazivom, bitniji mi je sadržaj i poruka, dakle da to bude istovjetni tekst koji će parlamenti naših zemalja usvojiti, jer to ima smisla. A kao novinar praktičar koji je 35 godina u ovome poslu sam zapravo žalostan. Recimo u medijskoj stvarnosti Hrvatske preovladavaju likovi, ne znam koliko vam je to poznato, stanovitoga Dikana i stanovite Dolores ili ne znam, nekakvih Ante i Simona Gotovac, ja uopće nemam ništa protiv tih ljudi, ali to je dio stvarnosti koji mi živimo. Ta famozna ridikulizacija i tabloidizacija medija nije hrvatski proizvod, ona je prisutna i u regiji, Evropi i diljem sveta, to je nešto što je strašno. I zato, čini mi se da se nakon ovoga mora sjesti sa urednicima, ali i sa vlasnicima medija u regiji, jer ako oni ne budu dali podršku uz onu famoznu političku volju, bojim se da ovo o čemu mi pričamo i te dobre ideje, plamenite namjere i časne namjere REKOM-a neće biti predstavljene na način na koji će povječati kasnije efekte, a to je da ljudi iz ove regije više lobiraju nego što je nas ovdje, razgovaraju normalno jedni sa drugima, da se slažu, da se ne slažu, a da se posle toga ne čupaju za vratove. Eto, toliko. Hvala.

Željko Hodonj: Dobar dan, ja sam savjetnik za razvoj HINA informacijske baze podataka, Informacijsko dokumentacionog centra. Ovo šta ću ja danas reći, da se sažeti u dvije rečenice, a dade se sažeti u sedam, osam minuta što sam izmolio od kolega da mi dopuste, jer ja sam se pokušao pripremiti da kažem nešto više o ovome. Prvo REKOM je zaista ambiciozan projekt koji zaslužuje podršku, ali

kad je tako, zaslužuje i temeljito strukturno vrednovanje, što se zaista može na kojoj dionici učiniti. Ja sam ono što bi se moglo reći, pragmatični romantik. Volim velike ideje, ali volim u njima pronaći realno mjesto. Ono što je rekao kolega, dok su Dikan i Dolores u novinama, to je samo jasan dokaz da su novine i svi ostali mediji biznis i biznisu se teško mogu nametnuti ideje i sadržaji koji ne donose novce. To je pragmatična crta i to je realnost. Malopre sam razgovarao sa jednim kolegom, mislim da je iz Crne Gore koji je duhovito rekao, a najstrašnije u tom kontekstu što se može dogoditi svima nama, to je da neko počne praviti sapunice sa žrtvama. A nakon toga smo svi izgubljeni i dobri ljudi i ovako dobre ideje će nestati s poprišta javne scene. Dakle, šta učiniti da neke stvari pomaknemo ka onom mjestu koje će biti dalje od jedne slične inicijative na početku prošlog stoljeća za koju mislim da se zvala Balkanska konferencija ili Balkanska komisija ili slično koja je kanila ustanoviti što se to dogodilo, zašto su bili Balkansku ratovi, pa je ceo taj paket postvarenih sećanja nestao nakon Prvog svjetskog rata koji se nakon toga pojavio, pa Drugog svjetskog rata i, evo, mi smo na završetku trećih sukoba na ovom prostoru. Kolega Bogdan Ivanišević je postavio važnu tezu tražeći, odnosno izgovarajući zagovor za ispitivanje uloge medija tijekom devedesetih. Naravno, ispitivanje uloga medija tijekom 90-tih je važno, ali je važno ustanoviti ulogu medija i za ono neko razdoblje prije 90-tih kada je zapravo orkestracija zbivanja počela. Budemo li to znali pročitati na potreban način, budemo li to znali na potreban način organizirati jer samo uočavanje nekog teksta ili serije tekstova nije dovoljno za čitanje. Postoji niz sadržaja koji se danas modernim tehnologijama dadu pročitati, ustanoviti i provjeriti. Koji su odnosi između ljudi i ljudi, događaja i događaja, ljudi koji su povezani s nekim događajima i mreža veza koja se uspostavi među njima predstavlja pravu vrednost za vrednovanje. Zašto to govorim? Zato da ako bismo stvorili takvu interaktivnu bazu podataka koja bi bila otvorena svima, ne samo medijima, ne samo novinarima nego svakom građaninu na ovom prostoru, stvorili bismo uvjete da jedan proces postane događaj u onoj mjeri u kojoj netko bude želio u tome sudjelovati. Ova komisija, neka druga komisija, ne ni državna vlast, neće moći funkcionirati dok se ne senzibilizira javnost. Kojoj se javnosti obraćamo? Ne javnost naše generacije, nego javnost generacije recimo moje kćeri koja ima 13 godina, koja kaže da ona novinama ne vjeruje, poglavito zato što je njezin tata novinar. Ne zato što ne vjeruje tati, nego zato što je vidjela u tih malo godina svoga života, mnoštvo okolnosti koje je trebalo raditi i kroz što se sve prolazi i kroz koliko konsensusa i tolerancije se proizvodi sadržaj. Ove godine smo, sada govorim i ime HINA-e i kao voditelj toga projekta, na konferenciji nacionalnih globalnih agencija u Zagrebu govorili o nečemu što bi u prijevodu značilo organizacija znanja i sadržaja iz javnih izvora. Namjera nam je stvoriti bazu medijskih sadržaja kroz razvijanje automatske interpretacije sadržaja pomoću prepoznavanja vrijednosti između ljudi, organizacija i događaja, pomoću razumjevanja korelacije između podataka i vremena, njihova pojavljivanja. Tako bismo mi kao agencija htjeli skratiti i promjeniti tijek, ne prodavati голу informaciju, nego ponuditi ono što je *background*, ono što je stvarno iza nje. Želimo ostvariti središnji pristup za analitiku svih sadržaja i želimo se povezati sa svim medijskim partnerima, bazama podataka i agencija u Evropi i na evropskom jugoistoku, dakle na ovom našem prostoru. Da bismo u tome uspjeli, moramo postići najmanje dvije stvari, a to je da se dogovorimo o metodologijama i da pronađemo projekt od zajedničkog interesa koji nas može povezati prema nekoj koherentnoj platformi. Zašto je to važno? To je važno iz

dva razloga: prvo profesionalno, da nam postane jednostavnije svima raditi i drugo, da našim korisnicima učinimo dostupnim sadržaje koji više ne počivaju samo na pet klasičnih novinarskih pitanja i jednom „zašto“. Kome to treba? Sad ću kazati kome smo to namjenili. Mi smo između sedam naših ključnih partnera stavili nevladine organizacije. One koje inače ne mogu lako dolaziti do obavjesti o nečemu. Ovdje ću spomenuti jedan gotovo anegdotski primjer. U izveščima o skupu u Zagrebu između 7. i 9. veljače 2007. godine navedeno je da su samo četiri medija izvestila o tome skupu. I tamo se ne spominje da je HINA o tome izvještavala. HINA je najavila skup nekoliko dana ranije, pratila ga, javila devet izvješća o tome. Pri tome mi nismo pogođeni, ali je šteta što to nije ušlo kao što vjerovatno i niz drugih medijskih objava nisu ušle u baze podataka. Jer su nedostupne, jer su podaci nedostupni. Moramo stvoriti način kako bismo se povezali i znali što objavljujemo. Da bismo znali djelovati. Tijekom prošle godine na međunarodnom natječaju uspjeli smo stvoriti uvjete da danas jedan istraživački tim za nas radi projekte semantičke analize teksta u kojem smo stvorili uslove za automatsku sadržajnu klasifikaciju, modul za ekstrakciju imenovanih osoba, lokacija, organizacija, brojeva i vremenskih značenja i modul za strojno obilježavanje ključnim riječima. Što to praktično može značiti za ovaj naš projekt? Smijem ga zvati „našim“ jer ima sve atribucije koje bi nama, prije svega novinarima, kao odgovor na poziv da sudjelujemo, mora značiti puno. Sve što se objavljuje, sve što je ranije objavljeno, po zajedničkim kriterijumima, zajedničkom metodologijom organizirati, stvoriti jedan javni prostor dostupan mrežom svih mreža i tada možemo sudjelovati. Zašto je to važno? Zato što onda ovaj proces, kako kaže gospođa Kandić, može postati relevantan i u smislu djelovanja medija u odnosu na neki događaj. Kako? Svjedočenja, javna svjedočenja, ljudi govore o onome što su doživjeli. Kakva je interakcija onoga što su oni doživjeli prema podacima iz vremena u medijima koje smo mi stvarali, mi ili neko od naših kolega. I već se stvara ozračje za stvaranje događaja. Oruđa koje smo mi stvorili omogućavaju čitanje i organiziranje sadržaja medija na svim slavenskim jezicima i uz dorade, neslovenskim jezicima na prostoru bivše Jugoslavije. Danas vas želim pozvati i predložiti da u nekakvom radnom skupu u dogledno doba porazgovaramo postoje li mogućnosti da se nađemo, ozbiljno stručno porazgovaramo, stvorimo uvjete za edukaciju, stvorimo uvjete za primjenu zajedničke metodologije i stvorimo uvjete da na nivou ovakvog projekta kreiramo medijsku bazu koja će omogućiti dvije stvari. Povezivanje prošlog i sadašnjeg, utvrđivanje činjenica o stvarnoj ulozi medija, pojedinaca i korelaciji prema događajima i stvoriti uvjete da zaista odgovorimo na još jedan poziv, kako privoleti intelektualce da se ovim bave. Privoleti ih tako što ćemo im dati jedan drugi sadržaj. Daćemo im ono što inače ne vide. Na prvoj razini čitanja o procesima i događajima se ne vidi ništa, ali kada možete saznati, na primer, da jedna osoba u jednom kontekstu govori i djeluje na jedan način, a u drugom kontekstu govori i djeluje na drugi način s drugim osobama i u odnosu na druge događaje, bilo da je riječ o političarima, bilo da je riječ o međunarodnim našim promatračima. Kad ih promatrate kako funkcioniraju za vrijeme ... Mi smo napravili nekoliko baza podataka testnih, da vidimo što se događa, kako govore za vreme ratnih zbivanja u Hrvatskoj, kako ti isti ljudi reagiraju tijekom ratnih zbivanja u Bosni i Hercegovini, kako ti isti ljudi reagiraju tijekom događaja na Kosovu? Tada dobijamo moguću sliku svijeta, tada su mnoge stvari provjerljivije. Naravno, povjesničari će kazati „novine stvaraju instant povjest i nisu najbolji svjedoci“. To je tačno. Ali ni sud ni suđenja nisu najbolji i

najpouzdaniji mjeritelj stvarnog stanja o prošlim i sadašnjim događajima. Ali kontekstualno, kada ih pogledamo zajedno, kad ih povežemo, onda možemo nešto više znati o sebi i o onima koji su nam pomagali da budemo. Hvala vam, otvoreni smo za saradnju.

Aleksandar Trifunović: Gospodin Senad Pećanin.

Senad Pećanin: Hvala vam. Senad Pećanin, magazin Dani. Moram reći da osećam malu nelagodu da iznesem svoje stavove iz razloga što bi nekako mogao biti shvaćen kao *partybreaker* odnosno da ja nisam ni malo optimista, moram reći, u vezi sa ovim projektom i sa mogućnošću, prvo čak njegove realizacije, a onda sa nekim značajnijim domašajima, sve i kad bi bilo moguće realizirati ovaj projekat. Pokušaću u nekoliko crtica da objasnim na čemu ja baziram taj svoj, da kažem, pesimizam. Ja mislim da ispod ovog projekta, da bi on krenuo u relizaciju, postoji jedno čitavo minsko polje vrlo ozbiljnih prepreka gde svaka od tih pojedinačnih prepreka može biti dovoljna da uništi čitav projekat. Prva prepreka koju ja vidim jeste meni još uvek nejasan odnos u vlasti u našim državama i u relizaciji ovog projekta ideje Regionalne komisije. Naime da bih objasnio o čemu govorim ponudiću jednu malu, vrlo kratku analizu odnosa vlasti prema ratnim zločinima. Čini mi se da bi se ona, onako uslovno, mogla podeliti u tri etape. Imali smo, dakle, zločine, izvršenje zločina za koju postoji individualna odgovornost samih počinitelja koji bi bili apsolutno nemogući bez učešća vlasti. Sledeća faza je bila nakon okončanja ratova u našim državama, bilo je manje ili više nametnuto, manje ili više silom pristisaka međunarodnih, stranih, prvo procesuiranje zločina. Prvo međunarodno, kroz tribunal u Hagu, a onda i kroz nacionalne pravosudne sisteme. Znamo, je li, kako je išla ta faza koliko je bilo otpora i s koliko je muke to išlo. E sada se nalazimo, ovde posebno govorim o Bosni i Hercegovini ... Sada smo svedoci da imamo jednu treću fazu koja po nekim učincima na ono što bi se moglo nazvati rekoncilijacija ili pomirenje ili stabilizacija prilika, skoro da bi se moglo mjeriti po tim razumnim učincima na onu prvu ili drugu fazu o kojoj sam govorio. Govorim ovde o fazi negacionizma, o negaciji zločina. O kojim se razmerama u ovoj fazi radi svjedoči nam vrlo svježe, kad kažem vrlo svježe mislim da se može mjeriti sedmicama, čak i danima, manifikacija tog negacionizma u kome aktuelni lider bosanskih Srba, otvorenno, nakon višekratnog ismijavanja i sprdanja sa zločinom genocida u Srebrenici ... Imali smo nedavno slučaj jednog istovjetnog odnosa prema strašnim zločinima počinjenog na sarajevskim Markalama i tuzlanskoj Kapiji. E sada mi, dakle, imamo situaciju, pri čemu, kada smo već tu, dan nakon što je ponovio po ko zna koji put to što je rekao za Srebrenicu i što je sada proširio asortiman sa takvim ponižavajućim uvredljivim bolnim ocenama o druga dva zločina o tuzlanskoj Kapiji i sarajevskim Markalama, najavio je slavodobitno posjet haškoj osuđenici Biljani Plavšić u funkciji njene pripreme skorog izlaska iz zatvora. Dakle, mi se nalazimo u fazi u kojoj očekujemo da takvi ljudi kojima pripada najveći dio vlasti, recimo konkretno u Bosni i Hercegovini, da oni budu partneri inicijatora ove ideje, ovog projekta ove Regionalne komisije. Ja mislim da je to, manje ili više, ali praktično nemoguća misija. Sledeća nagazna mina koju ja vidim ovde je tek ovlaš dotaknuta, Nataša je govorila kratko o tome, to je dilema da li bi se ova Regionalna komisija bavila samo činjenicama ili i uzrocima. Ako se radi o činjenicama, dakle evidentiranim činjenicama, mislim da je tu stvar poprilično jasna, mislim da tu nema previše nepoznanica, bez obzira da li bi

priliku za iznošenje svoje istine i svog iskustva imale samo žrtve ili čak počinioci zločina kakav je to recimo bio slučaj u Južnoj Africi. Međutim, naravno da slika tih činjenica do kojih bi se moglo doći ne bi bila ... I njihova realizacija, ne bi bila moguća ni izbliza na nivou na kome bi to bilo poželjno i potrebno bez analize uzroka tih događaja, odnosno onoga što bi možda sociolozi ili ne znam koji drugi naučnici smjestili u kontekst tih događaja. A ako krenemo sa kontekstom onda, naravno, krećemo sa istorijom i već se pokazalo u prethodnim diskusijama vezano za analizu medija, je li, uloge medija, već smo imali amandman, da li su to mediji u ratu ili treba onda uzeti medije prije početka rata i tako dalje. Ja sam apsolutno siguran da bi ukoliko bi se krenulo sa analizom uzroka ili oslikavanjem konteksta, to jest sa ulaskom u istoriju, ja sam siguran da bi dobacili do XIV vijeka. Ja prosto ne vidim na područjima naše države, ni akademski ambijent, niti jedan ambijent u društvu u kome je poželjno činjenično povezivanje istorije. Uostalom, podsećam vas na projekat, verovatno većina od nas zna za onaj projekat, sad se ne mogu sjetiti imena onog američkog profesora koji je bio ... Gdje je blizu 400 istoričara iz svih sredina bivše Jugoslavije uzelo učešće, radili su godinama, vrlo ozbiljno, došli su do nekog rezultata ... I kakav je učinak toga - praktično nikakav. Naravno, istorije koju su oni napisali nema ni u udžbenicima, ni u javnosti, utrošen je ogroman rad, ogromna energija, ogromni resursi, a rezultat je bio skoro nikakav. Sledeće stvar i time ću završiti, je odnos medija prema ovoj inicijativi. Osim vrlo dobro rekao bih formuliranog problema i za inicijatore ovog projekta, s druge strane i za medije, bar one medije, kako da kažem, koji su dobronamjerni prema ovom projektu, to je problem kako proces pretvoriti u događaj. Za medije je teško, profesionalci to znaju, za medije je teško pratiti proces na način, u istom obimu, na isti način na koji se prati događaj. Naravno da jedan istup Željka Keruma ili Milorada Dodika, ne treba im nikakav PR, to je savršeno dobro praćeno, ali je, na žalost, problem pratiti jedan proces kakav je ovaj, mukotrpan i bolan, ovaj proces ovakve jedne komisije koja se bavi tako mukotrpnim i bolnim stvarima iz naše bliže prošlosti. Ono što je ovde takođe, kad su mediji u pitanju, bitno naglasiti su resursi kojima raspolažu mediji za praćenje nečega što je proces. Naime podsećam vas da je veliki doprinos jedne grupe medija na prostoru bivše Jugoslavija na razotkrivanju ratnih zločina bio, to je činjenica, bio u vremenu kada je većina tih medija bila, manje ili više izdašno donirana ili sponzorirana iz međunarodnih organizacija koje su na taj način ohrabrivale i pomagale taj rad. Činjenica je da danas takve pomoći više nema i činjenica je da recimo jedan medij koji je dao, mislim bez presedana, ne samo u našim okvirima, doprinos takvoj jednom hrabrom, časnom profesionalnom angažiranom novinarstvu kakav je Feral tribune, da je morao biti ugašen, praktično ugašen iz razloga što se nije mogao naći među stotinama donatora spremnih da finansiraju različite konferencije, praktično jednom nedeljno na prostoru naših država, nije se našao nijedan koji je video smisao i možda ideju da je bolje omogućiti egzistenciju Feral Tribune-a nego držati dvije konferencije čiji učinci traju onoliko dok ne otputuju njihovi učesnici sa tih konferencija. Šta hoću reći? Neko je pomenuo ovde da su mediji i biznis ... Da, tačno je da su mediji i biznis, i imamo slučajeva da u fazi dok su bili biznis koji su honorirali međunarodni donatori, imali smo situacija da je recimo u Republici Srpskoj jedan veći novinski izdavač bio izdašno honoriran, ponekad bi se i pojavio neki tekst o ratnim zločinima. Onog trenutka kada je prema njemu, kao i manje više prema svim ostalim medijima na našim prostorima to prestalo sa dotacijama, danas imamo činjenicu da su mediji iz grupacije tog medijskog tajkuna, postali

praktično mediji pod punom kontrolom aktuelne vlasti u Republici Srpskoj u kojoj je uzgred, recimo, činjenica da se na čelu Javnog servisa Radio Televizije Republike Srpske nalazi ratni ministar iz svih Karadžićevih vlada ili da je urednica Glasa Srpske, dnevnih novina, da je portparolka osuđenog ratnog zločinca Momčila Krajišnika. Dakle imamo i tu činjenicu ... Tako da je ostalo jako malo medija koji su i dalje spremni pružiti doprinos koji su pružali. A s druge strane oni koji jesu su znatno limitirani situacijom u kojoj se nalaze. I ovim ću zaključiti, ja svakako mislim da je ovo jedna dobra ideja, ali ja ne vidim u ambijentu svih naših država kako medijskom, tako i političkom, kulturnom, ne vidim način da je moguće realizirati ovaj projekat. Hvala.

Aleksandar Trifunović: Hvala, Senade. Branka čini mi se, iz Nezavisnog društva novinara Vojvodine ... Jel' sam dobro razumeo?

Branislava Opranović: Branislava Opranović, Nezavisno društvo novinara Vojvodine i novinar Dnevnika. Htela bih, ako dozvolite, da izrazim neslaganje sa kolegom koga smo sada čuli u onom delu koji se odnosi na medije, odnosno na to da li treba da pričamo o ulozi ili doprinosu medija za izbijanje sukoba na ex yu prostoru i kršenja ljudskih prava i ostalog. Naime, ako smatramo, a između ostalog ovo zato i radimo, bar sam tako razumela, da treba da napravimo relevantan istorijski zapis o tome šta se događalo, onda je tu uloga medija neizostavna. Mora biti zabeleženo šta je sve i na koji način su mediji doprineli ne samo da se pripremi sukob ili milje za izbijanje sukoba, nego da su i taj sukob često pospešivali: mržnja je bila jača, strah, likvidacije, ubistva i kršenje ljudskih prava veća i strašnija. Vrlo dobro znamo, ja sam inače i učestvovala za vreme rata, da postoje zapisi, tekstovi, emisije o tome, kako su pripremali teren za sve to. Baš zbog toga kada govorimo o tome da treba da pripremamo milje, da sad mediji treba da izveštavaju o ovome šta mi sada radimo, znači da činjenice koje se prikupе, istina koju želimo da objavimo, dakle da damo medijima da je prezentuju, pitanje je možda, predlažem za raspravu, da li možemo da očekujemo da će ti isti mediji koji su pripremali prostor za rat, koji su za vreme rata radili tako i tako, a među njima, među članovima tih redakcija ima tih istih ljudi koji su radili ranije i sada rade u tim medijima, kako će sada ti mediji objaviti priču koju mi sada treba da prezentujemo na osnovu činjenica koje smo prikupili? Samo jedan primer. Mi smo se u okviru projekta Helsinškog odbora za ljudska prava bavili istraživanjem govora mržnje u medijima na prostoru Vojvodine i nekih medija iz Srbije, iz uže Srbije i evo jednog od primera. Novine koje su objavile samo pet dana pre katoličkog Božića da Vukovar gori kao Božićna jelka i novine u kojima još dan danas rade neki ljudi koji su radili u to doba, kada se ta vest stvarala, prezentovala i tako dalje, objavljena na prvoj strani, kako ih možemo naterati ili biti čak uvereni da će oni rad današnjeg skupa i uopšte sva istraživanja, ono šta mi budemo sada ili budete svi radili, objaviti kao drugu istinu, drugu priču, drugu sliku? Ili postoji mogućnost da će biti jednako licemerni kao i tada, da će zažmuriti i sami svoju prošlost objaviti ono šta bi bila, ne znam da li sreća ili jedan ironični postupak, dakle nesreća. Hvala vam lepo.

Aleksandar Trifunović: Nataša Kandić, pa onda sa Televizije BH1 ...

Nataša Kandić: Ja bih htela samo da ... Ako mogu skrenem pažnju. Ja bih i primer i predlog novinarke Branke iz Dnevnika shvatila kao jedan predlog da se

zapravo REKOM bavi i odgovornošću medija. Ali samo da ne zamenimo teze. Mi se danas ... Dobro, nećemo otvarati raspravu o odgovornosti medija zato što nije tema. Osim toga čini mi se se je isto tako važno da znamo ... Nije ovo inicijativa, ne može biti inicijativa jednog broja organizacija. U ovoj inicijativi ako se ne nađe većina onih koji učestvuju i u kreiranju javnog mnjenja i u propagiranju određenih vrednosti, od te inicijative nema ništa. Ako smo mi uspeli da organizacije za ljudska prava počnu da saraduju, ako udruženja porodica žrtava počnu da saraduju sa organizacijama za ljudska prava, onda to otvara taj put da je moguće, ako se ima jasna vizija o tome šta nam je potrebno, onda ima šanse da ovo uspe. Inače ako mi ostanemo svako na svojim pozicijama i počnemo sada da mi vršimo istragu o novinarima, nema od toga ništa. Molim vas, dovoljno je da mi mislimo ili da ima ... Da bi ta komisija trebala da se bavi i već ima takvih predloga i odgovornošću institucija, pre svega medija, a onda i pojedinačnih novinara. Molim vas, ni jedna komisija ne može time da se bavi, to treba ... Postoje zakoni, time treba da se bave tužilaštva. Ukoliko REKOM dođe do dokaza o individualnoj odgovornosti novinara, onda je to druga stvar i mi razgovaramo o odnosu REKOM-a i tužilaštva i sudova. Neće REKOM biti servis ni jednom tužilaštvu, ali može da pomogne, zato što će biti u prilici da dođe do relevantnih dokaza, sprovodiće neke svoje specifične istrage, može da pomogne procesuiranju ratnih zločina, ali REKOM nikada neće biti to telo, niti može to da bude kvalifikovano telo koje će da vodi specijalne istrage o odgovornosti medija. Na ovim prostorima mi nemamo još ni jedan proces, ni jedan predmet, Haški tribunal nije imao ni jedan predmet. To samo pokazuje koliko je zapravo komplikovano otvoriti neki postupak za utvrđivanje odgovornosti pojedinačnih novinara. S druge strane, htela sam da kažem, da meni ovo šta je Senad rekao jeste jako ozbiljno, kad kaže kako će ova jedna inicijativa biti prihvaćena od velikih političkih lidera, ako mi još imamo tu klimu poricanja zločina i ako ona polazi od tih najviših, zvaničnih krugova. Ja imam utisak i to je nešto šta mi je, čini mi se jasno, ko će se to usuditi da kaže da je protiv činjenica? Kako će to obrazložiti, bilo Dodik, bilo neko drugi, bilo Boris Tadić, da kaže „sve su činjenice poznate, nama nisu potrebne činjenice“. Nisu sve činjenice poznate, nisu svi slučajevi istraženi. Manje ćemo imati tog prostora za te političke priče ukoliko mi utvrdimo činjenice. I ako mi dobijemo ovu bitku za činjenice onda smo stvarno suzili taj prostor za minimiziranje, preuveličavanje, nipodaštavanje, optuživanje samo druge strane, uporno opstajanje te jedne klime u kojoj se oni koji su optuženi ili kažnjeni za ratne zločine vide kao heroji i strašno važne ličnosti u jednom društvu. Ne događaju se zločini odjednom sada, pa se dogodi ubijanje 500 do 700 ljudi. Postoji stvoren je kontekst, jedan *background*, ne možemo to izbeći. Možemo videti i u tim presudama ... Nema ni jedne presude, a da nema da kažem i onaj opis šta prethodi zločinima, kakva je klima, situacija, šta se događa, a isto tako u tim presudama mi imamo itekako činjenica i podataka koji vrlo detaljno opisuju i taj kontekst. Bez toga teško da možemo da vidimo šta se desilo. I jako je dobro ako se upustimo u jednu raspravu o tome šta nam je ... Kako ćemo u stvari da odgovorimo na ovo šta nam se događa, a to je stalno nipodaštavanje, optuživanje, pretnje, „ako se ne vidi ovaj slučaj, onda mi nećemo ovo“ ... Ja mislim da je na sve to odgovor - činjenice. Ali bih volela da čujem i da produžimo u ovom duhu u kom je Senad Pećanin krenuo.

Aleksandar Trifunović: Imali smo sa BH1, samo ako sam dobro razumeo jedan komentar na ovo, pa ako nije problem ...

Daliborka Uljarević: Daliborka Uljarević iz Centra za građansko obrazovanje. Htjela sam takođe jednu kratku reakciju koja je na fonu onoga što je Nataša već pojasnila. Da se ne bismo udaljavali u nekim diskusijama, REKOM ne može sve, ali činjenice bi trebalo da budu najmanji zajednički imenitelj oko kojeg se ne bi smjeli sporiti i osnova za utvrđivanje dalje odgovornosti. Mediji i intelektualci su dvije velike teme za sebe i mislim da njih treba posmatrati u toj složenosti. Mediji imaju i krivično procesnu, ali imaju i onu strukovnu dimenziju. Mislim da bi sama struka mogla da se time pozabavi, jer mi i danas imamo posljedice te vrste novinarstva, naravno u nekom drugom, ali ne manje lošem obliku. Na drugoj strani, kada govorimo o intelektualcima, oni imaju svoju ulogu u tim 90-tim i umesto da budu neka vrsta najvidljivijeg putokaza sa vizijama, njihova većinska snaga je zapravo bila vrlo destruktivna. I opet imamo odraz u kvalitetu života danas, ali REKOM ne može kompenzirati činjenicu da nije postojalo dovoljno profesionalizma u medijima, niti da nismo imali dovoljno jaku intelektualnu elitu. On samo može dati jednu novu osnovu kroz utvrđivanje činjenica koje će možda pomoći da se ove dve, vrlo važna snage u društvu, razvijaju na zdravim osnovama. Samo toliko.

Aleksandar Trifunović: Hvala. Izvolite. Zaboravio sam ime ...

Željko Tvrđišić: Željko Tvrđišić, Društvo novinara Kosova i Metohije. Rekao bih da glavna vrednost REKOM-a mora biti istina. Za REKOM mora biti mnogo važnije koliko će porodica žrtava saznati istinu nego koliko će zločinaca biti u zatvorima. Dakle, imunitet u zamenu za istinu. Sve veći broj suđenja je razočaravajući, moramo se složiti sa tim. Sve je manji broj krivaca koje se procesuiraju, a to znači sve manji broj porodica žrtava koji ne znaju ništa o svojim najmilijim, ostaju na istom nivou. Zarad mira porodica koji ne znaju šta se dogodilo sa njihovim najmilijima, zarad istine i eventualne sahrane posmrtnih ostataka žrtava, REKOM mora posvetiti posebnu i veliku pažnju nečem što se zove amnestija i nečem što se zove zaštićeni svedok. Dakle zarad istine i mira. U suprotnom, bojim se da će neke stvari i dalje ostati u tami. Da nije Nenad Šare dobio status zaštićenog svedoka, da li iko od vas veruje da bi se saznala istina, delimična istina o ubistvu Ivana Stambolića? Ovde svakako treba pohvaliti list Danas koji je imao tu kampanju i svakodnevno pisao o ovoj temi, a u prilog ovim mojim zapažanjima vezano za amnestiju ide delovanje južnoafričke Komisije za istinu i pomirenje. Oni su dali amnestiju svima onima koji su javno hteli da svedoče o zločinima. Društvo novinara Kosova i Metohije je nedavno u Prištini imalo protest na kome smo od predstavnika Evropske unije na Kosovu zatražili sveobuhvatnu istragu povodom ubistva nekih naših kolega i istinu o nestalim našim kolegama na Kosovu i Metohiji. Mi smo se nakon tog sastanka sa šefom misije i još četvoro ljudi koji su u vrhu EULEX-a, suočili sa jednom zaista poražavajućom činjenicom. Ti ljudi nisu znali da li kosovsko zakonodavstvo nudi nekom mogućnost zaštićenog svedoka, da li kosovsko zakonodavstvo nudi mogućnost amnestije za one ljude koji bi kazali, „da, ja sam taj i taj, to i to se dogodilo, to ću vam javno kazati ili biti zaštićeni svedok“. Dakle informacija i istina u zamenu za imunitet. Branka Prpa, udovica Slavka Ćuruvije je ... Mislim da nema ništa protiv danas da se jedan od čelnih ljudi režima Slobodana Miloševića čak i pusti iz zatvora u zamenu za istinu o pogibiji gospodina Ćuruvije. Dopuniću onu rečenicu sa početka ove moje priče. Glavna vrednost

REKOM-a mora biti istina zarad mira porodica žrtava i pomirenja među zajednicama odnosno među narodima. I možda, hajde da kažem neko moje zapažanje, možda ideja. REKOM bi možda mogao, odnosno nevladine organizacije koje su uključene kompletno u ovu priču da napravi jednu knjigu stradalih i knjigu nestalih sa imenima tih ljudi gde bi u kratkim, rekao bih, crtama ili ukoliko je to moguće dao informacije šta se zapravo dogodilo. To bi možda bio podsticaj nekim novinarima koji ne razmišljaju o toj temi i onima koji razmišljaju i koji rade na tu temu, kao dodatni materijal, da se uključe u ovaj problem. Toliko, hvala vam.

Damir Šimić: Poštovane kolegice i kolege, moje ime je Damir Šimić, ja sam glavni urednik Informativnog programa Televizije Bosne i Hercegovine, kanala BHT1. Mi kao javni servis imamo obavezu da se bavimo ovim stvarima više nego što je to kolega spomenuo, rade ili ne rade privatni mediji koji će zapravo svoje naslovne stranice i teme obrađivati kroz seks i krvoproliće. Znači na neki način mi ćemo već dati potporu ovom projektu. Moje osobno mišljenje, malopre smo razgovarali o tome, da je on došao prekasno, u smislu da dolazi sad gotovo 15 godina nakon završetka rata. U tom smislu jeste, ali ako pogledamo šta su ostale pravosudne institucije u svakoj od ovih država u kojima se desio rat, pa i Haški sud sa svojim presudama donio, donio je nesporne činjenice, o tome je govorio i kolega Pećanin. Ali je pitanje koliko se te nesporne činjenice prihvataju u zemljama iz kojih one dolaze. Za nekoliko dana Biljana Plavšić koja je kalkulirala sa tužilaštvom, priznala zločin, za uzvrat su joj skinuli optužnicu genocida, ali je u naknadnim slučajevima rekla da je ona to uradila samo da prevari tužilaštvo i sud. Ta osoba verovatno zbog godina neće više učestvovati u političkom životu, ali da je malo mlađa mislim da bi slobodno učestvovala u političkom životu i mislim da bi osvojila veliki broj glasova u Bosni i Hercegovini. Možda bi čak bila predsjednica Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Dakle nesporne su činjenice da je Haški sud ustanovio činjenice na svim stranama, ali njih zapravo politike ne priznaju i zbog toga mislim da će biti vrlo teško nagovoriti vlade zemalja kojima ćete vi pristupiti sa ovim projektom. Iako je možda jedan od stvari na koje ćete moći ciljati, to ste vi sada, gospođo Kandić, rekli, niko možda neće javno reći da ne želi čuti činjenice. Mi smo neki dan u Bosni i Hercegovini imali promociju novog političkog lidera, medijskog magnata gospodina Radončića koji je, takođe, manipulirao nespornom činjenicom o ukupnom broju stradalih u Bosni i Hercegovini. Znači on je opet na toj tezi „bošnjačke žrtve“ spomenuo broj od 200.000 ubijenih Bošnjaka što je potpuna nesitina. Vi to dobro znate. Istraživačko-dokumentacioni centar u Bosni i Hercegovini je došao do neke cifre, ne znam tačno, ali mislim da je ona manja od 100.000. 97.000 ukupno stradalih, znači na svim stranama u Bosni i Hercegovini. To je takođe vrlo teška pozicija vas koji tražite potporu medija u ovim državama. Često pratim hrvatske medije, pošto ih u Sarajevu možemo gledati, može se zapravo primjetiti, to će i kolege verovatno potvrditi, da je pristup izvještavanju ratnih zločina odnosno suđenju za ratne zločine uglavnom proaktivan u zaštitu hrvatskih generala kojima se sudi. Zbog regulacije medija u Bosni i Hercegovini, govorim sada o javnim radio-televizijskim medijima, mislim da mi imamo najobjektivniji, najpošteniji pristup uopće u obradi ovih tema, tema ratnih zločina. Mislim dugoročno da ova inicijativa može koristiti. Koje će njene metode biti, kakav je njen mandat, to su stvari koje meni još nisu jasne, mislim da ih ni vi niste još utvrdili, na osnovu kakvog mandata će raditi ta

komisija, ko će biti njen član i tako dalje. Ali mislim da ukoliko uspije ovaj projekt, ukoliko ostvari svoj cilj istine da bi on dugoročno, znači narednim generacijama mogao ostaviti nešto zbog čega će oni bolje poznavati ono što se ovdje desilo, ali to opet neće pomoći da se ne manipulira podacima bez obzira koliko vi činjenica i istina utvrdili i objavili ih u bilo kakvim dokumentima. Hvala.

Ardijana Tači: Ardijana Tači, novinarka nacionalne televizija Koha Vision, to je privatna televizija. Bavim se pitanjem nestalih već pet godina i po onome šta sam pratila, svi članovi porodice su razočarani u odnosu na vlade koje se bave pitanjima nestalih. Mi imamo vladinu komisiju koja se bavi pitanjem nestalih i sastaje se redovno, međutim bez rezultata. Ovu koaliciju vidim kao svetlo na kraju tunela za članove porodica, jer oni čekaju informacije. Ja smatram da ova koalicija mora polaziti od mesta ... Recimo, na Kosovu imamo problem, sahranili smo 2.000 ljudi bez DNK analize, dok se u mrtvačnici u Prištini koja je pod kompetencijom EULEX-a i Ministarstva pravde nalaze se još 400 posmrtnih ostataka čiji se DNK ne poklapa sa analizama koje su dali članovi porodica. Mi imamo znači problem unutar same zemlje, članovi porodica koji su sahranjivali mrtve bez DNK analize ne žele da otvaraju ovo pitanje, dakle ne žele ni da daju krv da bi tačno znali da li su sahranjivali zaista svoje članove porodica, odnosno posmrtno ostatke. Kosovska vlada uopšte nema nadležnosti po tom pitanju, to se više odnosi na članove porodica i ono što po meni treba da rade mediji je to da senzibiliziraju javnost kroz neku emisiju, bilo televizijsku ili pojedinim napisima, da samo ako članovi porodica daju krv, posmrtni ostaci će biti sahranjeni, a radi se o 2.000 lica. Ovaj proces je sada već počeo, neki članovi porodica, zahvaljujući udruženjima porodica žrtava, posebno iz Mitrovice, oni su počeli da iskopavaju i ispalo je da su zaista pogrešno sahranjeni, odnosno nisu sahranjena odgovarajuća lica. 9 od 17 sahranjenih nisu identifikovani na odgovarajući način. Smatram da bi bilo daleko bolje ako budemo polazili od zemalja, a da se nakon toga sretnemo na regionalnom planu. To bi bilo moje mišljenje.

Bekim Kupina : Izvinjavam se, ja sam se ranije prijavio ali iz praktičnih razloga, budući da već imate slušalice, zbog prevoda da se ja uključim pre kolege koji je već bio na redu i tražio reč. Svakako i bez sumnje da projekt REKOM-a mora da se podržava, to je jedna umesna inicijativa, međutim smatram da je suštinski da se projektu da određeni oblik, da se uobličí. Čuli su se ovde i predlozi da se traži i zahteva odgovornost medija i to svakako treba da se dogodi, međutim po meni ne bi trebalo u ovoj fazi, imajući u vidu činjenicu da se još uvek ne zna kako će REKOM funkcionisati, ne postoji struktura. Dakle, postoje određena supstantivna pitanja za koja se od nas traži odgovor, radi se o funkcionisanju REKOM-a pre drugog koraka, odnosno odgovornosti medija. Pre svega spomenuto je ovde od strane drugih kolega, definisanje odnosa komisije prema politici, imajući u vidu činjenicu da u mnogim zemljama regiona postoje vladine komisije koje se realno bave pitanjima kojima će se baviti i REKOM ... Zatim treba postaviti i pitanje filtriranja kandidata koji će biti članovi REKOM-a kako rad REKOM-a ne bi naknadno dobijao političku konotaciju. Definirati i utvrditi da li će ova komisija biti mehanizam koji sugeríše ili obavezuje, kako je inače pokrenuta dilema od strane nekoliko prethodnih diskutanata i da se raspravlja i o pitanju dužine trajanja delovanja REKOM-a, kako održavati živom aktivnost komisije imajući u vidu činjenicu da svi učesnici dolaze iz zemalja koje su proizašle iz rata i u

kojima su pravosuđa još uvek krhka. U tom kontekstu bi možda trebalo utvrditi odnose odnosno relaciju sa sudovima jer će se zakašnjenja koja mogu nastati u sudskim procesima, svakako odraziti i na rad REKOM-a. Kada je reč o izveštavanju u medijima, možda zbog toga što smo zemlja gde se rasplet dogodio na kraju u odnosu na druge zemlje bivše Jugoslavije, priče koje govore o pronalaženju ratnih žrtava ili o drugim pitanjima koja se nadovezuju na ovu oblast su prisutna, govorim o listu gde ja radim i u tom kontekstu smatram da relacije REKOM-a sa medijima, kao što je prethodno spomenula i gospođa Kandić, moraju biti u trajnoj interakciji. Zapravo REKOM mora biti taj koji će uvlačiti medije u igru. Iz mog iskustva u novinama mogu reći da se novinari često suočavaju sa nezavidnim situacijama i onemogućeni su da obavljaju dužnost kada se radi o navodnim lokacijama masovnih grobnica i o pronalaženju posmrtnih ostataka. Često su novinari lišeni prava da odu na lice mesta ili im se daju trivijalne informacije koje realno ne ispunjavaju potrebu novinara da dobro urade priču koju treba da plasiraju u javnost, a to jeste u interesu javnosti. Verujem da je značajno i zato još jednom naglašavam da REKOM kristališe okvir svog delovanja kako bismo mi nakon toga znali kojim ćemo putem i koja će biti odgovornost medija u odnosu na rad koji će ova komisija obavljati. Hvala vam.

Aleksandar Trifunović: Hvala vam.

Brano Mandić: Ja se zovem Brano Mandić, novinar sam Vjesti iz Podgorice i pažljivo sam slušao rečenicu gospođe Kandić koja je rekla, postavila je pitanje retoričko, „ko će se oglušiti o činjenice“. Na neki način sam našao ono što sam tražio, a to je definicija političara na Balkanu zadnjih 20 godina. Znači oni se u stvari od 1989. godine do sada uporno oglašuju o činjenice i vi to vrlo dobro znate, pa zato ne bih potcenjivao sve moguće načine i mehanizme da čak i tako grandiozan poduhvat kao što je milion potpisa pod isprikom nekih viših ciljeva ili već nekih banalnih nedostataka, svedu na nešto što je neprihvatljivo. Na kraju krajeva ova je inicijativa već odmakla i siguran sam da vi već imate neke inpute od političkih struktura i volio bih da to podjelite s nama. Recimo, u Crnoj Gori je na skupu govorio predsjednik Skupštine što znači da je i njemu, a i vama bilo stalo da dođe do te konekcije, da se u javnost pošalje ta slika. Znači o tome bih volio da čujem, kakva su vam do sada predviđanja. Ja sam tu strašno pesimista, jer znamo kada se stvorila moć, znamo kada se stvorio novac i tim strukturama istina ne odgovara. Činjenice. U Crnoj Gori je pre tri, četiri godine, znači u predreferendumskom ushićenju snimljen jedan dokumentarni film, snimio ga je, možemo reći intelektualac, možemo reći i poznati režiser Branko Baletić koji se bavio agresijom na Dubrovnik. U tom filmu je sve vrcalo od činjenica. To su bile apsolutno dokumentovane slike koje je autor preuzeo iz raznih televizijskih studija. I sa tog aspekte se ništa ne može zameriti, čovek se bavio demonstracijom onoga što je snimano. Međutim politička dimenzija čitavog tog pohoda na Dubrovnik, konkretno, potpuno je izmještena, apsolutno je nema. Tako da jednim činjeničnim pristupom došlo do toga da je ispalo da su se bradati, pijani ljudi zaletali na svetsku baštinu vođeni nekom antičkom energijom i slično. Karikiram namjerno zbog toga što hoću da kažem da se taj kontekst mora pojaviti kroz to kako će se slagati činjenice, a to njima ne odgovara. I još nešto. Ne bih sada favorizovao i veličao medije, nisam predsjednik medija, znači znamo dobro da gro *mainstream* medija na Balkanu jeste pod direktnim uticajem

na ovaj ili onaj način političkih struktura. E sad da ja ne bih bio potpuni pesimista, ja bih dao neko rešenje možda. Znači mislim da **vaša medijska kampanja mora da bude vrlo ozbiljna** i mislim da to ne može da radi, ne znam, Nataša Kandić ili neko drugi. **Ja bih vam savetovao da bukvalno formirate tim za to.** Jer javnost je jedini na šta možda možete da računate. Javnost je lijena, javnost je nezainteresovana, javnost je u problemima svakodnevice. Ja mislim da se kroz *mainstream* izvještavanje malo šta može uraditi, jer fakat je da urednik uzima varijantu koja je aktuelnija, koja ... **Na ovome mogu da rade posvjećeni ljudi** i na ovome, čini mi se, treba okupiti tim autora. **Znači neko ko ima dovoljnu snagu.** Možda bi od ovog našeg sastanka koji bi uspavao mnoge, možda bi, ne znam, Nikita Mihalkov snimio nešto zanimljivo od ovoga, izrežirao bi nešto. Znači mislim da na taj način **treba bukvalno partizanski ići sa nekim jakim pojedincima.** Uzmimo primer. Imamo žrtve. Da ne dajemo žrtve svakih sedam dana, jer će narod početi ... Meni je žao što ću ovo da kažem, narod će početi da zbija šale sa tim posle pola godine. Nego da se snimi jedan dokumenarni film i onda stavite test, da će taj dokumentarni film koji ja zamišljam stvarno kao nešto izuzetno vredno, da li će ga svi javni servisi pustiti. To će vam biti prvi signal. Znači **bitna je produkcija. Ja mislim da ima dovoljno ljudi koji su posvjećeni ovome. Za ove probleme mora neko ko će da ih nosi kući,** ne može to da radi neko ... Vi ćete otići kod mog urednika, on će reći „ja to podržavam“, daće to nekom novinaru taj dan, taj novinar, možda neće biti zainteresovan, 70, 80 posto novinara nema pojma o životu. Dobar novinar je incident i vi to morate da znate. Tako je u svim profesijama, ja sam siguran da znate o čemu pričam. Treba, znači, ciljno udariti sa nekim dobrim konceptom, a što se tiče intelektualaca i da mi pridobijamo intelektualce, pa ko se do sada nije uključio u priču, pa je li on intelektualac, mislim čime se bavi ... Tako da to ... Intektalce, zaboravite. Ja sam za akciju i da se, znači, nađe, ima talentovanih ljudi koji mogu da prenesu ono što sam ja osetio kada sam slušao žrtve. Ja sam dopao na neki glupi seminar u hotel Spelnid da popijem kafu, da se vidim s kolegama i ušao sam u onu sobu i ćutao sam kao zaliven. Znači to je nešto što mora da izađe i za to nam treba ono ... Ne znam, trebaju nam, znači, autori, to je moje mišljenje. A ne *mainstream* izvještavanje sa konferencija. Kao što je rekao Senad, da je bolje da se Feral tribune održao, a da je bilo manje konferencija ... Isto ovako, znači, usmijeriti se na nekog ko ima talenat da i tu nezainteresovanu, glupu, dosadnu javnost zamisli. Nije lako. Eto, hvala.

Aleksandar Trifunović: Potpuno smo svjesni da je situacija izuzetno teška i da treba da se posveti puno pažnje i profesionalizma u animiranju javnosti, na kraju krajeva tu je negde na tom fonu i ovaj današnji skup. Ja bih samo voleo jedan mali komentar kao praksu nekoga ko se bavio ovim stvarima, sa kakvim problemima možemo da se suočimo. Ovo što je Senad govorio o međunarodnoj pomoći i kako se to odvijalo u Bosni i Hercegovini koja je praktično dobila najviše novca za razvoj tih medijskih sloboda, ali to je došlo sada gdje je došlo. Naime, jedan kolega, rekao bih tako kolega, to je producent koji je nekako došao do posla u međunarodnoj kući i imao priču o ratnim zločinima da producira i rekao mi je, „daj, molim te, nađi mi neku žrtvu. Ako bude govorila dobiće 200 evra ali vodi računa, ako je priča krvavija, biće 300“. Znači način na koji međunarodni se donatori tj. međunarodna javnost interesuje za Bosnu i biva da je to priča koje će, eto, biti i krvavija. Mislim da je Vesna Teršelić htela nešto da kaže.

Vesna Teršelič: Samo bih htjela komentar na pesimizam koji posve razumem, imamo svi razloga biti pesimistični, ali, evo, ja se sjećam sebe 1992. pre nego što je osnovan tribunal, koliko sam bila skeptična da će ikad biti moguće osnovat tribunal, a istovremeno sam zagovarala osnivanje tribunala, pa se sećam nas koji smo zagovarali suđenja za ratne zločine i u Hrvatskoj i to baš za one zločine koji su počinjeni u Hrvatskoj i od strane pripadnika HVO. Sjećam se prosvijeda kao naš glas za pravnu državu koji je okupio desetak tisuća ljudi i imao je smisla, mada u tom času mi uopće nismo mogli biti sigurni hoće li biti doista moguće pred sudovima u Hrvatskoj suditi i generalu za direktnu odgovornost za ratni zločin, pa je kasnije bilo moguće suditi i po zapovjednoj odgovornosti, ali isto tako kao i svi znam da nismo zadovoljni ni sa svime, ni sa načinom na koji je radio tribunal, nismo zadovoljni ni kako teku suđenja za ratne zločine i baš zato smo i artikulirali i smislili ovu inicijativu kako bi bila komplementarna, kako bi se malo približili pravdi za žrtve, jer nismo zadovoljni onim što su suđenja do sada doprinijela i čini mi se jako bitnim da ne potkrešemo sebi krila našim strahovima i našim pesimizmom, nego da kažemo, „je, pesimistično smo, da ga stavimo na stol“, da se onda fokusiramo na to kako pripremiti dobru kampanju, kako biti što kreativniji i vidjet kako što kvalitetnije reagirat na sve izjave političara koji dovode u pitanje činjenice utvrđene od strane sudova i to posebno kad već imamo pravomoćne sudske odluke. Kako to raditi kao Koalicija za REKOM ili u medijima ... Ima li smisla ići na neki činjenični barometar, a to neki mediji već rade i dele packe i pohvale, a packe svakako onim političarima, posebno predsjednicima, onima koji su posebno vidljivi, svaki puta kad dovedu u pitanje neku činjenicu koja je ili dokumentirana od strane vjerodostojne institucije ili pak stoji u pravomoćnoj sudskoj presudi. I sad sve to može izgledati, „jao koliko je to lavina, koliko puno oni mogu osporavati činjenice, mi nećemo svagat toliko reakcija“. Ali, naravno, bitno je reagirati. Ovu inicijativu radimo u dobroj vjeri i fokusiramo svu energiju, ja je fokusiram na to kako je što bolje zagovarati, da ima što bolje šanse. A što će vlada, naravno da ne možemo reći unapred. U vladi u Hrvatskoj o ovoj inicijativi se razgovara, razgovara se u uredu predsjednika, oni nisu spremni ovaj čas puno više reći od pet rečenica na početku konsultacija, o ovoj inicijativi ali nisu rekli ništa protiv i možda je ovaj čas to dovoljno i treba ih pritiskati dalje i dobivati neke pozitivne komentare i, naravno, ne računat na to da su njihovi pozitivni komentari čista stoprocentna politička volja. Naravno da nisu. Pa nisu tu prvi put rekli nešto, ali neka to bar javno govore. Jer ćemo se onda mi na to pozivati, „e, tada ste rekli da vi stvarno podržavate tu inicijativu“. Pa nisu ni oni od jučer, a nismo ni u organizacijama za ljudska prava, ni u medijima od jučer.

Nataša Kandić: Ja samo da odgovorim na ovo. Ja sam danas pokušala da kažem da smo mi sada fokusirani na ove konsultacije, upravo na što više rasprava i mišljenja kako bismo uspeli da napravimo model REKOM-a. I da nam je prvi korak van konsultacija o REKOM-u, strategije za pridobijanje ili uključivanje medija u ovo. Znači, ne možemo suviše, ne više od dve ozbiljne stvari. Ako uspemo sa medijima je odlično, vaše razmišljanje o tome je fantastično, samo da nam za vreme ručka ili posle kažete jel' vidite neku takvu osobu u Crnoj Gori zato što će nam biti potrebne upravo takve osobe za ovu medijsku kampanju. Nisam to ja, nismo to mi kao članovi koalicije, to mora da bude neko drugi, upravo fantastično ste ga opisali. A ja znam da je u Crnoj Gori, kada smo imali u

maju mesecu taj Peti regionalni forum i kada je forum otvorio Ranko Krivokapić, da je bilo čak i izlaženja iz sale dok je on govorio. Ali moram nešto da kažem. Nama je od početka stalo da na taj minimalni način uključimo one bez kojih nema niti donošenje odluke o osnivanju REKOM-a. I to što smo mi zvali Ranka Krivokapića, to je zbog toga. Nismo zvali neke druge, ali Ranko Krivokapić ima i neku svoju prošlost. Samo da vas podsetim, na primer, u Hrvatskoj je forum otvorio predsednik Hrvatske Stjepan Mesić. Na Kosovu konsultacije je otvorio Fatmir Sejdiu, predsednik Kosova. U Srbiji je forum otvorio Oliver Dulić koji je u to vreme bio predsednik Narodne skupštine. Imali smo fijasko 2006. godine u Bosni i Hercegovini kad smo organizovali Prvi regionalni forum, zato što je forum otvorio član Predsedništva koji je onda krenuo sa jednom etničkom pričom, tako da to nije bio neki naš veliki poduhvat, ali sledeći put neće biti greške. Nama su oni potrebni, moramo ih uključivati, sada gradimo koaliciju, gradimo model, hoćemo strategiju za pridobijanje medija, a onda nam predstoji kako ćemo sa političkim partijama, kako ćemo sa verskim zajednicama. Nama se, na primer, činilo da nećemo imati neki problem u Bosni i Hercegovini. Videli smo, iako ih ne zovemo, dođu hodže, imami, predstavnici medžlisa, oni dođu i učestvuju. Ali neće nam baš biti jednostavno. U vezi sa otkazanom gej paradom, ako mi imamo visoke predstavnike Srpske pravoslavne crkve koji kažu „nećemo Sodomu i Gomoru“ ... Znači neće biti lako ni uključivanje verskih zajednica u ovo, ali to je sad korak po korak i nećemo stati, niti ćemo ... Mi nikakvu komisiju ne možemo da stvorimo, mi možemo samo da sprovedem ovaj konsultativni proces, da napravimo da model bude jak, da on bude toliko jak i mi kao koalicija jaki, da ne dozvolimo tim vlastima da skinu sa dnevnog reda to pitanje prošlosti i komisiju. Ali stvar je u tome da ih nateramo svojom snagom i kredibilitnošću i legitimnošću te inicijative.

Idriz Seferi: Ja ću da govorim na srpskom, tako da vi ne morate da stavite slušalice. Ja sam Idriz Seferi, dopisnik Koha Ditore iz Beograda. Govoriću na srpskom da vam bude lakše, da ne morate da slušate svi preko slušalica. Hteo sam samo da kažem par reči o onome šta je i kolega prethodno rekao. Znači priznavanje ratnih zločina i te istorije je u stvari stanje društvene svesti koju mi očigledno zasada nemamo, ali to se ne stvara toliko lako. Znači uvek je problem međuetnički izveštaj oko medija, ali uvek mora da se proba da se to reši na neki drugi način. Pošto ja pratim bivšu Jugoslaviju, znači bez Kosova i Makedonije, onda svakog jutra, naravno, moram da pročitam najmanje 10 novina da bih saznao šta se događa u Zagrebu, u Sloveniji ili u Bosni, zato što niko nema dopisnika u ovim zemljama u Srbiji da bi mogao da izveštava. Ili najgrublji primer, da, na primer, srpske televizije nikada ne daju vremensku prognozu, kad daju za regiju, ne daju vremensku prognozu za Tiranu. U Albaniji to uopšte ne postoji, region. **To šta hoću da kažem je da REKOM mora da pokuša da stvori neki alternativni pristup ljudima pošto je to najbitnije, znači ta svest, podizanje svesti, da svi treba da se suočavamo sa prošlošću.** Vlade u ovom trenutku naravno da podržavaju REKOM zato što oni misle da je to u redu, da njima to treba i zbog toga što još nije počeo konkretni rad oko toga, ali možda će kasnije oni imati problem sa tim zato što dobro znamo da svi optužuju jedan drugog, a niko, znači, neće da prizna ratne zločine. Jasno je da, na primer, Srbija ne priznaje da je učestvovala ni u jednom ratu sem u sukobima na Kosovu, iako se nezvanično zna da ima 80.000 veterana, a to ne postoji ni u kom zakonu, ni u čemu. Isto stanje imamo mi na Kosovu. Na primer, mi Albanci ne znamo da je

ubijen i jedan Srbin na Kosovu, iako znamo da to nije istina i da postoje podaci da se to desilo. Ali kad pričamo u javnosti postoji neko saglasje da o tome ne treba da se priča. Znači, jako teško je pisati. Ali to mora da prođe zato što je **REKOM bitan za budućnost svih nas, znači treba da radimo na tome i da to podržimo**. Ja sam rekao da treba da se nađe alternativni prostor, a to bi trebalo, na primer, da bude povezivanje internet sajta ili nečijih programa sa sajtovima poznatih medija i možda mi ne bi koristili medijski prostor koji neće da daju kao prostor za ratne zločine jednostavno zbog toga što oni misle da je dosadno pričati stalno o ratu ili neće da pričaju o tome jasno ili uglavnom mediji na Balkanu izveštavaju o ratnim zločinima generalno. Znači, ako bude neka konferencija gde se iznesu neki podaci ili nešto slično, ali neće nikada da izveštavaju pojedinačno. Na primer, sećam se kada sam jednom napisao jedan tekst o nekom zločinu u Peći gde sam ja rođen, čovek je ispričao svoju priču, međutim posle su i kolege novinari počeli da me preziru zbog toga, da govore da sam postao prosrpski i tako dalje, zato što sam dao priliku jednom Srbinu da kaže da su njemu ubili sestru, silovali i zapalili je živu u kući što je strašan zločin. I to je jedini način da se nađe i da se ide dalje ka tome. Naravno, verovatno je da neće biti lako da se to uradi, jer je to proces u kome treba da ljudi prihvate i stvore klimu da treba da se borimo s time. Ja mislim da je najveći strah u svim zemljama da će možda Srbija biti manje kriva i da će se zločini izjednačavati sa drugim, manje bitnim zločinima, mislim oni misle da su manje bitni. **Mnogi ljudi ovde ne znaju da je oko 10.000 ljudi na Kosovu ubijeno, imaju strah da će samo srpske žrtve biti pominjane i tako dalje, dok se ovde govori samo o srpskim žrtvama. Znači mi nemamo neke druge priče oko toga na Kosovu.** To je sve što sam hteo da kažem, nadam se da će ovo uspeti, jer mora da uspe, jer je jako bitno za sve nas. Hvala vam.

Aleksandar Trifunović: Vidim da se više niko nije javio za nastavak diskusije. Pre nego što zaključimo Dinko bi imao samo par tehničkih informacija za nastavak današnjeg rada. Evo, ja ću vas još jednom podsetiti da ćemo u drugom delu nastaviti ovu diskusiju o predlozima medijske strategije za dobijanje medijske podrške za REKOM. Dinko, izvoli.

Dinko Gruhonjić: Pa ja ću brzo, da nam se ne hladi ovaj švedski sto koji je, koliko ja znam, već postavljen. Još jednom da napomenem, ko nije uzeo putne troškove, sada će biti pauza od sat vremena, dakle možete da ručate natenane i da uzmete putne troškove. Bilo bi lepo i da se prijavite našim kolegama ispred, dakle ko želi da ide na zajedničku večeru u 19.30, iz praktičnih razloga, da bismo mogli da planiramo. Sada je 13.35, znači u 14.35 ćemo nastaviti sa ovom diskusijom. Naravno da vas sve pozivamo na večeru.

Pauza

Dinko Gruhonjić: Možemo da nastavimo sa popodnevnom sesijom. Prvo moram da se izvinim svima zbog skandaloznog ručka, ja bih ga tako nazvao. Em smo čekali, em smo lepo rekli da nećemo svinjetinu, a oni su presvukli sa sosom od slanine svo ono meso ... Ja se stvarno izvinjavam i nećemo im platiti ručak zbog ovoga. Da li ste se svi upisali na ovaj spisak koji je kružio, samo mi to recite? Dobro. Posle ručka je malo teže raditi, to nam je poznato, a nastavićemo

tamo gde smo stali. Prepustiću mikrofon Eugenu Jakovčiću iz Documente, a pre svega novinaru. Eugene, izvoli.

Eugen Jakovčić: Hvala ljepa, Dinko. Nadam se da će biti ugodno i da neće biti naporno u ovom težem popodnevnom djelu nakon ručka. Kao što vidite, po programu nastavljamo ovu diskusiju koja je negdje započela već ranije. Nakon što ste čuli ove uvodne dijelove i Dinka, naglašavam i Bogdana Ivaniševića o samom modelu buduće komisije, odnosno o iskustvima drugih, pa u tom kontekstu nastavak rasprave o modelu. Bilo je u ovom prvom djelu jako dobrih intervencija. Ja bih se samo u jednoj rečenici, prije nego što nastavimo ... Žao mi je što ne vidim tu Senada, gospođu Ljilju Smajlović, je l' tako, a pogotovo Senada koji je započeo jednu dobru raspravu, otvorio niz jako zanimljivih pitanja. Meni se generalno rasprava o REKOM-u jako sviđa upravo s tih pozicija, s tog diskursa, ovako kritičkog analiziranja svega ovoga, jer negdje je to i suština svega ovog procesa i mi negdje na toj razini funkcioniramo, da se negdje cjelo vrijeme preispitujemo kako to ide, gdje ide, ima li smisla i na taj način se na nekoj razini i prilagođavamo upravo tim informacijama koje dobivamo. Ono što je i Nataša nekoliko puta naglasila, taj konzultacijski proces koji se odvija i na regionalnoj razini kao što je ovaj skup, ali i na nacionalnim i onda unutar tih nacionalnih, na lokalnim nivoima ... I, zapravo, cjelu tu priču pokušavamo legalizirati i vidjeti kud taj proces ide, jer smo svijesni situacije u kojoj su naša društva na različitim stupnjevima razvoja. I zapravo u konačnici vidimo da je ovaj cilj pred svima nama isti i u svemu tome želimo napraviti jednu zajedničku politiku. Senad je otvorio to pitanje i Nataša je, čini mi se u ovom prvom dijelu insistirala na tome, da li samo činjenice i zašto samo činjenice, što je s uzrocima. Prije dva vikenda u Grožnjanu je održan jedan zanimljiv skup različitih predstavnika nevladinih organizacija, mirovnjaka, mirovnjakinja, znastvenika i govorili smo o pomirenju i treba li nam uopće to pomirenje i kako doći do pomirenja i gdje raspravljajući o REKOM-u, a upravo smo imali jednu radionicu. Govoreći o REKOM-u u kontekstu pomirenja mnogi su zapravo ljudi bili zabrinuti, pogotovo kolege iz Bosne i Hercegovine, da li će REKOM, da li će cijela ova priča dovesti u konačnici, znači s činjenicama u prvom planu, do pomirenja. Ja sam zapravo rekao da ne znam i da je odgovor na to pitanje jako teško dati i da je to negdje i suština ovog procesa: da on, s jedne strane, stvari mijenja, da u prvi plan pre svega stavljamo činjenice, a kako će one u konačnici utjecati i promijeniti naša društva i do čega će taj proces dovesti, u ovom trenutku možda više iz pragmatičnih razloga se time ne opterećujemo. Ono što se na tom skupu, a to iznosim kako bih vas zapravo isprovicirao možda za nastavak još bolje i kvalitetnije rasprave, negdje smo na nekoj razini i donijeli tu odluku i saglasili se da je to zapravo to i to bi možda negdje bio i moj odgovor Senadu ... A to je da smo negdje učinili na tom skupu u Grožnjanu, govoreći o pomirenju, da možda ja negdje u tome i vidim ulogu i funkciju REKOM-a, koji bi, ne znam koliko ste to razumjeli, trebalo zapravo raditi u jednom vrlo ograničenom vremenu i donijeti jedno konkretno izvješće sa uputama koje će se kasnije ili primjenjivati ili ne, a to je onda ... Tad stupamo i mi na scenu, a onda ja mislim da će REKOM pomoći onom procesu, da moramo naučiti da na ovom prostoru živimo sa tim činjenicama. Senad je spomenuo neke činjenice, njemu vrlo nelogične, o ljudima koji su sada na važnim medijskim funkcijama i tako dalje. To je, naravno, jedan aspekt. Ima ih puno više, s puno stvari smo nezadovoljni, međutim mislim da će dam uspeh biti u tome da zapravo sa svim tim naučimo

živjeti i da se jednostavno naučimo sa svim tim traumama nositi. Ja upravo u tom kontekstu vidim REKOM kao mehanizam koji će nam na neki način to pomoći i omogućiti. Ako nisam bio dovoljno jasan, možemo dalje o tome raspravljati i otvoriti to pitanje. Toliko za ovaj moj kratki uvod. Možda još da se osvrnem na nekoliko stvari, jer hteo sam da u tom prvom dijelu vi kažete što mislite, a ne toliko mi koji smo uključeni u sam proces. Nataša je spomenula, zapravo negdje ste primjetili i ja sam sada razgovarajući u pauzama s vama čuo da mnogima nedostaju informacije, mnogi su mi rekli da žele još više informacija o cjelom procesu, iako smo mi sve ovo zamislili kao jedan debatni klub u kojem smo više akcenat stavili na vas i vaša razmišljanja, iako ja i kao novinar, ali u ovom trenutku i kao aktivista uključen u cijeli ovaj proces imam problem s tom nekom činjenicom ... Ja, naprosto, mislim, ono što je i Vesna rekla, da su interesi žrtava na prvom mjestu i da su to dobre medijske priče. Ja zaista ne mislim agitirat da vi u vašim redakcijama i među vama pišete o REKOM-u i da je to jako nužno, ja sam čak u toj komunikaciji s kolegama novinarima suočen sa situacijom da mi vrlo savesne i odgovorne kolegice i kolege kažu, „Eugene, mi smo o tome jedan tekst napisali, zaista mislimo da nije u redu da dalje pišemo te tekstove“. Mislim, to je neka razina na kojoj se postavlja pitanje kako pisati o REKOM-u. Ja mislim da REKOM otvara u ovom trenutku, a s njima i organizacije koje negdje nose ovaj proces i Documenta i Fond za humanitarno pravo, ali i veliki broj nevladinih organizacija, jako puno priča, jako puno informacija koje su po meni zaista medijski atraktivne i od kojih se mogu graditi zaista dobre medijske priče. Evo, u ovom drugom dijelu nam se pridružio Saša Kosanović koji je danas pratio jedan jako zanimljiv skup, jako zanimljiv proces koji se paralelno odvija ... Saša, možeš nam kasnije o tome nešto reći, meni je to super i Saša tu priču prati kao što prati i REKOM i prateći to što se danas događalo i što će se događati u Zrenjaninu. To je isto tako jako važno kao i REKOM i ja i dalje smatram da je to jedna velika priča. Nataša je u jednom momentu, možda da sada idem ka ovim konkretnim informacijama, o onome što radimo, Nataša je spomenula te neke iskorake. Naime dosta vas je govorilo o tom političkom aspektu. Ja se možda slažem s vama da smo mi politički nepismeni, neiskusni, a ovo u jednoj svojoj suštini je politički proces i da nam možda tu više treba osvješćivanja, ali meni se to osobno i sviđa u ovom procesu, ali idemo, napredujemo, trudimo se. U ovom trenutku u Hrvatskoj, a u ime cjele koalicije vodimo jedan tihi dijalog ovako negdje po strani, ali vrlo uspješan za sada, sa vjerskim zajednicama. Mi pripremamo sledećeg mjeseca, listopada, znači oktobra, u Hrvatskoj, u Zagrebu, dovodimo biskupa Kevina Dowlinga, katoličkog biskupa koji dolazi iz Južne Afrike i s kojim ćemo zapravo zajedno razgovarati sa vrhom katoličke crkve u Hrvatskoj i, naravno, sa predstavnicima svih ostalih vjerskih zajednica. Mi smo već sada odaslali na puno adresa i kardinala i biskupa i nadbiskupa, puno poziva, informacija i negdje na nekoj razini ja bih rekao trudimo se. Naravno, nemamo svesrdnu podršku, ali imamo razumjevanje i oni u ovom trenutku žele čuti o čemu se radi i kako taj proces napreduje. Naravno, vodimo ga jako oprezno, jer su ratni zločin i suočavanje sa prošlošću još uvijek vrlo osjetljiva tema i zapravo dovoljno je pratiti sve ove rasprave koje se vode oko posjeta kardinala Bozanića Jasenovcu. Naravno, to će biti, možda ne u takvom obliku, matrica za iskorak u političku sferu i razgovore s njima. Tu nemamo puno iluzija, znamo zapravo kako izgledaju naši parlamenti, ko ih sačinjava, da tamo ima svakakvih ljudi, tako da je to jedan teži proces koji predstoji, ali ja mislim da ćemo i za to imati kapacitete. Evo, toliko za ovaj moj kratki uvod, nadam se da sam vam dao

dovoljno informacija, pa da možemo nastaviti ovu raspravu. Naravno da pre svega čujemo vas. Sanda, možeš li nam ti, zapravo, reći, B92 je imao tu jako dobre mehanizme praćenja onoga što se događa u haškoj sudnici. S druge strane hrvatska televizija to nije imala, ona je to smatrala neatraktivnim. Ja znam, u nekim razgovorima s tobom tebi je to bio jako gledljiv, dobar program. Pa, eto, da negdje lagano uđemo, ne znam da li se Dinko, Nataša i Vesna slažu, da zapravo uđemo, raspravljajući o REKOM-u, da uđemo u samu priču o tim mehanizmima i kanalima kroz koje bi zapravo mogli pričati javnosti o REKOM-u.

Sanda Savić: Ja verujem da svi znate šta je B92 radio, ne bih sada da koristim ovu govornicu i da pričam na koji način smo se mi suočavali sa prošlošću, odnosno pokušavali da nateramo sopstvenu publiku makar i da to radi, odnosno pokušavali da javnosti nametnemo tu temu. Ja bih vrlo rado da uđem u polemiku sa Senadom koga nema, zato što je to za mene uvek bila jedna fenomenalna mentalna vežba, ali nemam šta da polemiziram sa njegovim stavovima, veoma često ga sada svi mi citiramo zato što je on na jedan vrlo dobar način artikulisao sve naše bojazni ili skepsu prema abiciznosti ovog projekta koji nam vi danas predstavljate. Ali hajde da ... On je to dosta dobro ispričao šta sve mogu da budu prepreke. Evo, ispričaću vam jednu kratku anegdotu. Kad smo on i ja bili u Švedskoj 1993. godine, to je bio jedan od tih susreta kad su predstavnici nezavisnih medija mogli da se nađu zajedno van granice, on je došao tada sa kolegom Borom Kontićem kroz onaj čuveni tunel u Sarajevu i kad smo stigli u Švedsku, na svim naslovnim stranama svih švedskih novina i u head-ovima svih njihovih vesti, bila je vest o nilskom konju, bebi nilskog konja koji je rođen sa manom, neka genetska greška na mozgu i čitava švedska javnost je bila veoma uzbuđena i pratila je šta će se desiti sa malom bebom nilskog konja. Možete li da zamislite našu percepciju njihovog najvećeg medijskog događa, a naročito ljudi kao što su Senad i Boro koji su stigli u takvim okolnostima do Stokholma. Oni su imali jako mnogo duha tako da su sutradan, kada je počela jedna od ovakvih sličnih sesija, meni rekao "ma pusti ti zločine u Bosni, nego živ nisam kako nam je Nelson danas", tako se zvala beba nilskog konja. Šveđani su se onako nasmejali, nisu baš bili sigurni kakav je to naš humor i kakve su to naše šale, oni su se šalili sve vreme, na žalost Nelson je umro, ali jednostavno pokušavam da vam oslikam. Nekako me sve podsetilo na to kad sam njega danas videla i na to što mi se čini da mi godinama pričamo iste priče, mislili smo veoma slično, da ne kažem isto, ali smo ulazili veoma često u neke polemike koje su na kraju davale nešto dobro. Jedna od naših polemikama je tada bila šta se dešava u našim republikama, pa je on u švedskom parlamentu napravio šalu i tražio od mene da se izvinim pred parlamentom u ime srpskog naroda za sve zločine koje su Srbi počinili drugim narodima. Zamalo da sam to i uradila, ali mislim da bi to već bilo preterano za te Šveđane kojima smo napravili dosta šokova tih dana. Danas nemam ništa da kažem protiv onoga šta je on rekao, ali baš zato, hajde da probamo da nađemo nešto pozitivno u svemu ovome, odnosno da probamo da vam pomognemo, jer mi ne možemo da pričamo u tome na koji način da se izgradi ova inicijativa i da rešavamo neka od ovih pitanja koja su tu postavljena, ali možemo da vam kažemo kako da to medijski uradite, da bi ova vaša ideja zaista ugledala svetlo dana. Nataša je pomenula u jednoj rečenici Paradu ponosa za koji mislim da može da bude jako dobar primer i neka preporuka vama kako bi trebalo da radite. **Mi ćemo vas pratiti ukoliko vi zaista napravite dobar politički**

dogadaj, ukoliko napravite medijski događaj, ali pre svega politički događaj od svega ovoga što ste zamislili. I Paradu ponosa osim B92 u Srbiji, vrlo malo medija je u početku to pratilo i tome pridavalo bilo kakav značaj, mislim da smo mi dosta učinili da to dobije dimenziju koju je dobilo i da postane par excellence politički događaj u zemlji. I da su tu isplivala mnoga druga pitanja i da je to dobilo mnogo veću dimenziju nego što je u samom startu bilo. Trenutno znate kako izgleda situacija u Srbiji, mi se ponovo suočavamo sa, ne bih rekla ni narastajućim raznim tim profašističkim idejama, desničarskim, nacionalističkim, kako god da ih nazovemo, mi sa tim živimo. To s vremena na vreme izađe na videlo, kao što je ponovo danas. Juče su ti isti momci u crnim majicama vikali na ulicama Beograda "nož, žica, Srebrenica", sad viču "ubi pедера", sasvim je svejedno, sutra će nešto drugo, ali u suštini, u pozadini su uvek iste ideje, ista politička ideologija, iste političke snage, policijske, finansijske ili kakve god. I to je ono čime bi svi mediji trebalo da se bave, a onda će nekako po prirodi stvari doći sasvim normalno da se predstavi neka inicijativa kao što je ova sada, REKOM-a. Međutim vi zaista morate da se potrudite da, evo, kao i ovi ljudi koji su to namerno ili nenamerno uspeali od nečega što je trebalo da bude samo gej parada, da postane glavni politički događaj u zemlji. Ja sam, moram da kažem, skeptična kad kažete da je to nešto što će trajati od godinu do tri godine, ja mislim da će to trajati od 30 do 100 godina, dok se ne postigne cilj, ali nema veze. Put je težak i nekako smo tu zajedno, to slobodno mogu da kažem u ime svog medija da ćemo pomoći maksimalni da te istine izađu na videlo i mislim da je to suština cele priče. Kad se govori o širenju priča na kontekste ... Naravno da svaka priča ima svoj kontekst, ali je moja neka preporuka da se ipak u početku zadržite na nečemu što su gole činjenice. Na primer već mogu da zamislim situaciju u kojoj se sastavlja komisija, sasvim sam sigurna da bilo koje ime koje se postavi ispred bilo koje države, da će izazvati toliko kontroverzi, polemika i ostalog, samo po sebi to će već na neki način da bude medijski događaj. Ka bih možda namerno išla ne provokaciju, upravo ako nemaš drugi način, onda makar tako izazovi medijsku pažnju. Mi možemo da vam pomognemo u tom smislu da otvorimo prostora koliko je to maksimalno moguće, da vas negde i savetujemo u smislu tih malih, hajde da kažem nekih zanatskih veština, kako da nešto postane medijski događaj, ali u suštini, to sve ipak zavisi od vas, koliko ćete uspeti da napravite da postane, još jednom ponavljam, politički događaj. Čim neka inicijativa krene ka parlamentu, to je već velika stvar. Ne vidim kako ćete vi to uvesti u parlament, koga ćete i kako lobirati, mislim da tu prosto ima milijardu pitanja koja su pred vama, ali koliko sam shvatila ovo, mi bi danas trebalo da pričamo o nečemu što je medijsko praćenje ovog ... Eto, još jednom, ako mogu da ponovim priču iz početka, ali pogledajte kako se razvijala ova stvar oko Parade ponosa i mislim da je to negde nekakav dobar put da se izazove pažnja. Ako ništa, ljudi su izazvali pažnju, makar se razmišlja o njihovom problemu. Proći će još mnogo vremena dok oni ne budu shvaćeni na pravi način.

Eugen Jakovčić: Možda kratka intervencija. Sva ova naša događanja i REKOM kao provokacija, ja to jako volim, na toj sam strani i pokušavam koliko god je to moguće da od naših događanja napravim provokaciju u tom smislu da izazovemo pitanje i da izazovemo rasprave u tim sredinama. Ja znam da to Nataša Kandić, Vesna Teršelić ... Documenta, Fond za humanitarno pravo, to su organizacije koje godinama rade vrlo strpljivo sa žrtvama. I ja znam kad smo mi, na primjer, pripremali konzultacije u Kninu, Nataša je upozoravala da ne idemo 4. kolovoza,

avgusta u Knin, da je to problematično, a njima je interes žrtvava na prvom mjestu i uvijek ih je zapravo strah i to je strah koji postoji oko ovoga što će se događati 3. listopada ovdje u Zrenjaninu, u Stajićevu ... To je zapravo strah koliko može ta provokacija, a to je provokacija, koliko ona može izazvati štete, do koje razine mi idemo sa svim tim. Da li zapravo nešto što se mukotrpno radi godinama, ovako jako tiho na nekoj razini, da li može cjeli proces poremetiti, uništiti i kako zapravo sve to iznivelirati. Tako da mislim da će se i pred početak kampanje i kad krenemo kampanju, da ćemo zapravo tek tada sresti niz problema koji će se naći pred nama. Jer to nije obična kampanja i neki moj osobni stav iznio sam na samom početku ulaska u ovaj proces da to ne bude klasična medijska kampanja. Zaziremo od svih tih agencija, znam da ćemo na nekoj razini morati od njih da tražimo savjet, ali zapravo volio bih da ovaj proces zadrži ono što ima sad u ovom trenutku i vjerujte na svim razinama i kad radimo u Srebrenici, Prijedoru, Pakracu ili Vukovaru, zaista radimo vrlo osjetljivo sa jednim senzibilitetom koje su organizacije već izgradile godinama. Pokušavamo stvarno tim zajednicama dati te neke mehanizme i pomoći im uz to što, naravno, promoviramo cijelu ovu ideju koja za razliku od svih sadašnjih mirovnih procesa, ima nešto konkretno na kraju. Imamo proces koji ima svoje faze, konačna faza je da idemo pred parlamente da osnujemo tu komisiju. Prema tome, za razliku od svih priča koje paralelno idu na ovoj ili onoj razini, išle su do sada, ova priča tačno zna gdje ide i u tom smislu mislim da je to prednost ovog procesa i zato vjerujem u njega. Radeći u Vukovaru, a to ćemo sledeći tjedan organizirati konzultacije, ne mogu vam opisati koliko je to izuzetno naporno i koliko je to ... Meni su pričali, ja sam danas sa kolegom sa 101. niz tema otvorio. Kaže: „Vi pripremajući ove konzultacije u Vukovaru morate voditi računa u kom će se prostoru one održati“. Jer ako je ona u hotelu Dunav, to je poruka Hrvatima u Vukovaru da su vam sve hrvatske institucije dale nogu i da ste vi tu došli, jer nemate potporu hrvatske komponente u Vukovaru. Ako dođete na neko drugo mjesto ... Odnosno imate samo podršku srpske ... Mislim, to je niz stvari koje su jako teške, frustrirajuće, ali meni i nama koji radimo ovaj proces, a vjerujem i svojim kolegama, evo tu je do mene Dragan Popović iz Fonda za humanitarno pravo, radili smo Pakrac i bilo smo jako zadovoljni ... Ovo vam zaista iskreno pričam bez ikakvih figa i pokušavam na neki način prenijeti atmosferu koja vlada na tim konzultacijama. Mi smo pripremali Pakrac, jednu sredinu koja je jako teška, koja prošla rat, linije je išla preko centra grada, sukobi su imali velike dimenzije, različite u različitim fazama, sve je negdje završilo "Bljeskom", postojala je Pakračka poljana gdje su dovodeni ljudi krivih krvnih zrnaca iz Zagreba ... I sad dolazite u tu sredinu i bili smo jako sretni što su ti ljudi nekoliko sati sjedili, slušali jedni druge. Bili smo jako sretni nakon toga i ponosni, biću vam iskren, uopšte ne vodeći računa hoćemo li mi na kraju ovog procesa imati komisiju. Mi smo bili sretni što smo ideju koja nosi jednu dobru poruku predstavili ljudima koji su to prihvatili. I negdje razgovarajući sa kolegama u pauzama svih ovih događanja, pa i s Bogdanom Ivaniševićem nakon jednog događanja, utvrdili smo da stvari na terenu jako dobro funkcioniraju. Iako, još jednom naglašavam, pripremajući sve ove konzultacije, pogotovo ove sada u Vukovaru, vi ste stalno suočeni s jednom sjenom koja vas prati: vi složite kockice, ali neko dođe pa vam sve to sruši i vi opet krećete i tražite uzroke zašto i tako dalje. Biću vam iskren, to je jako težak proces i što sam ja više u tom procesu, to mi sve skupa izgleda kompliciranije. Dosta sam govorio, više stvarno neću, ispričavam se. Jesam li isprovocirao nekakve vaše intervencije? Ja volim

ovako prozivat prilikom moderacije. Evo, Bogdan pita za Sašu, Saša je tu ... Vi ćete, OK.

Saša Kosanović: Dobar dan, ja sam Saša Kosanović, novinar Hrvatske radio televizije i čovek koga ljudi iz Koalicije za REKOM u Hrvatskoj poznaju dugo kao novinara koji pokušava da prati ratni zločine. Mislim da sam bio na svim područjima na kojima su se ratovi događali, osim Kosova. Tim nekakvim normalnim slijedom došli smo do Vojvodine, do Stajićeva, sa jednom ekipom bivših logoraša, to je bilo prije pet godina, sa željom da napravimo reportažu o tome što se događalo u Stajićevom. Tom prilikom smo tamo bili uhapšeni, jer nismo imali neke dozvole, pa je bilo interesantnih situacija. Uglavnom vratili smo se nakon par godina. Oni su se u međuvremenu malo bolje organizirali i došli na ideju da se to mjesto njihovog stradanje obilježi i onda smo u nekom neformalnom razgovoru došli do nekakvih imena nevladinih organizacija u Zrenjaninu, došli smo do gospodina Aleksandra Martona koji je predsjednik gradske skupštine Grada Zrenjanina i koji je na moje iznenađenje podržao tu inicijativu od početka i po meni uletio u tu priču potpuno ne razmišljajući o posljedicama. Dakle radi se o tome da će se 3. listopada u Stajićevom i u Begejcima postaviti spomen ploče na kojima će pisati otprilike da su tu bili 1991. godine logori za ljude koji su branili Vukovar. Sad točan tekst ne znam jer još nije definiram. Mislim da kada smo mi to radili to je bio negdje šesti mjesec, bio je potpuni muk u medijima u Hrvatskoj i čini mi se da i u Srbiji niko nije reagirao. Međutim, dogodile su se anonimne prijetnje, pa onda malo manje anonimne, pa se počelo prijetiti na ulici gospodinu Martonu i sad smo u nekakvom statusu otprilike da ne znamo što će biti 3.10. Danas je bio protest protiv tog obilježavanja, organizirale su se neke udruge invalida koje su u nekom broju od 200 ljudi, predvođeni ratnim vojnim invalidima iz Beograda, Kragujevca, Zrenjanina i tako dalje, održali nekakav prosvjed koji nije ličio ni na šta, retorika s početka 90-tih i oni najavljuju da će svim silama pokušati spriječiti postavljanje tih ploča. Iz Hrvatske bi trebalo doći oko 200 bivših logoraša i nešto malo političara u logistici. Recimo biće predstavnik ureda predsjednika, predstavnik Ministarstva branitelja, neki gradonačelnici su se najavili, još neki političari sa strane, biće recimo neki vojni zapovjednici, poput Ante Kotromanovića, zapovjednika IV splitske brigade i logično je bilo da će ti isprovocirati neke reakcije u Srbiji. Međutim, ja sam razočaran, ne znam koliko je uopšte ljudi bilo upoznato s tim, da niko od srpskih medija nije nas zapravo zvao i kontaktirao osim što je u Večernjim novostima, ne znam ima li iko iz Večernjih novosti ovdje, ali navodno je izašao tekst pod naslovom "Dolaze Martonovi branitelji" ili čak mislim ... Uglavnom jedan negativistički intoniran tekst o tome. U principu, ja sam tek danas postao svijestan da smo mi uletjeli u neku priču koja je potpuno nadrasla naše planove i sada se treba nekako izvuć iz toga, a trebaće izgleda izvlačiti živu glavu iz te inicijative. Mislili smo nakon toga napraviti u Zrenjaninu nekakav skup koji bi građanima Zrenjanina objasnio koje su bile naše namjere, ali smo sada došli na ideju da bi se taj skup trebao napraviti dan prije, da bi se amortizirale reakcije na sam dan 3. listopada. Trebao je doći još biskup Jezerinac koji ima jedan poseban način komunikacije u Hrvatskoj, ne znam koliko je on vama poznat, uglavnom radi se o jednom notornom desničaru koji bi bio ulje na vatru i srećom taj vojni vinarijat je odustao od cijele priče. Međutim, ono što mene fascinira u priči je činjenica da udruge proizašle iz Domovinskog rata u Hrvatskoj se listom, pogotovo vukovarske

udruge, ograđuju od te inicijative. Ograđuju se samo zato što su suorganizatori gospodin Predrag Matić i Zoran Šangut iz Udruge Vukovar '91. To su osobe koje su dosta napravili na afirmaciji nacionalnih manjina u Domovinskom ratu, koji su predložili da se Aleksandar Jeftić koji je njima pomagao u logoru odlikuje nekakvim veleredom nečega u Hrvatskoj i predsjednik Mesić mu je dodijelio odlikovanje. I sad su se javljale nekakve udruge kojih se svi, pogotovo novinari, užasno boje i respektiraju u Hrvatskoj, koje su naslonjene na državni proračun i to je sada jedna unutarnja hrvatska priča zašto je to tako. Ali, u jednoj rečenici, radi se o ljudima koji troše milione kuna godišnje da bi jednoj stranci na vlasti organizirali socijalni mir i oni su izuzetno glasni i novinari jedva čekaju da neko od njih pošalje neki polupismeni faks. Sad se, po meni, iz jedne normalne i zdrave inicijative izrodi veliki problem. Njihovi argumenti, ako su to argumenti, glase otprilike „zašto ćemo mi postavljati ploču kad će tada Srbi doći postavljati ploče nama“. Ukratko, to je bilo to, pa ako imate nekih pitanja, izvolite.

Eugen Jakovčić: Možeš Sanda, izvoli, pa imamo ...

Sanda Savić: Samo da odgovorim oko medija i čitavog događaja. Taj logor u Begejcima ja sam lično snimala 1991. godine ili 1992. godine, ne znam tačno kada je logor postojao. Tada sam radila u Radio Beogradu, u maloj slobodnoj zoni Drugog programa, u emisiji "Niko kao ja". Hoću to da vam ispričam, prvo da reagujem, kasnije smo napravili, moja koleginica je napravila televizijski dokumentarac sa logorašima iz Begejaca, tako da imamo dosta dobre snimke, čisto da i kolega zna. Setila sam se toga, ne samo da odgovorim, nego da kažem kako nešto što je šokantno za publiku, kako može da ima reakciju kod publike. Mi smo tada pušteli mnogo benignije stvarni i reakcije su bile jezive. Zvali su nas „ustaše“, „zaklaćemo vas, pobiti, bacaćemo bombe“ i ne znam šta su nam sve tada govorili, a kada smo pustili tada ... Mi smo još uvek bili u logorima, pustili njihove ispovesti koliko smo uspeli da eskiviramo vojne bezbednjake koji su nas tu pratili dok smo snimali, pustili su nas zato što smo bili Radio Beograd, nisu zapravo znali o kojoj emisiji je reč. Nastao je muk posle emitovanja te reportaže, ni jedan jedini telefon nije zazvonio unutar Radio Beograda. Oni su bili šokirani, oni su čuli lične ispovesti, prosto je to bilo previše za njih, za te budale koje su inače zvale. Tek sutradan su oni došli k sebi i zvali su nas, ali mogu da vam kažem ono šta je najbolji put, to kad pričamo o žrtvama, to svi mi koji smo profesionalci znamo kako to treba uraditi. Eto, prosto sam se setila toga da kažem kolegi, a istini za volju ni mi nismo čuli za ovu inicijativu, za događaj koji se dešavao. To je sad pitanje da li neka informacija prođe do medija ili ne. Evo, sad je znamo i sad ćemo joj posvetiti pažnju.

Saša Kosanović: Ja radim i dokumentarac za Hrvatsku radio televiziju o logorima u Crnoj Gori, dakle o Morinju i sve ostalo što se može nazvati logorom u Srbiji, pa ne znam ima li ikog iz Radio televizije Srbije, ali u Hrvatskoj baš ne obilujemo kadrovima iz srpskih logora. Ako se može neki materijal nabaviti, to bi bilo od neprocijenjive vrednosti. Mi vam možemo dati kadrove iz Lore, pa se možemo mjenjati.

Eugen Jakovčić: Javni servisi su posebno pitanje ...

Dinko Gruhonjić: Samo da ja kažem nešto šta je Sanda samo spomenula. Ako se ne varam 2002. godine Marinika Čobanu je išla, to je koleginica koja je tada radila za B92, u to vreme prilično mlada novinarka ... Ona zapravo nije išla u Begejce i Stajićevo. Između ove tvoje reportaže i priče sa logorašima, pa valjda posle toga više niko nije ni pitao za Begejce i Stajićevo u Srbiji. I onda je Marinika otišla tamo, 11 godina posle Sande, ali na neku potpuno benignu priču, manjinsku. Naime, u nekom selu pored Stajićeva koje se zove, čini mi se Višnjicevo, gde žive Rumuni kao manjina, bili su udarani temelji nove crkve, odnosno crkva je bila već dobrano odmakla i sad je tu trebalo da se pravi priča, da vas ne gnjavim sada, oko odnosa Rumunske i Srpske pravoslavne crkve, to je komplikovana priča. Uglavnom Marinika se tamo našla da izveštava oko toga, ali ono što je njoj upalo u oči jeste da se niko od najavljenih sveštenika nije pojavio da osvešta tu crkvu. I onda je ona pitala, nemajući pojma za Begejce i Stajićevo iskreno, a u čemu je kvaka? I onda su joj onako šapnuli da neće niko od sveštenika da dođe da osvešta tu crkvu, jer su cigle koje su ugrađene u tu crkvu donete iz logora u Stajićevo i Begejcima. Govorim o Rumunskoj pravoslavnoj crkvi, da ne bude zabune. I tako je Marinika zapravo saznala za tu priču. Ona, naravno, nije ni znala za tu priču, ta priča je bila potpuno tabuizirana u Zrenjaninu i Vojvodini, ali to smo sinoć pričali. Tabuizirane su i podunavske Švabe i folksdojčeri, a nekmoli Stajićevo i Begejci. Ali, u svakom slučaju, vrlo je to bilo zanimljivo i sad Marinika, koliko se ja sećam, što je isto vrlo relevantno za našu priču, dobila je izjave logoraša, uspela je da dobije u kameru izjave svedoka koji se sećaju kako je izgledao taj logor, a koji su meštani, ali nije dobila izjave ... Čini mi se da i Saša ima problema s tim da uđe u trag zapovednicima tog logora. Dakle, opet se ponavlja ta priča o policiji i vojsci koje su potpuno nedodirljive u procesima za ratne zločine, barem u Srbiji.

Eugen Jakovčić: Saša će napraviti taj dokumentarac, Hrvatska radio televizija dobro će promisliti i kao sa Vukovarom, "Poslednji rez", scenarista Baljak, Hedl, otkupila je pravo na taj dokumentarac, što znači da se taj dokumentarac nigde u Hrvatskoj ne može pojaviti nego na Hrvatskoj radio televiziji. Da, ali Hrvatska radio televizija još nije emitirala ... O tome se radi i mi imamo taj problem raspravljajući o medijskoj strategiji. Zapravo pričajući o svim ovim temama imamo problem sa javnim medijima, naravno na njih stavljamo akcent i mislim da će nam biti potreban poseban sastanak, nadam se da druge kolege to razumiju, sa predstavnicima, urednicima, ljudima koji kreiraju taj program. Sa Sašom Kosanovićem, Anom Jelinić, Denisom Latinom nemate problema i to su sjajne kolege koji rezumiju tu priču. Međutim, kada pokušavate u vrlo gledanoj emisiji uredniku/urednici objasniti o čemu se zapravo radi, onda je to niz nerazumevanja i to je onda jako teško u konačnici izrealizirati.

Saša Kosanović: ... godinama najgledaniju emisiju na HTV-u. "Oluja nad Krajinom" je prikazana na HTV-u pre osam godina i ja mislim da nema srpske žrtve i nejači koja je kleknula ili izgubila svijest, ne daj Bože ubijena u Hrvatskoj, a da mi nismo o njoj napravili reportažu. A u Srbiji, svaka čast kolegama, ali mi govorimo o dvije reportaže u 18 godina ... Svaka čast, ali ja uopšte ne želim tu znak jednakosti stavljati. Zadnja sam osoba koja bi ... Jer mi radi o glavi, Hrvatska radio televizija ne želi meni dati stalni radni odnos, ali ja sam osobno napravio 30 reportaža u najgledanijim emisijama i mislim kad bi televizije u regiji pratile te standarde, ne bi uopšte bilo problema. Samo drugi je

problem što te reportaže nisu imale takav odjek kakav smo mi želele da imaju, nego su možda čak produbile neke predrasude prema nama i prema tim temama. Kakva je reakcija, to je drugo pitanje, ali stvarno ne postoji ratni zločin Hrvatske vojske o kojem nismo govorili ili u Latinici ili u Dosijeju ili nekim drugim emisijama.

Eugen Jakovčić: Ono što mene buni u javnim servisima, a nastavak je ovoga o čemu si ti rekao, to je zašto zapravo nema kontinuitete o tome, zašto smo zapravo trenutačno u jednoj vrlo lošoj situaciji da zapravo nemamo razumjevanja za te stvari i zašto je zapravo cijelo vrijeme jedan korak napred, dva koraka unatrag. U ovom trenutku mi imamo ta dva koraka unatrag, na Hrvatskoj Televiziji. Evo to je naša interna priča iz Hrvatske.

Vesna Sladojević: Pošto ja ovde predstavljam javni servis Srbije, Radio Televiziju Srbije, iako sam zapravo i član Nezavisnog društva novinara Vojvodine i pet godina sam u Beogradu na RTS-u, čisto zbog kolega koje to ne znaju ... Sad baš komentarišem sa kolegicom, svako ima neku svoju priču sa nekim svojim sitnijim ili krupnijim detaljima. Ja bih ipak predložila da se mi vratimo na osnovnu priču koja je zaista izuzetno važna i tu ću, pošto do sada nisam ništa rekla, reći da smatram da je zaista izuzetno važno osnovati ovu komisiju, kao što neko reče u uvodnom izlaganju, ne zbog toga da bi naše današnje političke elite nešto shvatile, da bi nešto promenile u društvu, nego u krajnjem slučaju, pošto mislim da će to jako teško ići, isto kao Sandra mislim da su tri godine preambiciozan period, mislim da ovde treba mnogo, mnogo više vremena: koliko se trovalo, pretpostavljam da treba tri puta više vremena da se to izleči. Mislim da je važno upravo zbog budućnosti. Želim da moje dete jednog dana, koje danas ima 10 godina, kada ode na internet i kada poželi da sazna detalje o onome šta se dešavalo na prostorima gde su živeli njeni roditelji, da sazna nešto šta je najbliže istini, a saznaće nešto šta je najbliže istini tako što će to raditi ljudi, što će svoju istinu ispričati svi ljudi koji su učestvovali u tome, odnosno ljudi sa svih prostora koji su bili učesnici u toj priči i mislim da je to najveća vrednost ovog projekta, kad god on bio završen i kako god on bude tekao i koliko god on bio podržan. Ukoliko oni koji su ga smislili i koji su namerili da ga isteraju do kraja uspeju u tome, mislim da ćemo moći da odgajamo, svako u pojedinačnoj državi moći će da veruje u neku budućnost tih država. Možda je previše očekujem od tog projekta. Takođe sam pesimista, kao i kolega, mislim da će to užasno teško ići. Onog trenutka kad se objavi samo postojanje te komisije, da počinje da radi, mi već svi možemo da vidimo hiljadu napisa u novinama, zašto ponovo još jedna komisija za istinu, ko ju je poručio, kome odgovara, kakva će biti i sve već možemo da pretpostavimo šta ćemo sve da vidimo. Ali mislim da ekipa koja to radi ima dosta iskustva sa svim tim stvarima koje su bile nerealne u trenutku kad su počinjale. Odličan je komentar gospođe Vesne koja je rekla da kada su svojevremeno razmišljali da li će biti bilo kakvih suđenja za ratne zločine na ovim prostorima da su svi mislili ... Ja sam to isto doživela. Moj kolega književnik iz Novog Sada koji je inače bio malo slobodniji pa mu se nije verovalo, u svaku izjavu mi je u jeku ratnih sukoba rekao, „ne brini, Vesna, svi će oni jednog dana odgovarati, svi će oni doći na sud“. To je toliko izgledalo neverovatno u tom trenutku, reč je o 1992. godini i onda sam stvarno pomislila, „Bože, pa ljudi imaju pravo, čovek stvarno ne zna šta priča“. Doživeli smi to, tako da ćemo verovatno doživeti i neki rezultat ove komisije. Da se vratimo

medijima. U stvari jedna stvar mi je nejasna. Nije mi jasno šta inicijatori svega ovoga očekuju od vlasti. OK je milion potpisa da se predaju parlamentima, kako vidim ovde, da bi to pretpostavljam dobilo opšte-gradansku saglasnost. Od same vlasti ja ne bih ništa očekivala. Da li vi zaista, pretpostavljam da imate nevidena iskustva u tome šta je vlast sposobna da uradi, pretpostavljam u svim zemljama ... Da zaustavi svaku normalnu inicijativu. Tako da ne treba sumnjati da će se baviti ovom ... Ne znam koliko će im biti zanimljiva za zaustavljanje. Ukoliko tražimo dokumenta od njih i podatke da bismo lakše došli do činjenica, to smo tek svedoci da teško da ćemo doživeti, daće ih onda kada oni to budu hteli. Na žalost to smo svaki dan svedoci na svakom suđenju za ratne zločine, tako da meni nije jasan taj deo. Što ne znači, naravno, da sam protiv toga da treba vršiti pritisak u svakom trenutku, jer je to stvar koja mora da uspe i verovatno će uspeti. Što se tiče samih medija, bliska sam razmišljanjima kolege iz Crne Gore. Jako mi se dopalo to šta on kaže, posvetite se autorima. Sad govorim o ličnom iskustvu. Imam dosta godina, za ceo život najstrašnije stvar koju sam ja videla i koja je za mene bila apsolutno prelomna ... Ne prelomna, mislim ja sam to znala, ali posle toga sam sebi rekla da u mom prisustvu, a radim u RTS-u, nikada niko više neće govoriti o zločinima na drugačiji način nego što se dogodilo, nakon filma albanskog autora u kome je ispovest Beriša Vjolce. Taj film je primer kako tu nema šta da se doda i oduzme. Za mene su dve stvari najstrašnije u tom filmu. Užas, odnosno mir sa kojim ta žena priča o svemu tome, njena pomirenost sa svim šta se dogodilo i njena rečenica da ona samo želi da se što pre priključi svojim mrtvim članovima porodice. I jedan detalj koji, iako je taj film repriziran nekoliko puta niko od mojih kolega i prijatelja ga nije registrovao i po tome sam shvatila da nisu ni želeli da ga gledaju do kraja ... To je detalj u kojem je trogodišnji dečak ostao živ u kamionu za Batajnicu, u kamionu sa leševima. To je Vjolca ispričala u tom filmu. Ona je rekla kako je iskočilo ... Možda ću za nijansu mirnije spavati. Ja sam razumela da to dete nije htelo da iskoči, iskočila je ona ... Jeste, jedno dete je ostalo živo. Mislim šta je to naspram svih užasa koji su se događali. Hoću da kažem, takva dela tako kvalitetnih autora, kao što reče kolega iz Crne Gore, kakvih ima na svim prostorima mislim da čine mnogo više u svesti, javnosti, bez obzira na kojoj strani da su počinjene sve te strahote. Mi se moramo suočiti sa svim tim strahotama, moramo suočiti naše konformističko okruženje koje ne bi više želelo da sluša o tome, mi svi imamo problem u našim programima jer niko više ne želi da to sluša ... Šta? Istraživanja? Pa kako da vam kažem, to je nekoliko kolega danas ovde reklo. To je sada pitanje izveštavanja sa ove konferencije [konsultacija], recimo, ili sa neke sledeće ili ne znam šta ... To će se uvek uraditi u javnom servisu, u Informativnom programu Radio Televizije Srbije će se to uraditi, mi ćemo imati svoje predstavnike kao i većina kolega, ali sa koliko će se iskrenosti pozabaviti samom budućnošću ove ideje, to zavisi od autora lično odnosno od kolega koje će se time baviti, koliko će ući u tu priču. Mislim da malo mistifikujemo tu priču, ja mogu da pouzdano kažem da što se tiče Informativnog programa Televizije Beograd, da tu nema nikakvih kalkulacija, to je jednostavno pitanje, mislim da mi korektno izveštavamo sa svih suđenja za ratne zločine, ali to nije dovoljno, to naprosto nije dovoljno. Ja sam kao jedan od urednika Dnevnika veoma svesna da to nije dovoljno i onda dolazimo do medijske atraktivnosti, ponovo se vraćam na tu varijantu da mislim da treba pojedinačna autorstva negovati u posebnim prostorima, u posebnim terminima jer to ne može da ide u dnevnom informativnom programu gde vas ubijaju dnevni događaji. Ako će deo rada te komisije biti svedočenja žrtava kao

što vidim da je planirano, pretpostavljam da bi to moglo da uđe u dnevni informativni program. Ali mislim da je to uvek bolje raditi u posebnim terminima, u posebnim emisijama i posebnim autorskim delima koja ostavljaju mnogo, mnogi jači utisak.

Eugen Jakovčić: Hvala vam ljepa. Ja bih samo kratku intervenciju. Getoizacija takvih sadržaja po principu manjinskog programa je prestrašna i ja mislim da to nije dobro. Tematske emisija da i to one udarne, atraktivne emisije.

RTS53.50: Apsolutno mislim na temastke, ne mislim ni na kakvu getoizaciju, nadam se da ste to razumeli.

Eugen Jakovčić: Ja ne znam koliko je vas gledalo, ali mnogi prate Hrvatsku radio-televiziju, emisiju koju je kolega Bago radio. To je slučaj zločina u Osijeku. On je cijelu jednu emisiju ... Znači tjednima, mjesecima, godinama se raspravljalo što se to događalo u Osijeku i uglavnom je to kroz prizmu Branimira Glavaša i njegovih političkih vrludanja. Međutim, kolega Bago se usudio i to je po meni bio jedan vrlo veliki medijski iskorak, u udarnom terminu vrlo gledane emisije, čak nije bitno je li ona gledana, to je emisija koju gledaju oni koji donose odluke, a to je jako važno, ona utječe na javno mnjenje, on je doveo samo žrtve, bila je gospođa čiji je muž ubijen, koji je završio u Dravi. Na liniji je takođe bio gospodin Ratković iz Vojvodine, znači emisija je bila samo koncentrirana ... I samo smo u toj emisiji sat jedan slušali žrtve. Ja radim na televiziji dugo, u konačnici i kao gledatelj mogu reagirati, to je bilo jako dobro, jako atraktivno i ta emisija je bila nešto. Mislim više je rekla o cijelom tom problemu nego sve što se do tada vidjelo. Ja sam pokušao, kad je Documenta izašla sa ... O tom koraku natrag ja sam pokušao prije jedno pola godine kod kolegice Tijane Čuljak, zapravo na neki način da se napravi otvoreno s temom o položaju žrtava ... To zaboravimo. Eto, oprostili smo, toliko smo ... Govorim o jednoj drugoj razini, ne u tom doslovnom smislu i na neki način sam pokušao da se napravi takva emisija, da se zapravo postavi tema na dnevni red - položaj žrtava u sudskim procesima. Naravno, to nije išlo, jer je odgovor kolegice bio da ne zna zapravo kako bi sat vremena popunila termin s takvim sadržajem. Ali idemo dalje. Zoran, pa kolega ...

Zoran Sekulić: Dobar dan još jednom, ja sam Zoran Sekulić iz Foneta i ja bih, što reče kolega, samo jednu kratku intervenciju. Dakle, u jednom od flajera za ovu konferenciju koje smo danas dobili je problematizovano pitanje definisanja pojma žrtve. Mislim da je to za Inicijativu za osnivanje REKOM-a jedna od suštinskih stvari i potencijalno jedna od velikih zamki koje po svaku cenu treba izbeći. Dakle [Koalicija za] REKOM mora jasno i precizno da definiše pojam žrtve i da ga dosledno primeni u svim sredinama u kojima će biti nadležan i koje će da pokriva kao komisija. U suprotnom rizikujemo da uđemo u priču i kao društva, a i [Koalicija za] REKOM sam o „našim i vašim žrtvama“, o „žrtvama prvog i drugog reda“ i to bi celu priču nepovratno kompromitovalo, dovelo do podela koje ne bi bile samo vezane za REKOM nego do podela po medijskim i političkim linijama, pre nego što bi se razne političke elite uopšte našle u situaciji da odlučuju o REKOM-u. Možda bi se neki i obradovali što bi cela stvar u startu bila upropašćena. Dakle nisu svi zločinci isti, zločin je naravno svuda isti i tema zločinaca je druga tema, ali žrtve su žrtve. I ne postoje naše i vaše, postoje žrtve i

ako je smisao ove komisije da se čuje glas žrtava onda te žrtve moraju da imaju zaista jednak tretman. Toliko sam hteo da kažem. Žao mi je što smo dobar deo vremena potrošili na priču o medijima, to naravno nije nebitno, ali mislim da pored priče o REKOM-u i priče o medijima treba imati priču o našim javnim mnjenjima i javnostima koje smo mi u ovim razgovorima, čini mi se, pomalo zanemarili. Javnosti ćemo pridobiti i vi kao [Koalicija za] REKOM i mi kao mediji ukoliko ova priča od početka bude imala kredibilitet, bude autentična i verodostojna i rađena bez bilo kavih predrasuda, po bilo kom osnovu.

Eugen Jakovčić: Hvala lepo. Da, hvala ... Evo ... Bogdan ...

Bogdan Ivanišević: Definicija pojma „žrtva“ postoji. Ovde ću pročitati definiciju koju su prihvatile Ujedinjene nacije: „žrtve su osobe koje su, individualno ili kolektivno, pretrpele štetu, uključujući fizičku ili mentalnu povredu, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili značajno ograničenje njihovih osnovnih prava kroz postupke ili nečinjenja koja predstavljaju tešku povredu međunarodnim pravom priznatih ljudskih prava ili tešku povredu međunarodnog humanitarnog prava. Kada je to prikladno i u skladu sa domaćim pravom, termin žrtva takođe uključuje članove neposredne porodice ili osobe kojima je direktna žrtva bila u zavisnom odnosu.“ Prevodim sa engleskog teksta. Ni iz koje diskusije u konsultativnom procesu nije moglo da se nasluti da bi neko primenjivao ovakvu definiciju samo na pripadnike recimo jednog naroda, a ne neke druge ne, ako ste na to mislili. Znači u dosadašnjem konsultativnom procesu – ja sam prisustvovao na dosta skupova – tako nečega, takvih tendencija, nije bilo. Postoji zabrinutost, neko je danas to govorio, postoji zabrinutost na Kosovu čini mi se ili u Bosni i Hercegovini da bi REKOM izjednačio sve žrtve, dakle postoji možda neka vrsta druge zabrinutosti za koju takođe mislim da je neosnovana, jer komisije za istinu u krajnjoj liniji daju čak i statistički pregled toga koliko je pripadnika kog naroda izgubilo život kao žrtva.

Zoran Sekulić: Dakle ja sam samo hteo da problematizujem pitanje žrtve kao individue i da ukažem na opasnost zloupotreba i na opasnost podela u medijima i u javnim mnjenjima koja će potencijalno više voditi računa o svojim nego o onim drugim žrtvama i praviti među njima razliku. Ako je ovo regionalni poduhvat, ta vrsta iskušenja, po mom mišljenju, mora da se izbegne. To je poruka. Da li je definicija ovakva ili onakva, ja sam pogledao u flajeru, pa sam se zato pozvao na definiciju. Uopšte ne sumnjam da definicija žrtve postoji, pitanje je njene primene. Samo toliko, hvala lepo.

Nataša Kandić: Ja sam samo htela da dodam, da kažem, to pitanje definicije pojma žrtve je vrlo prisutno u ovim raspravama. I, naravno, učesnici imaju često tu laički pristup, ali učesnici pravnci vrlo insistiraju da se primenjuju odredbe Ženevskih konvencija što se tiče definicije žrtve. Ja ću samo da navedem šta kaže žena koja je iz porodice žrtve. Ona kao žrtvu ne može da vidi vojnika koji je nosio pušku, kao da je on žrtva. Međutim, kada joj se predoči to da taj vojnik koji je nosio pušku može biti zarobljen, pa onda bez oružja ubijen, na pitanje da li je on žrtva, onda ona prizna, pa kaže „pa da, ako je bez oružja“, ako je onda on mučen ili ubijen, „pa da“, pristaje, prihvata da on bude žrtva. Naravno da će u definisanju pojma žrtve odlučiti ono šta su standardi međunarodnog humanitarnog prava i konačnu reč o tome daće Ženevske konvencije i, naravno,

ovo šta je Bogdan pročitao. Zato se mi kao Koalicija uvek trudimo da imamo dovoljno argumenata, dovoljno pravnih argumenata i da odgovorimo na razne dileme. Vi ste otvorili jedno drugo pitanje. Ima onih učesnika koji kažu, „e pa ako se ti govori samo o jednim žrtvama, a ne o svim žrtvama koje su preživele na primer masakr, pa neka taj masakr nije odneo 500 žrtava nego pet žrtava“, oni svi traže i pitaju da li majka kojoj je ubijeno dete je jednako žrtva bez obzira na nacionalnost. Ima tu puno tih pitanja koja samo otkrivaju koliko mi živimo u društvima u kojima ima tih raznih političkih poruka i pritisaka i da je ono šta bi trebalo da bude vrlo jasno, vrlo je konfuzno. Ali, naravno, ono šta mi kao koalicija pokušavamo da gradimo u ovoj debati, to je da treba da osmislimo šta treba da bude u nadležnosti ove komisije, koje vrste zločina. Definicija žrtve je vrlo važna ne samo zbog toga kako ćemo da napravimo taj konačni dokument, zapis o žrtvama, nego i zbog nekih drugih mera, a to je program reparacija. Ne postoji ni jedna država na svetu koja će moći da stotinama hiljada žrtava ili članova porodica žrtava dodeli neku pomoć. Zato je definisanje pojma žrtve veoma važno.

Eugen Jakovčić: Pitanje za Natašu? Može, ali ako imate mikrofona.

Pitanje iz publike: Rekla si da će REKOM da definiše koje vrste zločina će ući u njegovu nadležnost. Možeš li, molim te, to pojasniti?

Nataša Kandić: Čula sam kako Salem Čorbo iz jedne organizacije u Bijeljini predlaže. On kaže da sva masovna ubistva, silovanja treba da budu u nadležnosti REKOM-a. Nismo još došli dotle da li ... Svi smo svesni da ne mogu sva ubistva da budu u nadležnosti REKOM-a, zato što on ne može da dokumentuje svako pojedinačno ubistvo. Svi misle da deportacije, progon, etničko čišćenje takođe treba da bude u nadležnosti komisije. Ima onih koji smatraju da sve pljačke treba da budu u nadležnosti REKOM-a, a ima onih koji kažu da se u ovim ratovima toliko pljačkalo da bi svakoj komisiji trebalo više od 50 godina da ona registruje, evidentira sve pljačke koje su izvršene. Ima onih koji kažu da pitanje oduzimanja stanskih prava takođe treba da bude u nadležnosti REKOM-a. Ima onih iz organizacije izbrisanih iz Slovenije koji smatraju da REKOM treba da se bavi izbrisanim iz državljanstva Slovenije. Tako da zasada ima jako puno tih predloga, ali, na kraju, kako se ta debata bude bližila nekom svom kraju sledeće godine, mi ćemo napraviti jednu radnu grupu eksperata koja će ipak morati da vrlo ozbiljno razmatra sve te predloge, mišljenja, onda da vraća to ponovo u konsultativni proces i mi, na kraju, nege tamo oktobra, novembra, moramo da imamo jasnu nadležnost REKOM-a, koje vrste ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti, svega, šta će biti u nadležnosti REKOM-a i onda dobiti podršku za to što će biti neko sumiranje čitave ove regionalne debate. Ono šta će sigurno biti u nadležnosti REKOM-a je rešavanje sudbine nestalih i masovne grobnice. Sasvim sigurno zato što je to zahtev koji svi ističu i svi smatraju da je to prvo pitanje koje treba da je u nadležnosti REKOM-a.

Dinko Gruhonjić: Ja ću na čas zameniti Eugena. Aco, ti si, izvoli.

Aleksandar Trifunović: Suština je u tome, naše javnosti moraju razumeti da je žrtva centralna u ovom procesu. Nekako sam razmišljao o tome kad je koleginica sa B92 govorila o eventualnoj provokaciji javnosti, pao mi je na pamet slučaj za

vreme prvog procesa ove vrste, kada sam bio praktično u publici u Sarajevu, a kada je inicijativa organizovala skup. Negdje ovako popodne, posle ručka, odlučio da ne prisustvujem tom dijelu, da odem da prošetam do grada i naletio sam na Hasana Nuhanovića, momka iz Srebrenice, jednog od dvojice prevodioca koji su preživjeli, a čija je kompletna porodica pobijena. U onom filmu koji u Republici Srpskoj nije nigde nikad emitovan, zaista objašnjava u tančine šta se desilo, igrom slučaja smo se upoznali i ranije i sjeli smo da popijemo kafu i ja sam mu rekao, pod utiskom cijele te priče i onoga što mi radimo kroz našu emisiju, da li bi bio gost u Buci i da ispriča cijelu svoju priču i da je pustimo u javnost u Republici Srpskoj. On je rekao jednu stvar, ključnu stvarno koja poprilično obeshrabruje. "Vrlo rado bih ti došao u emisiju, ali ne znam kome se obraćam, ko će to da sluša, ko će mene slušati u Republici Srpskoj"? To je tačno. 80 posto ljudi po istraživanju, ako pričamo o istraživanju, ja mislim da je neko i pomenuo, mislim da nekad treba da koristimo istraživanja ma kako da su nesavršena, 80 posto ljudi u jednom trenutku, govorim o sredini iz koje ja dolazim[Banja Luka], ne mislim da tako treba svi da radimo, reklo je da u suštini svi ratni zločinci treba da odgovaraju, u Hagu ili bilo gde drugo, ali da ratni zločinci treba da odgovaraju. U istoj anketi, isti postotak ljudi kaže da „mi nismo činili ratne zločine“. To je u stvari ta naša javnost koju mi sada provociramo. Ako je subjekt provokacije žrtva, ja mislim da je njima dosta učestvovanja u provokacijama. Dosta im je više haškog suda, tužilaštava, javnih priča, oni stalno pričaju, a ništa se ne dešava. Jako je bitno da na toj drugoj strani, ja mislim da je to naš ključni zadatak u medijskoj kampanji, da mi proizvedemo neku vrstu publike, da se ne menja kanal, da je to u stvari pitanje naše budućnosti, pitanje tog suočavanja sa prošlošću. Sad, u stvari, kako to postići? Saša je pomenuo situaciju u mediju u kome on radi i možda ovaj primjer najbolje objašnjava i tu ću završiti, da ne uzimam vreme. Na primjer, Latinica je bila vrlo gledana u Banja Luci kada se recimo pričalo o "Oluji nad Krajinom". Ja sam Denisa zvao jutro posle da razgovaramo, kaže svi čestitaju, zovu, nikad ovoliko ljudi nije zvalo. A onda je uradio emisiju "Kome treba Republika Srpska", Denis Latin. I onda je gospođa iz SDS, jedna od vodećih funkcija u SDS-u, rekla njemu u sred emisije, mene čudi da je on to ostavio pošto je van nekog konteksta, "kako ste, Denise, mogli napraviti ovakvu emisiju, znate li koliko vas ljudi gleda u Banja Luci?". Sad, zašto taj efekat ne proizvodi ta druga emisija, ako pričamo o činjenicama? Znači pokušati ujediniti realnost u regiji osim na nivou Mace i Severine će biti vrlo teško. Ali to je taj koncept, da se ne sme marginalizovati, nego da priča o Hasanu Nuhanoviću u Banja Luci ne bude emitovana u emisijama koje je radila XY produkcija u terminu kada počnu da se emituju erotski i porno filmovi na televizijama koje nemaju ništa drugo da rade posle ponoći. Tad su išle te emisije XY, posle ponoći. To je tako. Znači, mislim da je suštinski da mi ovde jedni drugima pomognemo kako da ... Kako je to bilo u Južnoafričkoj Republici, to je vrlo teško, da je informacije o žrtvama i ratu i zločinima, odnosno ne ratu, o zločinima u Južnoafričkoj Republici, bila monopol u medijima, samo se o tome pričalo. Mi moramo da dođemo do tog ispiranja mozgova ljudima da je bilo rata, da je bilo žrtava, da smo učestvovali u tome. Da je to što smo "nečinili" značilo da učestvujemo u tome. Mislim tek tad ćemo uopšte imati pravo da pričamo šta će to naša djeca da osjećaju ili ne, da li će ih interesovati ili ne. Pitanje svih pitanja je koliko ćemo svi mi da doprinesemo tome, ako mogu tako da završim, hvala.

Dženana Karup-Druško: Ja ću da nastavim ovdje gdje je Aleksandar stao. On je govorio ... Suština stvarni je da si ti potvrdio ono što je Senad rekao, da je sada trenutno faza negacionizma, da niko ne priznaje da je bio zločin. Ja ću ispričati samo jedan detalj. Juli mjesec, ja mislim da je bio ... Nataša, bila si upravo u Sarajevu, bila je 17- to godišnjica obeležavanja zatvaranja "Partizana". "Partizan" je sporstko društvo u Foči i mjesto gdje su u proteklom ratu žene najviše silovane. Navodim taj primjer zato što je Foča mjesto koje je prvo u Haškom tribunalu procesuirano, izrečeno niz presuda, dakle nije rekla-kazala, nije samo glas žrtve, nego Haški tribunal zvanično, pravosnažnim presudama potvrdio da su bila masovna silovanja, da je to zločin i, dakle, 17 godina nakon toga mi smo došli pred taj "Partizan". Prvo, ženama uopšte nije bilo dozvoljeno da uđu unutra, u toj sportskoj dvorani djeca su trenirala, trener je izašao, zatvorio prozor da ne sluša šta žene pričaju, a onda su došli provokatori koji su u jednom trenutku rekli, "ma ko njima vjeruje, one sve izmišljaju". Ja sam sticajem okolnosti Foćanka, rođena sam i odrasla u tom gradu, sad sam bila kao novinar profesionalac i stajala sam sa strane. Međutim, u jednom trenutku žučne rasprave, on je povikao "u redu, završite to šta imate, niko vam ne brani i idite". Te sve žene su Foćanke, te sve žene su protjerane. Dakle, ti ljudi ne samo da ne vjeruju da se desio zločin, nego oni smatraju daje potpuno normalno što je taj zločin zaokružen. Foča je etnički očišćena, zločin je počinjen, ali tamo ljudi jednostavno, 17 godina nakon rata, to ne prihvataju. Dakle, na stranu politika o kojoj je Senad u stvari govorio, vladajuća oligarhija u Republici Srpskoj direkno uzrokuje neinformiranje u medijima Republike Srpske, pravi jednu kompletnu blokadu o tome šta se dešava. Mislim da je ovaj primjer jako dobar iz dva razloga. S jedne strane da pokaže kako će teško biti u Bosni i Hercegovini bilo šta uraditi bilo kojoj komisiji, a s druge strane upravo taj primer potvrđuje zašto je neophodna jedna ovakva komisija. Što se tiče REKOM-a i izvještavanja, ja mislim da je nemoguće da REKOM išta uradi bez žrtava. Jer u Bosni i Hercegovini, ako bi se išlo na neku širu definiciju žrtve, svaka porodica je žrtva. Jer je svako ili pretrpeo granatiranje ili je pomjeren sa svog mjesta ili je lično bio žrtva ili je izgubio nekog svog najmilijeg. Dakle, raditi sad istraživanje bilo koje vrste, bez podrške tih žrtvava koje zaista imaju i veliku bazu podataka, koji imaju jaku dokumentaciju, mislim ja prva ne znam šta bih radila u REKOM-u ako tu nisu udruženja žrtava iz Bosne i Hercegovine i ako one to ne podržavaju. Ako tu nisu majke iz Srebrenice, čemu sve ostalo? Ako tu nisu kolege iz Republike Srpske koje će to podržati, koje će prenijeti, koje će učestvovati u REKOM-u ... I inače mislim, evo, slušala sam cijeli dan što govorimo, ne zamijerite, ali sva vaša iskustva su informiranje sa distance. Bosna i Hercegovina je bila žrtva i u Bosni i Hercegovini će biti najteže provesti bilo kakvo pomirenje. Zato **mislim da bi za početak najbitnije bilo**, neko od kolegica je to rekao, **bazirati se isključivo na činjenicama**. Jer mi imamo presude i Haškog tribunala i domaćih sudova i mislim da bi za početak najbolje koristiti te činjenice, pravosnažne presude koje su donele neovisne sudije, protiv kojih se ljudi neće moći pobuniti. A onda dalje to **širiti**, uključivati drugu problematiku i druge strukture.

Eugen Jakovčić: Hvala. Vesna, pa Nataša.

Vesna Teršelič: Ja bih samo dala primjer sa konzultacija u Pakracu koje smo imali prije tri dana, gdje su za istim stolom sjedeli i logoraši iz Pakračke poljane i logoraši iz Bučja i paradoks je u tome da je Pakračka poljana i istražena i

dijelomično procesuirana pred sudovima u Hrvatskoj, a ja vjerujem da za logor Bučje nikad niste ni čuli. Naravno da je Nataša čula, ali mnogi drugi nisu, jer su u njemu mahom zatvarani, mučeni, nestali, ubijeni većinom Hrvati, a i neki Srbi. I Hrvati i Srbi koji su bili u logoru u Bučju su bili oko tog stola, mada je to grad gdje HDZ u kontinuitetu ima vlast i samo želim upozoriti na to da je pitanje političke volje vrlo važno, ali da lokalno ne mora obilježiti zauvek način na koji će se o zločinu govoriti u jednom gradu. I da ova rasprava koju vodimo o inicijativi za REKOM doprinosi da se ta pitanja otvaraju, stvara se dodatani pritisak i na istražitelje. Ja sam u Pakracu gledala puno razgovora od 1993. godine, puno sam ih i organizirala i stvari idu dalje. Ja se toplo nadam da će tako biti i u drugim mjestima i mislim da nam baš ova inicijativa pomaže da se takve rasprave vode češće i među različitim akterima i da to mora biti neki pritisak i na istražna tijela, a da bi, naravno, sama komisija polučila još puno bolje rezultate.

Nataša Kandić: Ja imam jedno pitanje za sve vas ovde. Saša Kosanović je gotovo 10 minuta govorio o inicijativi hrvatskih logoraša. Znači, oni planiraju da dođu u Stajićevo, tamo gde su bili zatočeni, da to obeleže. Dženana pominje Foču, sportsku halu "Partizan" gde su žene koje su bile zatvorene, odakle su izvođene silovane, u toj samoj hali takođe silovane, da nisu mogle da uđu unutra, znači ništa od tog obeležavanja, od tog nekog vraćanja dostojanstva tim žrtvama. Ima još najmanje 20 pokušaja žrtava da dođu na mesto gde su bile mučene, gde su bila ubijanja i da to nisu uspeli. E sad ja vas pitam, da ne bežimo od toga, to je vrlo važno pitanje, kako ćemo svi mi koji učestvujemo u ovoj debati, koji će biti naš predlog za taj REKOM? Kako da reši to pitanje? Kako da žrtve imaju pravo pristupa mestima mučenja, zatvaranja, ubijanja i da države budu nadležne za obeležavanje mesta na kojima su počinjeni ti zločini, znači da to bude nešto šta će da bude lekcija za buduće generacije. Kako ćemo da razrešimo to pitanje, šta će biti neki naš predlog?

Saša Kosanović: ... u Bosni i Hercegovini, pričao sam sa kolegama iz BiH i svi potihogovore, kad pričamo privatno, da inicijativa ne može nikada dobiti političku podršku i da tamo, pošto je država pod laganim protektoratom, možda bi se poslušala međunarodna zajednica, ja se sada šalim naravno, silom, ali ja sam vas pitao to i u Budvi, kako vi mislite riješit recimo mali problem da Hrvatsku apsolutno ne interesira ništa što se nije dogodilo u Hrvatskoj, nikakvih milion potpisa: gledaće se koliko je tu Hrvata, koliko je tu Srba, koliko se Kineza potpisalo. Hrvatska je donjela u Saboru, izglasana je Deklaracija o domovinskom ratu u kojoj je glavna stvar bila da se ogradimo od učešća Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini. Dakle, hrvatske građane, hrvatsku politiku ne zanima ništa u Bosni, ništa se tamo nije događalo vezano za nas, da ne govorim o nekoj Srbiji, Kosovu, Crnoj Gori, šta je to uopće? Mislim, zaboravili su da su bili u toj državi. Dakle, kako vi mislite prisilit, kako motivirati Hrvatski Sabor da izglasa bilo šta što će imati bilo kakav prizvuk, oni će to gledati kao jugoslovenstvo, tu je nekakav zajednički stol, to je protivprirodan blud, oni da nas vide ovde, HDZ-ovci, rekli bi da smo mi perverznejaci koji su se sastali da opće nad razvalinama bivše Jugoslavije i da je pokušavamo skupiti, da je ovaj oblik stola definitivno asocira ... Ne, ozbiljno, pa to je činjenica. Mislim ja se zezam, pokušavam ironizirat nešto što je možda moja frustracija novinara iz Hrvatske malo previše izbija iz mene ali to je činjenica. A kad sam rekao na silu, mislio sam na

međunarodnu zajednicu koja može uticati na medije Republike Srpske da umesto u ponoć, da to prikazuju u 20.00 naveče, na to sam mislio, ne na fizičku silu.

Eugen Jakovčić: OK, Saša. Sonja, Vesna ...

Vesna Teršelić: Samo još kratko. Treba vremena. I, primjerice, u Njemačkoj imate u Berlinu peron Berlin Grinvald s kojeg su odveženi praktično svi berlinski Židovi u Aušvic i u druga mjesta. Prvo je spomen ... Prva ploča postavljena je od strane građanske inicijative i to krajem 80-tih godina. Dakle, jedan put bi bio pritisak kroz međunarodnu zajednicu, ali mislim da je bitno da u svojim mjestima iniciramo obilježavanje mjesta stradanja onih koji nisu bili iz većinskog naroda ili su bili iz druge zemlje i možda je to put. Jedna od lista koje će nadam se biti dio budućeg izveštaja REKOM-a, će biti lista mjesta zatočenja i logora i uz to može ići i preporuka da se obilježe sva mesta stradanja. Za to odgovornost imaju, najnormalnije, ministarstva kulture i odjeli za kulturu pri pojedinim mjestima i gradovima, ali to je sada budućnost. Ono što je bitno je isto tako raditi na obilježavanju onih mjesta koja se sada mogu obilježiti i u drugim mjestima. U Njemačkoj i Italiji neka mjesta su se obilježila 40 ili 50 godina nakon samih zločina i po pravilu su prvi koji su postavljali ploče došli iz građanskih inicijativa, eventualno je onda nakon nekoliko godina uslijedilo da gradske vlasti isto tako odluče, pa na kraju federalne vlasti odluče postaviti neku ploču. Moramo i te pute držati na pameti.

Saša Kosanović: (...) Dakle ono što je mene interesiralo i u Budvi i ovde je može li se ... Ja mislim da političke elite na ovim prostorima razumiju samo jezik sile i mislim da je ta sila Europska unija i ako te elite [u regionu bive Jugoslavije] žele ući u Europsku uniju, da bi se trebalo raditi na tome da je uvjet primanja u Europsku uniju - da se ovi naši plemenski sukobi završe prije nego što jedna zemlja postane ozbiljan kandidat. Ili prije ulaska u Europsku uniju da se sve te pločice postave i da se završi ta priča. Mislim da se na Brisel treba apelirati da urazumi Zagreb, Sarajevo i Beograd.

Nataša Kandić: Izvinjavam se, ali ja se ne slažem da mi sada treba da očekujemo od Brisela, Evropske unije, da oni treba da naredi da se naprave mape sećanja. Neće se to nikada dogoditi. Niko neće to poslušati, mi moramo da napravimo te mape, mi moramo da uradimo, pa makar bio takav Sabor Hrvatske ili parlament u Srbiji, ali mi to moramo. Ali se pojavljuje problem i o tome mi moramo da razgovaramo. Ja sad opet hoću da vas vratim. Svi to znate da su Srbi hteli da postave spomen ploču na bivšoj kasarni Viktor Bubanj, da iznad Mostara postoji neki krst. Sve su to stvari koje zahtevaju da se o tome jako puno i ozbiljno misli i da nemamo neko rešenje samo za jedan slučaj. Moramo da imamo tu jednu izjavu kako ćemo to da rešimo, zato što mi moramo tim budućim generacijama da ostavimo tu jednu mapu sećanja, obeležavanja toga šta se od Slovenije dogodilo, šta je taj čitav put zločina. To je nešto užasno, ali to je dug prema žrtvama i to je jedino nasleđe koje vredi ostaviti budućim generacijama. A šta vredi Evropska unija? Danas na filmu mogli ste da vidite Pjera Mirela, on jeste neko ko je za nas jako važan, on je direktor odeljenja Evropske komisije za Balkan, on vrlo jasno podržava, došao je u Budvu, oni hoće da pomognu našu inicijativu, ali ne vredi, on to vrlo jednostavno tačno kaže, „to je vaše“. Oni mogu

da kažu „fino je što vi hoćete da se odnosite i da odgovorite na ratne zločine“, ali ne mogu nam u tome pomoći, ne mogu oni u ime naše.

Sonja Radošević: Svi smo iznijeli različita mišljenja, a ja bih upravo da kažem da je ova priča o negiranjima ratnih zločina i genocida najbolji dokaz koliko je neophodno formiranje jedne ovakve komisije. Možda ovo izgleda utopijski i možda svima nama ... Znamo što se dešava u Beogradu i što se dešava u Bosni i Hercegovini i kako se negira zločin u Tuzli i zločin na Markalama, sve to izgleda nemoguće. Ali ja vas pitam, 14 godina je prošlo od rata u Bosni i Hercegovini, 10 na Kosovu: kažite mi koji smo to mi korak napred u bilo kojoj državi koja je nastala raspadom bivše Jugoslavije napravili? Ako nismo pošli nazad, to se dobro zapitajte. Mi sada imamo, na primjer, Crnu Goru koja je ... Kod nas je zvaničan stav da nismo učestvovali u ratu, iako imamo poginule na dubrovačkom ratištu, imamo ih u Foči, postoje zvanični podaci, Srbija takođe nije učestvovala u ratu, imamo zapravo Bosnu i Hercegovinu, onako kako je imamo, gdje se negiraju i najteži zločini poput genocida i sada mene interesuje kako mi da izađemo iz svega toga. Ja mislim, prvo, da je ovo jedan hrabar poduhvat i ja mislim da je ovo misija. Naravno, vratiću se i pričaću o tome kako ja vidim ulogu medija u svemu ovome, ali ja želim zaista da u ovoj misiji učestvujem koliko mogu. Mislim da je ovo događaj i ne slažem se sa kolegicom sa televizije B92 koja kaže da je potrebno da postanemo politički događaj. Mislim da ova komisija već nailazi na opstrukcije. Na koji način? Pa imate, na primjer, ne znam da li ste čuli, ali novinari ste, vjerujem da pratite, da je na primjer u Republici Srpskoj formiran Fond za humanitarno pravo. Neko je na primjer uzurpirao ime organizacije koju vodi Nataša Kandić, iz kojeg razloga? To je čovjek koji se zove Darko Trifunović, samozvani ekspert za terorizam i čovjek koji je bio u prvoj komisiji, koji je postavio, odnosno insistirao da se formira ... Paddy Ashdown ... I, naravno, on je došao do zaključka da je stotinu naoružanih ljudi ubijeno u Srebrenici. Znači taj čovek je formirao Fond za humanitarno pravo, e sad zamislite kad taj Fond počne da prikuplja činjenice, a ovdje u Beogradu postoji jedan Fond za humanitarno pravo koji je započeo jedan projekat koji je zaista od istorijske važnosti. To je jedna stvar. Druga stvar, kod nas u Crnoj Gori na primjer imate da je u Skupštini Crne Gore uništen materijal o deportaciji civila Bošnjaka 1992. godine, a ta Skupština sada najavljuje formiranje Dokumentacionog centra kojim će oni da utvrde šta se sve dešavalo prošlih godina. Mislim da je to vid opstrukcije, jer jednostavno znaju da će se formirati ova komisija, doći će pred parlament ili ne znam ko će već odlučivati o tome i oni će komisiji ponuditi svoje podatke. Pitanje je da li će oni htjeti da prihvate nešto drugo, što neka druga komisija radi, jer, pobogu, oni sada prikupljaju svoja dokumenta. Znači ova komisija, ovaj pokušaj, misija, da se dođe do formiranja ove komisije kojom će se utvrditi činjenice o ratnim zločinima, već nailazi na opstrukcije i sve što ona radi je veliki događaj. Kako ja vidim, na primjer i šta ja mislim da bi moglo u svemu ovome da na neki način medijski krene? Pa **mislim da bi ova Koalicija za osnivanje REKOM-a eventualno možda morala imati jedan stručni, da kažem medijski tim, a zadatak tog tima bi bio,** po meni su jako bitne nacionalne televizije, javni servisi znači koji pokrivaju područje svojih država. Ovdje je bio predstavnik crnogorske televizije, ne vidim ga više i žao mi je što nije tu, jer bih voljela da se izjasnio o tome, znači **trebalo bi insistirati kod nacionalnih televizija da sarađuju, jer, prvo, znamo da su oni javni servisi, znači zastupaju javni interes, jel' tako? Jedna od ideja ili preporuka bi bila da emituju**

javna slušanja žrtava. Vjerujte mi, to ne bilo uzalud, ne bi to bilo kako je neko rekao, „čuj, dosadilo bi im“. Ne, to je nešto, tu čujete i žrtve Bošnjake i Srbe, i Albance i sve i vidite ljudi pate na isti način, svaka suza je jednako teška. Vjerujte, da se običan građanin suoči sa tim ... Te žrtve su tako bliske jedna drugoj, nikada se to nije desilo od kada ja, znači, pratim medije. Jedino na ovim sastancima koje je organizovala Koalicija za osnivanje REKOM-a doživela sam to da vidim da su ljudi toliko bliski jedni drugima u svom bolu. To je ono i mislim zaista na tome treba insistirati. Na nacionalnim televizijama je druga stvar. Da se povežu ... Imamo, na primjer, suđenje za ratne zločine u Srbiji i Bosni i Hercegovini i, ne znam, u Hrvatskoj, znači ono što bih ja predložila i što bi taj tim trebao da uradi jeste da se te televizije povežu, da mi u Crnoj Gori čujemo šta je to odlučio Sud za ratne zločine u Beogradu ili u Sarajevu jer mi smo apsolutno izolovani. Ja ako ne slušam Radio-televiziju Srbije ili HRT, ja apsolutno ne znam ... Kao da su to neke druge planete, a ne države susjedi. Znači, mislim da je velika odgovornost na nacionalnim televizijama. Čula sam sada pohvalno iz HRT-a, govore o tome, mislim da niko nije dovoljno dao doprinos rasvjetljavanju tih stvari i to je, eto, jedan put i način na koji ja to vidim i mislim da treba u ovo vjerovati i mislim da će se naći put ako budemo dovoljno vjerovali, a sve kroz prezentaciju žrtava putem medija, evo, sad sam ja istakla ove nacionalne televizije. Hvala.

Dženana Karup-Druško: Samo ću se kratko vratiti na Natašino pitanje šta se može konkretno uraditi. Bojim se da bi odgovor na to pitanje odvuкао odviše u prošlost i da u Bosni i Hercegovini ništa nije jednostavno. Dakle, sve se vrti oko politike i oko medija. Vesna pominje Njemačku, ali Njemačka ... Bio je rat u kome se zna ko je gubitnik, ko je pobjednik. Imamo situaciju, Hrvatska je izašla iz rata kao pobjednik. U Bosni i Hercegovini je rat bio sa posljedicama kakve su bile, kada se ne zna ko je agresor, a ko je žrtva. I kako vi sada mislite doći u Republiku Srpsku koje je genocidna tvorevina, napravljena na krvi Bošnjaka i Hrvata i ubjediti ljude tamo da trebaju priznat da su počinjeni zločini? Mediji tu mogu uraditi puno toga, ali mi imamo javni servis ... Direktor Javnog servisa Republike Srpske je čovjek koji izađa na televiziju i pjeva "sprem'te se, sprem'te, četnici", pjesma koja ... Mislim ako to nije govor mržnje, ja ne znam šta je i koji kaže da bi to opet uradio i da će to opjet pjevati. Dakle, direktor javnog servisa. I šta onda očekivati od privatnih medija? Mislim, ulazimo sada u problematiku, samo pokušavam da kažem, da objasnim, koliko je složena i teška situacija u Bosni i Hercegovini. Kod nas je, na žalost, u zadnje vrijeme, ponovo se vraća teška nacionalna kriza kakva mislim da nije bila zadnjih 10 godina i to svjesno neko podgrijava sa tim tenzijama negiranja upravo ratnih zločina.

Eugen Jakovčić: Kolega Pejčić, jel'?

Zoran Pejčić: Zoran Pejčić sa Radio-televizije Republike Srpske. Prvo, ono što mene raduje je da postoje još uvijek ljudi koji hoće i žele na neki način da se neke stvari koje su se dešavale na prostoru bivše Jugoslavije konačno rasvijetle i da se dođe do istine. Na žalost, u današnjoj diskusiji jako puno je bilo i tih politikantskih diskusija i tako dalje, za koje ja mislim da nas ne vode nikuda i da nas vraćaju u neke godine, maltene kao na početku rata. Ono što vi propagirate, ja smatram da svaki medij koji ima iole profesionalizma i novinarske časti, da će podržati. Znači taj vaš, uslovno rečeno savremeni utopizam, a bez savremenog

utopizma i nade nećemo nikada postići ni doći do nekih rezultata ... Prema tome jasno je da postoje žrtve i žrtva ne bi trebalo imati ni nacionalni, ni regionalni, ni bilo koji znak, nego da je jednostavno žrtva. Znači treba utvrđivanje istinu, upravo to, istinu, ali istina treba da podrazumeva i iskrenost. Na žalost, često iskrenosti nema. Isto, mi smo nekoliko puta ovdje pominjali činjenice. Vi vrlo dobro znate da su pristupi činjenicama različiti. Pravnici činjenice vide na jedan način, novinari na drugi način i tako dalje. Ali istina je uvijek samo jedna i ona je istina. Znači, u toku ove diskusije u kojoj je uglavnom dominiralo ono što je bilo pozitivno i mene je dojmila upravo diskusija ovog mladog kolege koji je rekao jednu odličnu stvar, a to je da kada budemo svi spremni da u svojim nacionima, u svojim sredinama definišemo neke stvari, odnosno da otvorimo pitanje i zločina i žrtve, onda ćemo biti na dobrom putu da postignemo i konačni cilj. Na žalost, mi još uvijek samo mislimo šta su uradili oni drugi. Oni drugi su agresori, oni drugi su problematični i tako dalje. Ja neću ovdje da branim bilo čiji lik i delo, ali me zaprepastilo kada kolega na samom početku diskusije kaže kako ćemo mi postići određene stvari, pa onda citira političare koji vjerovatno imaju dnevno političku potrebu da izjave neke stvari, to oni znaju zašto rade, a onda nakon toga kaže "Javni servis vodi čovek koji je bio u Karadžićevoj Vladi". Hoćemo li mi sve ljude koji su radili na određenim stvarima unapred osuditi, markirati kao potencijalne zločince ili ćemo kao novinari raditi naš posao koji se bazira na činjenicama i tako dalje? Ja mislim da je u ovom momentu to jako problematično da na takav način razgovaramo. Vi ste maloprije pomenuli i pitanje obilježavanja stratišta. To me podsjeća na onaj period kada sam kao mlad čovjek, što smo imali na televiziji svojevremeno, imali smo, znači, gdje se otvara spomenik, koji se otvara i tako dalje. I nemam ništa protiv toga, znači svaka žrtva i svaki čovjek ima pravo da podigne obilježje onako kako on smatra na određenom mjestu. Ali bojim se da i tu, takođe, postoji instrumentalizacija, da još uvijek političkim elitama i nacionalnim elitama itekako odgovaraju žrtve da se ne pronađu, da bi podigli tenzije i koliko im treba, kad im treba da ih prave, a s druge strane bojim se da često iza određenih događaja obilježavanja upravo stoje te elite, da li ratne ili poratne. I vjerovaću u dobre namjere svih ljudi, ne govorim o onima koji su bili direktne žrtve, ali govorim o onima koji ih prate, vjerovaću kada recimo ljudi iz određenih sredina ... Evo, konkretno u Sarajevu meni kao čovjeku apsolutno ne smeta što je obilježeno tamo gdje su stradali ljudi, nema veze ko su žrtve, ali ću vjerovati u dobre namjere kada, recimo, u mom Tesliću, evo i Trifunović je iz Teslića, kada ljudi kažu „ajmo obilježiti tamo mjesta gdje su stradali tada Muslimani, odnosno Bošnjaci od granata koje smo mi poslali“. Tada ću vjerovati da ljudi imaju dobre namjere. Toliko, hvala.

Eugen Jakovčić: Hvala vam ljepo. Idemo dalje. Gospođa Milanka, izvolite. Odustali ste? Vesna, pa Dinko.

Vesna Teršelić: Pa samo kratko o nekim drugim spomenicima. U Hrvatskoj od 1990. godine srušeno je više od 3.000 antifašističkih spomenika dok je bio predsjednik Franjo Tuđman. Dok nije postao premijer Ivica Račan postavilo se nekoliko spomenika ustaša, oni su uklonjeni u vrijeme drugog mandata premijera Sanadera. Više nije moguće postavljati takve spomenike, ali mislim da baš u smislu obilježavanja ovakva komisija može dati svoj doprinos, da je uvijek bitno uključiti pitanje, a što je odgovornost lokanih vlasti i kada se uređuju spomen područja. Primjerice, u nekom od logora kao što je Dahau, kao što je

Mauthausen, onda se predviđa i mjesto na kojem obitelji mogu obilježiti i izraziti sjećanje na smrt nekog njima dragog na privatni način, a postoji i mjesto gdje se stavlja spomenik koji je centralni spomenik, koji izražava volju za sjećanjem na žrtve i to od strane cijelog društva, koja je predstavljena kroz neki izabrani odbor. I mislim da možemo učiti iz tih iskustava i da se, mada sad situacija nije dobra, ona može itekako popraviti i da se tu koraci moraju raditi dosta brzo. I u Hrvatskoj sada svjedočimo ili o postavljanju obnovljenih antifašističkih spomenika, a i o postavljanju nekih novih spomenika i to u relativno krakom razdoblju, od manje od 20 godina.

Dinko Gruhonjić: Ja sam preuzeo mikrofon da napravim puč pošto se meni čini da smo otišli u neke dubine i da zapravo mi ovde previše pričamo ex cathedra. Ja sam ovaj skup zamislio kao konsultacije sa urednicima i novinarima, pa bismo sad napravili kafe pauzu da se malo bolje koncentrišemo i da nam vi kažete u posljednjem delu koje su to strategije koje možemo da upotrebimo za promociju REKOM-a. Hvala vam.

Pauza

Dinko Gruhonjić: Ova kafe pauza nas je koštala izvesnog broja učesnika. Moj generalni utisak je da smo se možda u poslednjih pola sata prethodne sesije malo udaljili od teme i ponoviću još jednom, malo smo previše pričali mi odavde sa katedre, a premalo smo slušali vas. Ja bih vam sada zapravo skrenuo pažnju na ono šta je predviđeno kao završna sesija, a to je nešto o čemu je manje-više već bilo reči tokom celog dana i šta je za mene bili potpuno očekivano pošto sam i ja novinar. Tu su strategije medijske kampanje za pridobijanje podrške, pa do za Inicijativu za REKOM i ja sam pokušavao slušajući vas da sumiram određene preporuke koje se tiču ove strategije, jer je i smisao konsultacija da dobijemo preporuke od učesnika. Prva preporuka i po mom mišljenju i najvažnija, sad vi kažete da li se slažete sa ovim šta ću ja čitati, slobodno me prekidajte, da se formira tim za medijsku kampanju unutar same Koalicije za REKOM, ja mislim da je to više nego nužno. Mislim i da je potpuno jasno i ko bi trebalo da čini taj tim, ne govorim personalno, nego govorim da bi to trebalo da budu vrhunski profesionalci koji itekako imaju iskustva vezanog za ovu tematiku. Dijagnosticirali smo bolest tako što smo kazali da je problem što konsultativni proces za medije nije nikakav događaj, odnosno jednostavno nije vest, danas smo ovde imali kolege koji su došli da prate, međutim njihova osnovna primedba i kada je u pitanju B92 i Radio-televizija Vojvodine i TV Pink, znači pre svega te televizije, RTS, da ovo nije naprosto televizično, da je ovo, kako bih rekao, dosadno za slikanje. Dakle sve manje prostora u medijima ima o sudbini žrtava. Bila je preporuka da se snimaju dokumentarni filmovi, a da autori tih filmova budu dobri novinari koji su posvećeni ovoj temi, takvih smo filmova imali, sad ja ne bih da nabrajam, koji su zaista potresli javnost, mogao bih reći čak u čitavom regionu. Sledeća preporuka je bila da se napravi dobar politički događaj, ako treba i provokacija, što je opet stvar ... Sve ovo šta čitam biće prosleđeno budućem timu za medijsku kampanju i generalno je preporuka da se moraju praviti dobre priče kako bi ova inicijativa postala vidljiva. Dalje, imali smo preporuku da se formira mreža medija u regionu za ideju REKOM-a, potom da se sedne sa urednicima i kako je rečeno, naročito sa vlasnicima medija u regionu, jer bez njih je vrlo teško napraviti bilo šta i od njih uostalom zavisi da li ćemo ovu

priču proglasiti dosadnom pričom iz prošlosti ili će možda naći za nju mesta u svojim programima i na svojim stupcima za nju. I imali smo isto tako jednu opasku da su mediji biznis i da je samim tim teško ubediti ih da prave teme koje ne donose novac, što je, po mom mišljenju, veoma smisljena opaska. Ono šta je takođe dominiralo je problem političke volje. Navedeni je da političkim strukturama na prostoru ex Jugoslavije, manje više istina ne odgovara, da dobar deo njih negira ratne zločine i postavljeno je pitanje kako biti partner sa političarima koji su negatori, te je zaključeno da je to možda i nemoguća misija. Kada je u pitanju problem političke volje, mislim da niko nije spomenuo i mislim da smo mi kao medijski ljudi, hajde da upotrebim tešku reč, onako licemerni prema samima sebi, s obzirom da je politička volja, na žalost ... Ja govorim u ime Srbije, dakle kao novinar sa bogatim iskustvom kada je u pitanju pokušaj cenzure, da je politička volja u Srbiji definitivno presudna u kreiranju medijske politike, u ovom momentu možda više nego ikada. To zvuči možda malo paradoksalno ali je jednostavno tako. Mi smo 90-tih godina imali medije koji su dobijali pomoć od donatora koji su bili nezavisni od sivih centara moći, danas na žalost nemamo takve medije, danas imamo ucenjene medije koji su ucenjeni od strane te osovine političko-tajkunske i to je vrlo evidentno. Uostalom, Feral Tribune u Hrvatskoj nije ugušen u vreme Tuđmana, nego u vreme demokratije, jel' tako? Mislim da smo tu temu vrlo smišljeno izbegavali čime smo se malo više, govori sada kao novinar, stavili na neki pijedestal nevinosti koji definitivno, manje-više ne zaslužujemo. Mislim da je to stvar koju moramo imati u vidu ukoliko ćemo formirati taj tim za medijsku kampanju. Bilo je predloga da u mandat REKOM-a ... O mandatu REKOM-a je, prema mom očekivanju, bilo manje reči nego o samoj strategiji medijske kampanje, pa, evo, zapisaću neke od teza, odnosno preporuka, znači da žrtva mora da bude centralna u čitavom procesu, dat je predlog da u mandat REKOM-a uđe utvrđivanje činjenica o stvarnoj ulozi medija u proizvodnji ratova, a postavljeno je i pitanje koje mi možemo da očekujemo od tih istih medija koji su učestvovali u proizvodnji ratova, da sada podržavaju REKOM. Čuli su se i predlozi da u mandat REKOM-a treba da uđe amnestija počiniocima ratnih zločina u zamenu za istinu o tim zločinima, da u mandat REKOM-a treba da uđe i obeležavanje svih mesta zločina, odnosno takozvana mapa zločina, postavilo se pitanje kako omogućiti žrtvama pristup mestima zločina i poslednja teza koju sam ja zapisao je da čitav ovaj proces neće biti moguć bez pritiska međunarodne zajednice, kako god je neko shvatao. Evo, ja sada, dakle, otvaram vama prostor da se pokušamo fokusirati na ovo što se zove vrlo jasno, strategija medijske kampanje, pa vas molim da se kaoiskusni profesionalci koncentrišemo još nekih pola sata, pa ukoliko smo nešto propustili do sada da kažemo, da nas dopunite kako bismo mogli da imamo zaokružene preporuke i kako bismo mogli da dalje radimo i da vas obavestavamo o tome šta su sledeći koraci kad su mediji u pitanju i Inicijativa za REKOM. Izvolite.

Brano Mandić: Otprilike dobro si zapisao sve što smo pričali. Nešto mi je sada palo na pamet, kada je govorila koleginica sa B92, pomenula je Paradu ponosa, čisto jedno od ovih medijskih lukavstava ili kako da nazovemo, PR struke, jeste i korišćenje javnih ličnosti koje su percipirane kao pozitivne osobe, uspješne u svojim poslovima, obično u nekim poslovima koji imaju odjeka u javnosti. Mislim na ovu kampanju koji su vodili recimo glumci u Beogradu. E sada bi bilo vrlo interesantno ići dalje, a siguran sam da je to moguće, da se nekako uveže

regionalno, da upravo osoba iz Hrvatske, javna ličnost, govori o nečemu što je vezano za zločin u Hrvatskoj i u Beogradu za Srbiju i tako. Mogu da se prave neke vrste putujućih tribina ili nešto na taj način. Mislim da bi to ljudi prenijeli, da bi se to čulo i sad sa jasnim naglaskom da iza svega toga stoji Inicijativa za REKOM. Ja prezirem reč brend, ali brendiranje ovoga poduhvata je neophodno i ono mora da dođe. Znači manje ili više u krugovima koji se zanimaju za normalan život u Crnoj Gori se zna za REKOM. Ali to je tolika manjina da je to žalosno. Ali s obzirom da još nije ... Koliko sam ja shvatio faza je na nivou konsultacija, ovo je jedna asocijacija koja mi je sada pala na pamet kao neki konkretan predlog, eto.

Dinko Gruhonjić: Hvala, Brano. Super je predlog. Idemo sa još super predloga.

Jelena Svirčić: Pa ja sam htela ... Jelena Svirčić. Uglavnom tu su iznete neke frustracije prema *mainstream* medijima kako nisu dovoljno zainteresirani. Ja dolazim iz jednog dosta specifičnog medija i mislim da ignoriranje tih alternativnih medija nije uopće produktivno, jer ti mediji imaju svoju specifičnu publiku i svoju specifičnu snagu i mislim da jednostavno na regionalnom nivou bi trebalo nastojati umrežiti, nastojati razgovarati, videti koji bi bili neki kreativni prijedlozi iznošenja ove potrebe pomirenja kroz neke dovoljno zanimljive medijske priče. Mislim, ja inače imam problema sa tim *mainstream* medijima i NGO koji vide tu jedinu priliku za bilo kakav napredak i stalno i konstantno ignoriraju alternativne medije. Mislim nemam nikakav konkretan prijedlog, ali mislim da jednostavno treba raditi na ... Možda drugo područje borbe. Znači jednu strategiju za alternativne medije, jednu za *mainstream* medije i onda nekako iz jednog i drugog profitirati.

Dinko Gruhonjić: Izvolite, kolega, ako može mikrofona, molim vas. Samo se predstavite, isto.

Mladen Milutinović: Ja sam Mladen Milutinović iz dnevnog lista Dan, inače sam glavni i odgovorni urednik i da kažem, mogu da govorim iz te perspektive, a takođe iz perspektive vlasnika jednog medija. Znači, ja mogu sigurno da kažem da su teme koje smo ovdje danas imali za svaku novinu, same po sebi su interesantne i one će sigurno biti na stranicama naših novina, to je 100 posto. Znači, ono što je interesantno za sve štampane i elektronske medije su životne sudbine. Mi ovdje sigurno imamo puno materijala da pišemo i pisaćemo sigurno. Ono što bih dao kao neke prijedloge, mislim da je puno tema otvoreno na ovom današnjem zasjedanju i čini mi se da je potrebno još mnogo toga da se uradi da ono što je najvažnije, da se na najpravičniji način izdefiniše kako bi moglo da bude potpuno urađeno, nesporno za sve medije, da mogu znači sa određenim temama i pojmovima da se bave. Ono što je ovde iskristalisano je, znači, pojam, žrtve. Za mene je, u stvari, veoma važno ili najvažnije pitanje i čini mi se da i pravni, etički ili bilo koji timovi REKOM-a moraju prvo s tim da se pozabave kako bi to na neki način učinili dostupnim svim građanima, pa i medijima, jel'? Ako se to napravi na jedan kvalitetan način, da to bude definisano na jedan način koji će biti prihvatljiv za sve one koji su na bilo koji način bili ili se osjećaju kao žrtve, mislim da će ovaj cjelokupan proces sigurno imati izvanredne rezultate. Ono što bih posebno mogao da potenciram, pored uloge privatnih medija, mislim da je kao predlog ono što sam već čuo od, po mom mišljenju najvažnije karike u

lancu, svakako moraju biti javni servisi. Znači, sve države bivše Jugoslavije ovdje moraju kao prvo da se uključe i da prvo na javnim servisima gdje zaista mora postojati dovoljno prostora za ovakve priče. I, znači, tog prostora jednostavno se sve države koje moraju biti zainteresovane za ova pitanja ... Moraju, da kažem, pomoći i privatnim medijima kako bi se jednom cjelokupnom društvenom akcijom doveli do toga da zaista svi budemo zadovoljni sa onim što vi planirate da radite, evo, zajedno i sa nama. Znači mi ćemo se tu sigurno uključiti maksimalno. Čini mi se se je potrebna jedna ogromna pravna regulativa kako bi se dovelo do definisanja šta je glavna, da kažem poenta cijele ove priče, znači da su to ljudi, ti ljudi moraju biti definisani iz te priče, ti ljudi moraju da budu svjesni šta mogu da imaju u krajnjoj konsekvenci za sebe. Da li je to, da kažem, neka moralna satisfakcija, ili materijalna ili bilo koja druga. Čini mi se da se iz cijele ove priče ljudima mora staviti vrlo transparentno do znanja šta mogu sa svim ovim da dobiju. Znači nekome je važno da bude otkriven neko ko je i gdje je stradao, neko ko je nekog ubio i tako dalje, znači sve su to vama važne stvari i mislim da su to pitanja na koja se jednostavno mora dati pravi odgovor. Čim se na to odgovori mislim da je cijela društvena akcija najvažnija i tu će se izvršiti na čistac političke oligarhije, da li su zaista spremne da pomognu ovaj projekat. Ukoliko uključe javne servise, onda znači da postoji politička volja da se svemu ovome pomogne apsolutno. U prilog tome ide činjenica da bi mogli da pomognu i privatne medije u tome, mi ćemo u to, ponavljam, svakako i bez njih forsirati, ali ne bi bilo zgoreg da se u tome napravi jedna zajednička akcija. Eto, to su neki moji prijedlozi što bilo od koristi, s obzirom da sam dijete vojnog lica, stara Jugoslavija je praktično moja domovina, tako da, čini mi se da jednostavno neki slijed događaja po mom mišljenju mora ovako ići. Hvala.

Dinko Gruhonjić: Hvala lepo. Koleginica iz Dnevnog avaza.

Sanja Škuletić: Ono što ja mislim da ne bi bilo loše jeste potencirati priču da zapravo kroz REKOM treba ispričati konačnu priču od početka do kraja. Do sada smo već dug period, zapravo u Bosni i Hercegovini od početka rata, a evo i na Kosovu od 1999. godine ... Imamo sistem da se priča samo jedan dio priče, priče koja odgovara u određenoj sredini ... Bar i kroz kampanju za sam REKOM, a i kasnije, treba se napraviti otklon od prakse da se prate samo činjenice, nebitno da li su utvrđene pred Haškim tribunalom na drugim suđenjima, na primjer u Bosni i Hercegovini ili na primjer svjedočenjem žrtava, ali samo isključivo „naših“ žrtava. Uvjetno govorim „naših“, jer imamo već dobro razvijenu praksu da, na primer, suđenja Bošnjaci prate tako da ukoliko se sudi nekom Srbinu, nebitno, da se prati samo što stoji u optužnica, nikada odbrana; ukoliko se sudi Bošnjacima, prati se samo odbrana, a ne uopšte šta stoji u optužnici; dok i za presude koje su donete i na stranu Bošnjaka nemamo tu priču. Nedostaju ti djelovi tako da imamo dosta izgrađen taj sistem da znamo samo jedan dio priče, priče koja odgovara - zapravo nemamo cijelu tu nit od početka, šta je zapravo uvjetovalo, šta je sve prethodilo tome, početak i kraj priče koji obično ne možemo da spojimo. Mislim da je upravo to ono što REKOM sada treba da uradi, da ispričamo konačnu priču o Balkanu od početka do kraja. I s druge strane, budimo realni, mislim da će ovdje trebati dosta novca. Ako Dodik može da izdvoji 5 miliona za medije u Republici Srpskoj, mislim da ćete vi otprilike taj iznos za isti taj entitet izdvojiti. Čisto sumnjam da će bez novca biti ovako šta, uprkos tome što mi svi ovdje

ponavljamo kako je sve to super, sjajno, krasno, mislim da će to morati biti i novčano potkovano.

Dinko Gruhonjić: Koristan savet, hvala Sanja.

Zoran Ilić: Ima jedan stvar koja je verovatno vama promakla, a to je što je kolega iz HINA-e, Hodonj Željko iznio, tačnije šta HINA radi u vezi baze podataka, odnosno samim tim šta je izbjegnuto. Izbjegnuta je bilo kakva priča o agencijskom pristupu, novinske agencije prema REKOM-u na primer. Što se tiče toga, mislim da bi REKOM trebalo da razmišlja o tome da stvara svoju sopstvenu bazu podataka, da se osloni na iskustva novinskih agencija koje imaju svoj arhiv, napominjem da, na primjer, FENA je nastala kao Federalna novinska agencija spojem BH presa 2000. godine i HBN iz zapadnog Mostara u Herceg Bosni. **Mi imamo ratnu arhivu raznih događaja i raznih interpretacija tih događaja i zločina i tako dalje i sa ove, uvjetno rečeno hrvatske i opet da kažem uvjetno muslimanske strane, imamo kompletnu ratnu arhivu. Tu arhivu mi možemo zajedno i sa kolegama iz HINE ili iz SRNE da ponudimo kad vam zatreba nešto, neki podaci iz 1993, 1994. o nekom događaju.** Da li jedna agencija ima taj podatak, konkretno kako se izvještavalo kad je izvršen neki maskr, ko je tu spominjan, te su se stvari u ratnom tom periodu, da tako kažem, u nevremenu ... Događaji su se nizali iz dana u dan iz sata u sat, mnoge stvari su se zaboravljale odmah sutra, ali je ostajao trag agencijske vijesti i kao takav je veome vrijedan. Dakle to je ono što ja predlažem, da se i to uzme u obzir. A s druge strane, **ova medijska grupa koja bi bila sa REKOM-om, predvodila odnose [Koalicije za] REKOM-a prema javnosti i prema medijima bi trebala da sazove sastanke sa određenim medijskim grupama, direktore, radijske, za tisak, za agencije, da se zasebice, zavisno od medijskog profila fokusira pitanje i na kraju krajeva način na koji će se izvještavati, praviti ili tempirati određeni događaj, vijest i obavještavati javnost.** Toliko.

Dinko Gruhonjić: Hvala, kolega. Evo ja, isto, **u ime Novinske agencije BETA nudim arhivu koje je isto bogata.**

Nemanja Kranjc: Ja sam Nemanja Kranjc, novinar Radio Pančeva i aktivista Građanske akcije iz Pančeva. Ja bih hteo da predložim da tim za medijsku kampanju treba da razmišlja o tome da ne komunicira samo sa medijima nego da izađe direktno na ulicu nekim akcijama koje bi mogle da se okarakterišu kao gerila marketing jer jednostavno taj vid komunikacije sa širom javnošću je veoma šokantan i prodoran tako da bi se otvorio neki efekat ljudi koji bi se zamislili. Pogledajte ovako, kada prođete kroz park i zamislite tablu koja stoji na nekoj livadi u parku na kojoj piše "Da li je ovde možda masovna grobnica?". Sigurno niko ne bi ostao ravnodušan. Takve neke akcije i tako neki primeri akcije da kažemo na gradskim prostorima bi sigurno skrenule pažnju šire javnosti i svih socijalnih grupa i kategorija da razmišljaju o tome šta se desilo i da ih jednostavno, da kažemo morbidan način svakog dana podsećamo šta se to desilo svih ovih godina.

Dinko Gruhonjić: Hvala. Aco, ti si imao neke sugestije.

Aleksandar Trifunović: Pa ja mislim da mi kao REKOM treba da budemo otvoreni prema novinarskoj, pardon, koalicija, prema novinarima u onom smislu podrške njihovim radu. To znači, gospodin iz FENA-e je to dobro klasifikovao koje su to sekcije jako bitne, gdje su urednici, gdje su agencije, gdje su direktori, raditi treninge s njima, davati podršku ako pišu o ratnim zločinima, imaju probleme u svom radu, pretnje, pritiske i slično. Da ponudimo neku vrstu podrške u odnosu na neke naše kontakte koje imamo, da mi organizujemo kampanje ako imaju već te probleme i da im se skrene pažnja na njihov problem. Da ti treninzi novinara treba da budu u svim sredinama u kojima radimo, to je jako bitno. I, takođe, kad radimo konsultacije da nam vi kao ljudi u medijima, direktori, urednici, sugerirate ili vaše urednike s kojima trebamo raditi ili ljude koji bi svakako trebalo da se pozovu na naše skupove, mi plaćamo te troškove dolaska, puta, što je često velika prepreka da neki novinar dođe i prisustvuje nekom događaju. To bi recimo bili neki mali pedlozi koje bih ja dao.

Željko Tica: Tica, novinar Federalne Televizije. Imao bih konkretan predlog. S obzirom da su ovde najčešće potencirani javni servisi i njihova obaveza u celom ovom procesu ... ERNO ... Znači javni servisi u regionu još uvijek sarađuju. Mi imamo svakodnevnu razmijenu dnevnih vijesti odnosno dnevne slike iz cijelog regiona, znam da je postojalo i svojevremeno bilo projekata da se u okviru tog ERNO-a čije je sjedište u Sarajevu ... I, znači, svaka medijska kuća, HRT imao je osam ljudi koji su u Zagrebu radili u tom ERNO-u, u Sarajevu se isto naslanjaju, znači na BHT i na Federalnu Televiziju, RTS je u Beogradu, u Podgorici Televizija Crne Gore, Makedonija je isto uključena u sve to, znači mi imamo razmjenu. Oni su svojevremeno uradili određene projekte po određenom pitanju koja su u određenom momentu bila problem u regionu. Kao trgovina ljudima. I onda je, znači, svaki taj segment, odnosno svaki javni servis je radio jedan segment priče koji su onda oni sklapali u dokumentarac od pola sata, sat vremena. I, mislim, to se dobije za džaba. ERNO je, mislim, ipak plaćao sklapanje te finalne priče, ali nije bilo nikakve obaveze bilo kojeg javnog servisa da to dokumentuje. Tako da se na taj način može probati preko ERNO-a organizovati da se uradi neka priča, znači da svaki centar uradi određeni segment i da se onda to sklopi i da se napravi priča o ideji cjelov i šta se želi postići s tim. To je, znači, samo jedan praktičan dio za tu medijsku promociju. ERNO je jedan deo u okviru IBU-a. Evrovizija, ali samo regionalna. Znači to je dio Evrovizije koji je samo usmjeren na javne servise koji su članice Evrovizije, ali na naš region. Znači zapadni Balkan i članovi su Slovenci, HRT, BHT, Federalna Televizija, RTS, Radio Televizija Podgorice, Makedonija, čak i Bugari i Rumuni, znači mi dobijamo sliku iz Bugarske i Rumunije u okviru tog regionalnog servisa. Ali, kažem, to je dnevni protok tih nekih informacija. Ali znam da su radili projekte za određene probleme koji su u određenom momentu bili zajednički za cjelu regiju, kao trgovina ljudima, trgovina drogom. E sada, znači u ovom našem prostoru, ne znam, možda treba pokušati s njima. Njihovo sjedište je u Sarajevu, ja mogu obezbjediti kontakte sa osobama iz toge ERNO-a, da vidimo prvo da li oni rade još uvijek to.

Damir Šimić: ... Samo da pojasnim pošto mi se čini da možda nije svima najjasnije ko nije u tom poslu. Mi imamo u 16.35, besplatno, svakog dana ukoliko poručimo prilog iz Crne Gore ili ukoliko nam treba neki snimak ili neka izjava, razmjena postavi sve što nas zanima, to je besplatna razmjena i to je neki

tehnički servis Evrovizije koji je zapravo ostatak iz bivše Jugoslavije i koji začudo funkcioniše i to dosta dobro funkcioniše. Mislim koliko to mi često koristimo za izjave iz raznih centara i naše izjave neke ili šta je znam, snimke događaja i ljudi koji koriste. Ali ne vidim, pošto je to tehnička služba u suštini, ja je tako doživljavam, ne vidim šta bismo njima, ne vidim šta je njih briga šta ćemo mi da šaljemo jedni drugima u 16.35, ali mislim da je to jedna odlična tehnička podrška nekom zajedničkom projektu. Inače, tu priču o trgovini ljudima RTS je emitovao i mislim da su svi javni servisi emitovali, svi koji su učestvovali u pravljenju zajedničke dokumentacije su ga i emitovali. Ovo je čisto dodatna informacija.

Željko Tica: Oni jesu tehnička podrška, ali je stvar u tome što su oni finalni proizvod, oni su bili direktno uključeni u sklapanje finalnog proizvoda i ja govorim ovde da bi ... Znači dijelove priče snima RTS, snima Federalna Televizija, a onda sve to objedinjuju ljudi koji su ujedno i novinari. Oni jesu na neki način koordinatori cijelog tog procesa, ali su novinari i znaju da rade televizijski posao. I oni, znači, mogu objediniti priču od pola sata, sat vremena i dati je svima na besplatno korišćenje. Mislim na besplatno korišćenje u okviru javnih servisa.

Nataša Kandić: Pitanje. Ti ćeš da odeš na drugu temu. Samo da pitam. Ko može ... Da li samo javni servisi imaju taj pristup i mogu da traže ...

Bogdan Ivanišević: Ja imam pitanje za predstavnike javnih servisa ili državnih radio televizija, ja ne znam kako se to zove, ja nisam novinar. Zar ne bi bila tema, događaj, imati emisiju sa četiri učesnika, ili tri, o REKOM-u. Pristalice, protivnici, skeptici, oni koji razmišljaju o tome. Zar ne mislite da bi meni kao gledaocu bili zanimljivo da vidim takvu raspravu. Mislim da je to samo po sebi događaj. Ako nije događaj voleo bih da čujem razloge zašto to ne bi bio događaj. Zašto mislite da takvu emisiju niko ne bi gledao. Čuli smo u stvari od više govornika u poslednjih pola sata da je ova tema sama po sebi događaj, pa je valjda i rasprava o toj temi sa različitim mišljenjima – događaj. Kolega sa BHT će odgovoriti.

Damir Šimić: Evo, još jednom vas pozdravljam. Iz prve ruke čim aktuelizirate ovu situaciju ja vam garantujem da će to biti jedna od tema našeg političkog šoua koji imamo, koji se zove Tema dana, baš na ovaj način kako je zamislio ... Ne, ne, ona traje 35 minuta.

Dinko Gruhonjić: Šta je preduslov da postanemo aktuelni, znači to je opet savet za medijsku kampanju?

Damir Šimić: Pa vjerovatno da dođete u Sarajevo i da u Sarajevu promovirate REKOM. To bi bila inicijalna kapisla da mi izaberemo, ukoliko nešto drugo ne bude gorilo u državi, da se pripremimo i da uradimo tu emisiju.

Aleksandar Reljić: Aleksandar Reljić, TV Pink. Ja bih se na neki način nadovezao na priču i o ERNO-u i celoj stvari koja i dan danas funkcioniše kao razmena i ne samo vezano za saradnju javnih servisa na ovoj temi ... Ali u svakom slučaju imam, evo, vrlo kratko, jednu vrstu sugestije za inicijatore i članove Koalicije za REKOM. Da bi na sledećim konsultacijama, a vezane za

problem praćenja ove teme u medijima i tako dalje trebalo definitivno da budu direktori javnih servisa i vlasnici svih medija. Dakle ne samo televizija, već vlasnici vodećih medija. Znači na neki način mi smo svi ovde, ako ne godinama u temi, a ono barem se slažemo da bi trebalo da postoji više medijskog prostora za ovakvu jednu temu. Čini mi se da bez obzira što su mediji biznis ili politička volja, nevolja, da negde ipak može da se pronađe neki prostor, upravo fizički prostor u medijima koji bi mogao da ima saglasnost vlasnika, zapravo onih koji odlučuju da li će na tome biti ili ne biti para ili da li je javni ili nije javni interes da o ovome pričamo, tako da mislim da bi konsultacije trebalo organizovati sa ljudima koji na neki način odlučuju i kreiraju uređivačke koncepte medija.

Daliborka Uljarević: Bez zaista ikakve želje da bilo koga provociram iz javnih servisa ovdje, ali bih htjela da podijelim jedan utisak i voljela bih ako mogu biti demantovana u tome. Meni se čini da je osnovni problem ovdje ne aktuelnost teme, ona je vrlo aktuelna i to je nešto što se tiče svih nas bez obzira iz koje pozicije nastupamo, ali zapravo imam utisak da ova tema nije politički profitabilna i da se novinari prema njoj ponašaju na sličnim principima po kojima su se ponašali, isti oni novinari čiju odgovornost pokušavamo utvrditi kroz različite inicijative, samo što je to tada imalo jedan drugačiji oblik. Tada je bilo politički profitabilno potčrtati za političarima, na neki način napuniti energijom sve ono što su oni radili, a danas se mnogo više isplati stavljati ovu priču pod tepih, ne otvarati problematična pitanja, jer ona neminovno dovode do pokretanja odgovornosti i nekih donosilaca odluka u našim državama. Kažem, opet moguće je da govorim iz jednog ugla, ali činjenica je da se o ovom argumentovano ne priča. I, evo, ilustracije radi, na Petom regionalnom forumu koji je bio u Budvi, ja mislim da nije postojala ni jedna televizija u Crnoj Gori da nije ispratila samo otvaranje na kojem je govorio holandski ambasador, predstavnik Evropske komisije, predsednik Skupštine i predstavnici inicijative i to je, naravno, bilo u svim naslovima dnevnika te večeri, to su i dnevne novine ispratile, a samo je jedan medij ispratio svjedočanstva žrtava, što je, ja mislim bilo zapravo mnogo vrijednije, ostavilo mnogo jači utisak. Ja ne znam koliko se ljudi sjećaju tih, manje više protokolarnih govora na samom otvaranju, ali ne znam nikoga ko je bio tamo i ko je slušao žrtve, a da to nije ostavilo vrlo snažan utisak na te ljude. Vjerujem da bi tu istu vrstu snage ostavilo i na one do kojih pokušavamo da dopremo. I moje pitanje je zapravo na koji način uticati da novinari više preuzmu ne sebe ono što se nekako izbjegava, to je ta obrazovna uloga, da profesionalnije nastupaju i mislim da je izuzetak kolega iz Hrvatske, Saša Kosanović, jer mi naravno tu vrstu priloga ne možemo da vidimo na našim televizijama. Mi ćemo vrlo rado vidjeti neki prilog gdje ćemo na nečijoj drugoj slabosti pokušati da profitiramo. Tako se sa mnogi strasti izvještavalo o tome kako država Srbija nije u stanju da obezbjedi održavanje Parade ponosa, ali, naravno, niko nije otvorio pitanje toga da u Crnoj Gori ne postoji ni jedna od 4.500 nevladinih organizacija ... Da ne postoji LGBT organizacija, naravno sa opet vrlo jasnim uzrocima. Znači, za mene je ovdje stvarno pitanje šta je to još potrebno. Čini mi se da nedostaje još malo integriteta i u novinarskoj profesiji da govore o pitanjima koja prosto nisu u ovom trenutku isplativa na ličnoj osnovi, što nedostaje u tom dijelu i kako na to može da se utiče.

Vesna Sladojević: Mislim bez namere da ja nešto odgovoram na kritiku javnih servisa, verovatno je koleginica u pravu, mislim da je potpuno u pravu. Samo

mislim da kada govori o razlozima, mogu recimo da svedočim za Informativni program Televizije Beograd, da nisu ti prozaični razlozi, da neko nešto ... Nije mu baš u interesu, ne znam šta. Možda negde u pozadini. Ali zapravo su razlozi banalni, što doduše govori i o stavu redakcija, da se ne zaduži novinar sa dugogodišnjim iskustvom i sa velikom autoritetom koji će se baviti samo tom temom. Recimo prihvatam da je to možda greška. Recimo mi smo u redakciji imali takvu novinarku koja je otišla na druge zadatke, tačnije napredovala je, koja je odlično radila ceo taj segment ratnih zločina, suđenja, tranzicione pravde i na žalost ... Recimo, zaista se oseća taj nedostatak, no ja mislim da ćemo to rešiti veoma brzo, u nekom kratkom roku. Što se tiče izveštavanja sa ovakvih skupova, ja danas nisam povelu ekipu zato što sam ovo razumela kao interno savetovanje, kao pravljenje budućeg plana. Naravno, niko me nije sprečavao. Iskreno govoreći, tada su me kolege koje uređuju Dnevnik pitale da li mogu da im nabavim bilo kavu sliku sa današnjeg događaja, ne mogu da puste vest, nećete verovati, niko nije emitovao sliku. Mislim danas niko nije pustio od agencija koje su nama uslužne, kada mi nemamo ekipu. Trenutno ja ne znam ko je ovo snimao, pretpostavljam B92, Televizija Novi Sad očigledno nije došla, oni su nama uslužni za slike u Novom Sadu, odnosno sa njima saradujemo tako da ... Evo, pre pet minuta sam razgovarala sa njima, da li će pustiti vest bez slike ili ne, to će oni proceniti. Možda ste vi u pravu, možda iza svega toga stoji loša procena generalne važnosti ove stvari za budućnost, ali to može lako da se ispravi. U tom kontekstu, ako bi ubuduće bile neke prepreke koje su prozaične, političke, ne znam kakve već, o njima će se čuti. Mislim da mistifikujemo javne servise. Javni servisi ipak imaju neku obavezu i ne mogu više tako hirovito da se ponašaju kao u neka vremena. Osim gledalaca postoji još mnogo foruma koji svakodnevno ocenjuju rad svih javnih servisa u regionu, pogotovo u našem regionu, tako da niko sebi više ne može da dozvoli luksuz da nešto svesno hoće ili neće. U tom kontekstu mislim da je samo reč ili o nekim lošim organizacijama, neorganizaciji unutar same kuće ... Ono šta je neko rekao da bi trebali da prisustvuju direktori, ja mislim da do takvog skupa nikad neće doći, to je tako ... A drugo, mislim šta je s nama. Ako je mene moja kuća delegirala ovde, ja ću sve to preneti sa svim zahtevima i očekivati odgovor, ne verujem ja da je to tako ... Kako da kažem, ja sam utrošila jedan dan. Mislim nije to sve tako bezazleno.

Dinko Gruhonjić: Imamo prijavljena još dva diskutanta, pa bi, ako još neko hoće nek se odmah prijavi pošto bi polako trebalo da privodimo kraju današnje konsultacije.

Budimir Raičević: Budimir Raičević, Radio Crne Gore. Ja ću pokušati da dam jedan predlog, a on se upravo nadovezuje na ovu priču koleginice koja je upravo sad završila. Po meni, šta bi možda trebalo uraditi, dajem za razmišljanje. **Možda bi dobro bilo pripremiti jednu emisiju koja bi trajala možda nekih sat vremena, gdje bi se iskoristili svi ti materijali koje poseduju i FONET i Sarajevo i sve televizijske stanice.** Pokušati naći načina da se u jednom terminu u određenom danu, u određenom satu, da emituju, znači, taj materijal, da emituju sve televizijske stanice **u regionu.** Ovo ne predlažem sasvim slučajno, jer znam da su Holanđani radili neki video zapis koji je emitovan u isto vreme, u istom terminu, HRT, BHT, Televizija Crne Gore i Priština. Ne znam da li se neko sjeća toga. Znači tu emisiju iskoristiti, znači prije toga, ovo što je predlagao gospodin Ivanišević, da se tada predstavi REKOM ... **Možda nekih pola sata prije toga**

priča o REKOM-u da ili ne, sagovornici koji su za i protiv i nakon toga da se ide sa tom emisijom. I tada iskoristiti priliku da se sa direktorima dogovore dalji koraci, dalja saradnja. Mislim da bi to, ako bi se uspjelo dogovoriti i obezbjediti taj jedan termin zajednički, u isto vrijeme u istom danu, da bi to dobro bilo. Hvala.

Aleksandar Reljić: Samo želim da se nadovežem delom na priču Dubravke Uljarević vezano za to da su u Crnoj Gori, u Budvi, bile sve televizije i tako dalje ali je samo jedan medij, ako se dobro sećam, preneo svedočenja žrtava. Ja imam jednu sugestiju s obzirom da je i Sanda rekla ... **Trebalo bi malo provokativnije pristupiti medijima sa temom REKOM i tako dalje, ja sam prisustvovao jednoj konferenciji na kojoj je gospođa Nataša Kandić svoje izlaganje prepustila žrtvama. Dakle da su u Budvi skup otvorile žrtve, o tome bi svi izveštavali.**

46.00. (...): To su ljudi duboko traumatizirani čoveče, koji su došli tamo ... Isplakati se, jednu psihijatrijsku seansu odraditi...

Dinko Gruhonjić: Samo malo, samo malo ...

Aleksandar Reljić: Slažem se, ja ne pričam u tom smislu da bi žrtvu trebalo isturiti da bi dobili time medijsku pažnju, ne govori, o tome, ne u tom smislu. Bez veze mi je da budem na neki način advokat gospođe Kandić ali ona je tada dobila termin na jednoj konferenciji da predstavi jedan izveštaj. Umesto predstavljanja izveštaja u smislu čitanja rezimea tog izveštaja ili tako nečega, ona je dovela žrtve o kojima je napisan izveštaj, dakle u tom smislu pričam samo, ne zbog senzacionalističkog pristupa.

Saša Kosanović: ... kako ćemo mi senzibilizirati javnost ... Hrvatska javnost je pročitala ono što je u svim medijima izašlo, pisao je kolega Brailo, ja sam radio reportaže o REKOM-u baš i ovo je ko zna koje savjetovanje. Ja imam dojam da niko iz Srbije nije o tome napravio ni jedan prilog, što je nemoguće, jel' tako? Dakle mi sad govorimo kao da prvi put čuje javnost za REKOM, da treba nešto žrtve puštati, **ja mislim da je javnost dovoljno senzibilizirana i da ne moramo raditi ono, nagradnu igru sa žrtvama ili neke stvari koje bi trebalo senzibilizirati ili skandalizirati javnost. Mislim da su same činjenice dovoljne.** Manje više činjenice ljudi poznaju samo je činjenica da javni servisi ne rade dovoljno na afirmaciji tih tema, ali neće pomoći to što će Eugen Jakovčić doći iz Hrvatske nagovoriti nekoga sa RTS da radi emisiju. Ako vi to ne znate sami i ako ste vi ovde odvojili nekakav jedan dan da bi sjedeli s nama, onda niko od nas neće vas motivirati, vi to morate sami znati.

Dinko Gruhonjić: Hajde da poštuju neki redosled izlaganja. Znači kolega je predložio to. Za razliku od tebe, ja mislim da je to predlog o kojemu se može itekako razmišljati. Milanka.

Milanka Šaponja-Hadžić: Ovde nije bez razloga više puta skrenuta pažnja na nedostatak političke volje, na potrebu da se stvar stavi pod tepih i tako dalje, zaključujući sa Daliborkom. Međutim, ja moram da vam kažem da sam ja ovim sastankom izuzetno ohrabrena. Veoma je velika stvar da se ovde ceo dan razgovara i da su tu predstavnici gotovo svih medija koji imaju značajniji uticaj i

ulogu u medijskom prostoru. Politička vojla je nešto što se menja, ovo telo će biti nešto što će se razvijati. Prema tome, mislim da možemo biti jako zadovoljni. Ovo je prvi sastanak, ako sam ja dobro razumela ili jedan od prvih koji ima ovaj karakter. Za medijsko praćenje ... Zaista se ne prate konsultacije, to ima neka svoja druga pravila kako to ide i tako dalje. Tako da mislim da prosto nema razloga za nezadovoljstvo, ja sam veliki optimista sada, kao što sam bila ohrabrena možda poslednja dva, tri meseca kada sam istražujući, iz drugih razloga neke druge stvari, došla do zaključka da trenutno, recimo, u Evropi i Americi, na raznim univerzitetima ima možda jedno dvadesetak ljudi koji rade doktorate iz ove oblasti. Mislim da su to sve stvari koje su jako važne za ovu temu i za budućnost. Juče sam predložila i evo sada bih to ponovila, uz izvinjenje onima koji su to i juče čuli, ja mislim da bi bilo jako dobro da se ovaj proces konsultacija produži, da se razradi, jer mislim da je ovde od svega šta je rečeno bar 80 posto upotrebljivo, izuzetno korisno, da ga samo treba dobro proučiti i primeniti. Toliko.

Dinko Gruhonjić: Hvala, Imamo još jednog diskutanta i polako onda privodimo kraju. Nije se javio ... Nećemo sada nikoga terati, u redu. Hvala.